

SÁRINGER JÁNOS

Oktatási segédlet a diplomácia történetéhez és elméletéhez

APOSZTRÓF

SÁRINGER JÁNOS

Oktatási segédlet
a diplomácia történetéhez
és elméletéhez

© dr. Sáringer János, 2022

Lektor: Bába Iván, 2022

ISBN 978-963-625-006-5

Kiadja: © Aposztróf Kiadó, 2022

www.aposztrof.hu

SÁRINGER JÁNOS

**Oktatási segédlet
a diplomácia történetéhez
és elméletéhez**

APOSZTRÓF KIADÓ, BUDAPEST, 2022

BEVEZETÉS

Az Oktatási segédlet a diplomácia történetéhez és elméletéhez című kötet célja, hogy támpontot és segédletet nyújtson a diplomácia történetét és elméletét oktatók és hallgatók számára. A segédlet tizenkét leckét tartalmaz, amely egyrészt lineárisan, azaz a kronológia mentén haladva mutatja be, hogyan változtak a diplomácia fogalmai az ókortól napjainkig. A tananyag a Bibliothèque nationale de France (Párizs) és a Külgazdasági és Külügyminisztérium Bánffy Miklós Szakkönyvtár (Budapest) könyvtári és levéltári állományában végzett alap kutatásaim alapján készült. Hozzáteve, hogy a diplomáciai és a konzuli kapcsolatok jogára vonatkozó 1961. és 1963. évi nemzetközi szerződéseket a Corpus juris hungarici gyűjteményéből használtam.

Módszertani szempontból a felsőoktatásban alkalmazott és tizenkét leckéből álló kurzusokhoz kapcsolódik a tananyag. Minden lecke végén célzott ismétlőkérdések találhatók, amelyek megválaszolásával a felsőoktatásban tanuló hallgató ismétléssel az információ felidézését erősíthesse. A leckék végén található olvasmányok a további információk megszerzésére nyújtanak lehetőséget, illetve egyben arra is, hogy akár az oktató, akár a hallgató problémákat, precedenseket tárgyalhassanak meg. Mindezekkel együtt az egyes leckék lehetőséget biztosítanak az analízis, a problémafelvetés és a szintézis módszertani sorozat megvalósítására is. Az oktatási segédlet végén megtalálhatóak

az ismétlőkérdések (nem sorrendben), hogy a hallgató megerősítést kaphasson a leírtakban való jártasságáról. Az oktatási segédlet szorosan kapcsolódik a Bába Iván és Sáringer János szerkesztésében, 2021-ben megjelent Új diplomáciai lexikon I–II. kötetéhez.

Sáringer János

2022. augusztus

I.

Hogyan látja a külpolitikát és annak egyik eszközét, a diplomáciát néhány történész?

Alan John P. Taylor: *Harc a hatalomért* című munkáját egy Hobbes-idézettel kezdi, miszerint a „természetben az erőszak az egyetlen törvény”. Hobbes – és Taylor – szerint Európa nagyhatalmai mindig betartották a fenti szabályt. Taylor hozzáteszi azt is, hogy az európai kontinensnek a 19. század folyamán csaknem annyi békében volt része, mint amennyi viszályban. A békeévek okaként a nagyhatalmi egyensúly létrejöttét látja és szerinte az egyensúlyt az akkori négy nagyhatalom egymáshoz való viszonya határozta meg. A külpolitikát irányító Metternich, Castlereagh, Talleyrand és I. Sándor cár kapcsolata nagyban befolyásolta az európai kapcsolatrendszert. Taylor véleménye szerint, a rendszer önműködően működött a laissez-faire elve alapján. A 19. század feltűnően nyugodt volt, miközben a nagyhatalmak hihetetlen sebességgel mozogtak egy képzeletbeli skálán le és föl.

Taylor meghatározza, melyik állam számít nagyhatalomnak: a háborúra való alkalmasságban találja meg a megoldást. Táblázatokat készített és összehasonlította a Habsburg Birodalom, az Osztrák–Magyar Monarchia, Franciaország, Olaszország, Oroszország népességi adatait, hadikiadásait, szén-, acél- stb. termeléseit, azaz a rendelkezésre álló erőforrások alapján közelítette meg a nagyhatalmi státusz kérdését. Taylor a nagyhatalmak célját a hatalom megszerzésében

látja, minden nagyhatalom célja, hogy uralkodhasson a többi fölött. Hogyan védekezhet a többi állam ilyen törekvések ellen? Elsősorban szövetségekötésekkel, amivel megakadályozhatja a másik, hatalomra törő állam szándékát. Ennek lesz az eredménye a 19. század végén a hatalmi, katonai szövetségi rendszerek, a viszontbiztosítások rendszerének létrejötte. Taylor szerint a hatalmi egyensúly néha félrebillent a 19. század folyamán pl. az olasz vagy a német egység létrejöttekor, illetve az 1848-as európai forradalmak esetében. Amikor a hatalmi egyensúly félrebillent és ennek következtében összeurópai konfliktus veszélye fenyegetett, akkor a diplomáciai tárgyalásoknak, a konszenzuskeresésnek hála a nemzetközi – európai – rendszer résztvevői (elsősorban a nagyhatalmak) elkerülték az európai méretű háborút.

Diószegi István diplomáciatörténész *A hatalmi politika másfél évszázada* című munkájának utolsó fejezetében, *Meditáció a külpolitika természetéről* ír a diplomácia és a külpolitika feladatairól. „A külpolitikának az államérdek az iránytűje” írja, s némelyek úgy viselkednek, mintha a külpolitika motivációja valamiféle magas eszmeiség, elvont igazságosság, tételes nemzetközi jog lenne. Az államok külpolitikai szótárában két kifejezés szerepel első helyen: a szuverenitás és a biztonság. Diószegi interpretációjában a szuverenitás azt jelenti, hogy valamely állam ennek birtokában saját belső ügyeit önállóan, minden külső befolyástól mentesen intézi. Bármely szövetségi rendszerben történő részvétel a szuverenitást csorbítja. Diószegi fogalomrendszerének másik fontos kulcsszava a biztonság, és értelmezése szerint min-

den állam fő politikai törekvése a relatív biztonságra való törekvés, hiszen abszolút biztonság természetesen nem létezik. Diószegi megkülönbözteti a helyi, lokális biztonságra való törekvést, ami azt jelenti, hogy

- valamely állam közvetlen környezetében saját határai mellett olyan helyzetet hoz létre, amely kiküszöböli a lehetséges fenyegetettséget;
- a regionális biztonságra való törekvés kiküszöböli nemcsak a határok közelében, hanem egy nagyobb régióban (pl. Közép-Európa) is a lehetséges fenyegetést;
- a kontinentális biztonságra való törekvés az állam az adott kontinensen igyekszik megszüntetni a fenyegetést (pl. az USA a Monroe-elv alkalmazásával 1823-ban).¹

Hozzá kell tennünk, hogy napjainkban egyre fontosabb a globális biztonságra való törekvés, ami az államok egységes fellépését kívánja a terrorizmus, környezetszennyezés stb. fenyegetése ellen.

Diószegi szerint a külpolitika másik nagy kérdésköre az állami terület megszerzése, megőrzése, visszaszerzése, ezek szoros összefüggésben vannak a hódítás, terjeszkedés fogalmakkal, és fontos tényező a katonai, védelmi pozíciók megőrzése, erősítése is. Fontosnak tartja a külpolitikában a védnöki tartalmat is, ami a 20. századot megelőzően lehetett pl. vallási jellegű protektorátus (Osztrák–Magyar

¹ Ehhez hozzátenném Walter Lippmann-nak az atlantizmusról alkotott véleményét, amelyet bővebben az *USA külpolitikája* című munkájában fejtette ki.

Monarchia védnöksége a Török Birodalomban élő keresztények számára). A védnökség új formája a 20. század elején az első világháborút lezáró Párizs környéki békékben jelenik meg, amikor kisebbségvédelmi cikkelyeket iktattak be egyes békeszerződésekbe. Diószegi tanulmányában a külpolitikai kapcsolatrendszert tekintve három nagy csoportot emel ki:

1. a *pozicionális* (biztonságra való törekvés),
2. *territoriális*
3. és a *védnöki* tartalmat.

Hozzá kell tennünk, hogy ezen kívül számos más területet is hozzá lehet tenni az államok közötti kapcsolatrendszerhez, így pl. tudományos, oktatási, kulturális, gazdasági stb.

Oswald Spengler: *A nyugat alkonya* című munkájában nem kevesebbre vállalkozik, mint arra, hogy felállítva egy rendszert, kopernikuszi fordulattal megjósolható lesz a jövő. Történelemszemlélete ciklikus², és úgy látja, hogy az analógia módszerével a jelen és a jövő eseményei kiszámíthatók lesznek. Spengler munkájában kifejti mi a politika és milyen a jó politikus, diplomata. Spenglernél a külpolitika és diplomácia nem válik el élesen egymástól, nála a kettő összemosódik. A *Politika filozófiája* című fejezetben írja: „Az egész élet politika, minden ösztönös vonzásában, a legbensőbb magjáig – majd hozzáteszi –, vagy növekszünk, vagy elpusztu-

2 Az idő spirális, ciklusfelfoga más-más megközelítésből megjelenik Giovanni G. Vico (16. század), Karl Marx (19. század) vagy Arnold J. Toynbee (20. század) gondolkodási rendszerében is.

lunk.” Tehát egy államnak vagy van hatalma, vagy elpusztul. „Minden nagypolitika a kard helyettesítése [...] a szellem fegyverével, és az államférfiak becsvága a kultúrák magaslatain arra irányul, hogy a háborút szinte már ne is vegyék számításba, a háború és a diplomácia művészete közti rokonság mégis fennmarad: a harc jellege, az egyazon taktika, az azonos hadicsel, az anyagi eszközök elengedhetetlensége a háttérben [...] a cél is azonos marad: a saját életegység (rend vagy nemzet) növelése mások kárára [...] Az a tét ki kormányozza az egészet.” Később hozzáteszi, hogy csak személyes történelem és csak személyes politika létezik. Felteszi a kérdést: ki a született államférfi? A választ röviden összefoglalva: elsősorban szakértő, van személyisége, karaktere, megértette a kort, amelyben él, tradíciót teremt, hogy művét folytassák. Kitér arra is, hogy a győzelem titka a jelentéktelennek látszó dolgok megszervezésében rejlik, ami szükségszerű, mindig idejében kell megtenni. Fontos a legmodernebb eszközök ismerete. Az államférfi feladata, hogy az adott történelmi formákkal és azok kerekei között dolgozzon: „Az igazi művészet az, hogy saját nemzetünket a külső események sodrában bensőleg formában tartsuk.”

Henry A. Kissinger: *Diplomácia* című munkájában a szerző Spenglerhez hasonlóan nem tesz különbséget a külpolitika és a diplomácia között. Doktori disszertációját *A helyreállított világ* címmel írta, s 1950-ben védte meg *A történelem értelme – Reflexiók Spenglerre, Toynbee-ra és Kantra* című munkájában. Történelmi kutatásai eredményeként megszerezte a profeszszori címet és a Harvard Egyetemen külön tanszéket kapott. Az egyik legnagyobb figyelmet felkeltő műve a *Reflexiók Bismarckra*, amelyben arról elmélkedik, hogyan vezetett az út

a Poroszország vezetésével megvalósuló német egységhez. Lényegében e három mű alkotja a Kissinger életművének is tekinthető *Diplomácia* vázát, amelyben természetesen már a politikus személyes tapasztalatai is fellelhetők. Ez adja a munka különlegességét és az olvasó számára a legnagyobb értékét. A már az előzőekben említett három alapmunka mindegyike egy-egy részként megtalálható a *Diplomáciában*. A *Diplomáciában* történészként a múlt eseményeit vizsgálja a tudomány módszereivel, s az eredményekből levont következtetéseket, de még inkább a történelmi analógiákat használja fel az általa kidolgozott struktúra igazolására. Politikusként, mint nemzetbiztonsági tanácsadó és később külügyminiszter, fontos döntéseket hozott, amelyek a világtörténelem és a politika további menetét nagy mértékben meghatározták. Az európaiból lett amerikai, a történész és egyben politikus „szemüvegén” keresztül vizsgálja az 1648-tól napjainkig tartó időszakot.

Kissinger számára tehát az első erőegyensúlyi helyzet az 1648 után kialakuló nemzetközi rendszer, amely azonban még nem tekinthető példaértékűnek, hiszen még nem jelent teljes mértékben egyensúlyi helyzetet. Az út a nemzetközi erőegyensúly kialakulásához három fő állomáson keresztül vezetett. Az első állomás 1748, az osztrák örökösödési háború után kialakuló, új egyensúlyi helyzet. A második az 1763-ig tartó hétéves háború, amelynek során a nemzetközi politikai rendszer kitágult, s az európai történelemben először az Európán kívüli területek is fontos szerepet kaptak. Mindezek mellett a két háborút lezáró békékben Anglia magatartása biztosította a nagyhatalmak közötti erő-

egyensúlyt. Kissinger szempontjából nem az a lényeges, hogy a mérleg nyelvének szerepét éppen Anglia töltötte be, hanem az, hogy van egy olyan állam, amely a struktúrában elfoglalt helyzeténél fogva képes az egyensúlyozó szerepre (azaz *primus inter pares*). Ezt a feladatot a 20–21. század multipoláris politikai rendszerében Kissinger az Amerikai Egyesült Államoknak szánja. A harmadik állomás a francia forradalom és a napóleoni háborúk nemzetközi hatása. Ezeket az eseményeket konkrétan nem írja le Kissinger, csupán a sorok között és a szóhasználatával sugallja az olvasónak, hogy milyen lényeges szerepet játszottak ezek az évek a második nagy struktúra, a Szent Szövetség rendszerének kialakulásában. A kissingeri felfogásban a nemzetközi politikai összefüggéseknek az alapja a struktúra, amelyekben az alkotórészek az egyes nagyhatalmak, s ezek (gazdasági, katonai) ereje határozza meg a rendszerben elfoglalt helyüket. A rendszer akkor működőképes, ha az erőegyensúlyon alapul, és ezt az egyensúlyt fenn lehet tartani. Az egyensúly megtartásának eszköze a diplomácia, képviselője a zseniális politikus. A kissingeri politikai struktúrákban az objektív determináns tehát az egyes alkotó államok ereje, a szubjektív determináns pedig egy olyan politikus, aki kissingeri megfogalmazás szerint „génuszával” egyensúlyban tudja tartani a kialakított struktúrát. A kissingeri struktúraelmélet másik fontos jellemzője a hierarchikusan felépülő multipoláris rendszer gondolata. A rendszert alkotó elemek hierarchikusan épülnek egymásra, s ebben a *primus inter pares* szerepét betöltő állam a többi államot a rendszerben betöltött helye szerint ítéli meg. Kissinger tehát a hangsúlyt

a politikára és a diplomáciára helyezi. A Kissinger által vizsgált negyedik nemzetközi viszonyrendszer az első világháborút követő párizsi rendezés, amelynek legnagyobb hibáját az önmérséklet hiányában látja. A győztes nagyhatalmak a vesztes központi hatalmakkal szemben, főképpen Németország tekintetében, teljes mértékben kiaknázták fölényüket. Kissinger Woodrow Wilson hibájaként rója fel annak túlzott idealizmusát. Az első világháborút lezáró rendezés során nem tudta önmérsékletre bírni a győzteseket, így maga a rendezés vált a második világháború kirobbanásának legfőbb okává.

A második világháborút tárgyaló részben Kissinger nagy teret szentel az ekkor zajló politikai tanácskozásoknak, a diplomáciának és ennek kapcsán értékeli a vezető politikusokat, akiket nem a háború alatti nézeteik, beállítottságuk, hanem tényleges cselekedeteik és sikereik alapján értékeli. Rooseveltet is olyan politikusnak látja, aki elhitte Sztálin ígéreteit, és akit a szovjet vezetőnek így sikerült félrevezetnie. Ezzel szemben Sztálint kommunista meggyőződése ellenére nagy formátumú politikusnak tartja. Az ötödik struktúra, az ún. kétpólusú világ, a második világháború után alakult ki, amelyben a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok állnak egymással szemben. Ebben mindkét fél fő célja a másik térdre kényszerítése, melynek egyik fontos eszköze az atomfegyver. Az 1960-as évekre azonban az atomfegyverrel rendelkezők tábora kibővült. Kialakult egy olyan helyzet, amely lehetőséget adott a bipoláris rendszert felváltó több pólusú (multipoláris) nemzetközi struktúra létrejöttére, létrehozására. A Kissinger által kidolgozott erőegyensúlyon

alapuló többpólusú struktúra működéséhez a szubjektív determináns a „jó államférfi”. Kissinger államférfiról alkotott képének főbb ismérveit a spengleri „jó politikus” vonásai-
ból, történelmi személyiségek közül Metternich, s főképpen Bismarck jellemvonásait gyúrja össze, emellett amerikai el-
nökök közül is kiemel jó néhányat. Ezek összességéből a kö-
vetkező főbb ismérvek rajzolódnak ki:

- Az államférfinak egy *víziót*, célt kell kitűznie maga elé.
- Ennek megvalósításához az adott helyzetet, a fennál-
ló struktúrát *értékelnie* kell, több alternatívát kell ki-
dolgoznia, számolva azzal, hogy más államok milyen
lépéseket tehetnek.
- A vízió megvalósítása során *cinikusnak* kell lennie,
- ugyanakkor legyen beépített fékrendszere, tanúsít-
son *önmérsékletet*.
- A cél eléréséhez, ha szükséges, legyen *forradalmár*.
- A feladatához nagy segítséget nyújt, ha egyben *tudós*,
pszichológus, esetleg történész is, hogy történelmi
analógiák alapján tudja az adott eseményeket érté-
kelni.

Az általa zseniálisnak tartott történelmi személyiségek
egyes tetteit és azok hatását Kissinger gyakran hasonlítja
egy-egy amerikai elnök személyéhez, párhuzamba állítja
például Metternichet és Rooseveltet, Bismarckot és Nixont.
Ezzel azt kívánja sejtetni, hogy a 21. század „génusza” ame-
rikai lesz.

Kérdések

J. P. Taylor: *Harc a hatalomért* című munkájában mely államokat tartja nagyhatalomnak és milyen megközelítésből?

Taylor szerint mi a feltétele a hatalmi egyensúlynak?

Diószegi István tanulmányában melyik három nagy csoportot emeli ki a nemzetközi kapcsolatrendszerben?

Mit jelent a regionális biztonságra való törekvés?

Melyek a jellemzői Kissinger struktúraelméletének?

Olvasmány

Henry A. Kissinger: *Diplomácia*. Panem-Grafo Kiadó, Budapest, 1996

II.

Maurice Baumont, 1945-ben megjelent *La faillite de la paix 1918-1939* munkájában a belpolitika és a külpolitika szoros összefüggésére hívja fel a figyelmet a nemzetközi kapcsolatokban, a külpolitikai megnyilvánulásokban a belpolitikai tényezőt hangsúlyozza.

Pierre Renouvin szerkesztésében készült el a nyolckötetes *Histoire des relations internationales* szintézis, amely a középkortól a második világháború végéig foglalja össze a nemzetközi kapcsolatok történetét. Az utolsó két kötet *Les crises du XXe siècle* a külpolitikát összetett módon értelmezte, figyelembe vette a társadalmi megnyilvánulások külső viszonyait, e mellett elsősorban a szubjektív és objektív tényezőkre hívta fel a figyelmet. Renouvin elméletének két pillére van: az egyik a „forces profondes”, a mélyből jövő erők csoportja a földrajz, demográfia, gazdaság, közvélemény, a másik csoport a „homme d'état”, az államférfi személyes tulajdonságai, alkati adottságai, szellemi felkészültsége alkotják, aminek Renouvin nagy jelentőséget tulajdonított. Véleménye szerint a külpolitikai döntés nem más, mint a mélyről ható erők és az államférfi törekvésének metszéspontja. Pierre Renouvin és Jean-Baptiste Duroselle közös munkájukban kiemelik, hogy a történésznek meg kell haladnia egy primitív stádiumot a lényegi szintézisre való törekvéssel, s újra el kell helyeznie az államférfiak döntéseit azon mélyreható folyamatokban, amelyek valódi választási alternatívaként, egy állam külpolitikáját alkotják.

Renouvin tanítványa, Jean-Baptiste Duroselle *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours* dolgozata kitűnően megírt hagyományos diplomáciatörténet, s éppen ez hívja fel a figyelmet annak további létjogosultságára.

A 20. század második felében Kenneth N. Waltz által leírt úgynevezett neorealista felfogása szerint a nemzetközi kapcsolatok struktúrákon alapulnak, s a nemzetközi viszonyokat a nemzeti érdekek megfelelő racionális választások határozzák meg. A neorealista elmélet értelmében a külpolitika racionális választások sorozata: az anyagi struktúrákon alapuló, a hatalom növelését jelentő nemzeti érdekek megfelelő célracionális választások egymásutánja. Eszerint az államok racionálisan cselekszenek, abban az értelemben, hogy cél-eszköz számítások alapján a várható nyereséget maximalizálni, a veszteséget minimalizálni kívánják.

Ezen elmélet szerint a külpolitikában felmerülő alternatívák közül a választást optimalizálni kell. Ezek szerint a nemzetközi politika résztvevői (mint homogén államok) érdekmaksimalizáló magatartást tanúsítanak. Mindezekből következően a nemzeti érdekként felfogott, a hatalom növelésére irányuló cselekvés racionális, tehát egyrészt ez a tevékenység tekinthető külpolitikának, másrészt a hatalom maximalizálásával egyidejűleg külpolitikának fogható fel a hatalmi egyensúly fenntartásának, létrehozásának politikája is. A racionalista elmélet a nemzetközi intézményeket, normákat, a nemzeti identitásokat, kultúrákat a hatalom megszerzésére irányuló cselekvés másodlagos erőforrásként veszi figyelembe.

A hidegháború korszaka a realista megközelítés számára termékeny talajnak bizonyult. A „szabad világ” a kommunizmussal, totalitarizmussal szemben folytatott harca jól beleillett a hatalmi technikákkal foglalkozó egyes gondolkodók tradícióiba. Az elméletet vallók nagyra tartották Thüüküdidészt, Machiavellit, Richelieut, Nagy Frigyeszt, Hobbest, sőt az utóbbit a hidegháború alatt egyenesen „istenítették”. De pl. Kantot, aki az „örök békéről” beszélt, nem tartották olyan fontosnak. A realista álláspont képviselői huszonöt évszázad töretlen hatalmi küzdelmeiben látták nézeteiket bizonyítottnak. Első képviselőjének Thüüküdidészt tartották, aki a peloponnészoszi háború történetében írta le a hatalom politikájának és a hatalom diplomáciájának krédóját. A realista álláspont szerint a politikai magatartás alapmotívuma az önérdeken alapuló hatalmi törekvés, hatalomért folyó harc. Az államok viselkedésében a „racionális” hatalommaximáló önzés az alapmotívum.

A realista nézet szerint a nemzetközi politikát meghatározó anarchia újratelemtődik. Az anarchia a rendező elv, s az egységet a nagyhatalmak egymáshoz való viszonya határozza meg. A realista felfogás kiindulópontja, hogy az államoknak maguknak kell gondoskodni a biztonságukról (self-help) elv alapján. A nemzetközi rendszer nyitott, tehát alapvetően anarchikus, nincs központi szankcionáló hatalom, Max Weber-i nemzetközi erőszakmonopólium.

A nemzetközi szuverenitás sarokpontja a nemzetközi jog. Az államférfiak kötelessége, hogy az állam fennmaradása, illetve szuverenitása érdekében mindent megtegyenek. A racionalista felfogás szerint a morális elvek veszélyes

beavatkozást jelentenek a nemzeti érdek racionális érvényesítésében. A külpolitika neorealista koncepciója az erőre, a hatalom nemzetközi elosztására, a képességre (háború) és nem a szándékra helyezi a hangsúlyt. A realista paradigma a hidegháborút tekintette nézetük legtisztább kifejeződésének. A Szovjetunió felbomlása azonban nem felelt meg a realista-neorealista megközelítés elvárásainak. Ez a fajta fel fogás túlságosan is a nemzetállamra, a katonai biztonságra és a háborúra összpontosított.

Ezzel szemben áll Peter J. Katzenstein által képviselt nemzetközi kapcsolatok konstruktivista elmélete, amely a kulturális tényezők, a nemzeti normák, identitások, nemzetközi intézmények és a nemzetközi jog külpolitikára és biztonságpolitikára gyakorolt konstruáló hatására helyezi a hangsúlyt. A külpolitika idealista vagy konstruktivista paradigma kiindulópontja a 17. századra nyúlik vissza. A természetjogban, a felvilágosodásban, a klasszikus angol gazdaságtanban lelhetők fel a gyökerei. Megközelítésük alapvetően belpolitikai központú, aminek lényege, hogy véleményük szerint az államok viselkedése belső berendezkedésüktől függ. Ebből következően a demokratikus berendezkedés, annak elterjedése egyben a nemzetközi béke és biztonság elterjedése is. Minél inkább nő a nemzetközi együttműködés, a nemzetközi kapcsolatok is átalakulnak (ők az optimisták), s így a jólét, a béke és az igazságosság feltételeinek megteremtésével mind nagyobb emberi szabadság valósul meg.

A realisták a hatalmi menedzsment eszközeit, tehát a hatalmi egyensúlyon, a hatalmi egyetértésen alapuló vi-

lágrendet részesítik előnyben. A konstruktivisták a formális szabályokon (nemzetközi jog), formális intézményeken (nemzetközi szervezetek) alapuló nemzetközi együttműködésre helyezik a hangsúlyt. Ebben a kontextusban szeretnék utalni Woodrow Wilsonra, aki közelebb érezte magához Kantot (aki az „örök békéről” beszélt), mint Hugo Grotiust, aki a háború és béke kérdését feszegette. A wilsoni idealista megközelítés hangsúlyozta, hogy a nemzetközi kapcsolatrendszer intézményesítésének globális szinten kell végbemennie, ezért fontos a formális kormányközi szervezetek létrejötte és fejlesztése a nemzetközi rend és igazságosság érdekében, illetve az államközi együttműködések, még akkor is, ha azok esetenként nem formálisak. Az első világháború után formálódó wilsoni elvek, a nemzetközi politika morális megközelítése hajótörést szenvedett a második világháború zátonyán. A Népszövetség mint nemzetközi szervezet nem volt képes a kollektív biztonság hatékony rendszerét működtetni és megakadályozni egy második világháború kitörését. A hidegháború kibontakozásával ugyanúgy illuzórikus volt az ENSZ-be vetett túlzott remény.

Katzenstein szerint a kül- és biztonságpolitikára leginkább nem az ideológiai tényezők hatnak, hanem sokkal inkább a nemzetközi intézmények, normák a nemzeti identitások és kultúrák. Ennek alapján a nemzetközi kapcsolatokat nem csupán az anyagi tényezők alakítják, hanem például a civilizációk különbözősége is. A kelet-nyugati konfliktust követően a kül- és biztonságpolitikában olyan kérdések váltak fontossá, mint a nemzeti identitás, nemzetközi normák, tágabban a kultúra. A nemzetbiztonság kultúrája-

ként is ismert koncepció kiindulópontja, hogy a nemzetbiztonság kérdései nincsenek meghatározva, az egyes államok érdekei társadalmi konstrukciók, társadalmi kölcsönhatások eredményei. A külpolitikára (nemzetbiztonságra) nem az ideológiai tényezők, hanem inkább a széles értelemben felfogott kultúra hat. Másképpen, az államokat szocializáló nemzetközi intézmények és normák, valamint a nemzeti identitások. Katzenstein sem veti el, hogy az államok az anyagi hatalom megszerzésére törekszenek, hanem a kulturális-intézményi elemeket tartja meghatározónak. Felhívja a figyelmet arra, hogy a normák, nemzeti identitás és a kultúra közötti kölcsönhatás fontosságára. Nincs két nemzeti identitás, amely azonos lenne, azonban a nemzetállami és ennek megfelelő társadalmi-gazdasági fejlődés összefüggésében a külpolitika és a nemzeti identitás kölcsönhatásainak típusai nyomon követhetők.

Ennek alapján Thomas Schieder Európára vonatkozóan három szakaszos modellt állított fel:

1. *A klasszikus nemzetállam* (pl. Franciaország, Anglia),
2. *Szakaszban létrejött államok.* A nemzetállamok már korábban meglévő állami egységek összeolvadásából, illetve a kulturális nemzet összeolvadásából keletkeztek (pl. Olaszország, Németország). Ebben az esetben a nemzeti tudat, kulturális nemzet már létezett, így a nemzet az egységes állammá történő összeolvadása előtt entitásként már létezett.
3. *Szakaszban alakultak ki a multinacionális birodalmakból kivált közép- és kelet-európai nemzetállamok.* Ebben az esetben a politikai mozgalmak a mul-

tinacionális államokkal szemben bontakoztak ki. Így az állam kialakulásának folyamatából hiányzik a politikai intézmények kontinuitása, sok esetben a politikai elitek kontinuitása is. Ezért beszél Schieder struktúrahiányos társadalmakról.

Heather Rea arra hívja fel a figyelmet, hogy az állam kialakulásának jelentős kulturális dimenziói vannak. Utalni szeretnék az identitás kérdésre, ami területenként és koronként is differenciálható. A modern állam kialakulásának folyamatában a territoriális államon belül egyetlen összetartó identitással rendelkező politika közösség megteremtése a cél.

Magyarországon összehasonlító külpolitika-kutatás a Teleki László Intézet Külpolitikai Tanulmányok Központja keretében folyik, és itt nem kis szerepet vállaló Kiss J. László úgy véli, hogy a külpolitikára vonatkozó, a hidegháború alatt megerősítést nyert racionalista, neoracionalista fel fogás és a hidegháború után megszilárduló konstruktivista irányzat koronként és területenként is differenciáltan alkalmazható.

A külpolitika tanulmányozásának napjainkban fontos fogalmai a *stratégia* és a biztonságpolitika. A stratégia, mint műszó a 16. század végétől kezdi felváltani a háború művésze kifejezést.

A 20–21. század folyamán a stratégiának három szintjét különböztetjük meg: a totális, nemzeti stratégia (national strategy), az általános stratégia, tehát a diplomáciai, katonai, gazdasági, kulturális stb. téren kidolgozott stratégia,

illetve az operatív stratégia konkrét háborús célok kijelölését jelentik. Ezen kívül horizontálisan lehet deffenzív, offenzív és közvetlen vagy közvetett stratégiáról is beszélni. Beszélhetünk világstratégiáról is, amely a háború világviszonylatban való megelőzésére vonatkozó egységes stratégia. Ez azonban az 1990-es évek eufórikus optimizmusának az óhajok síkján maradó célja lett.

A védelmi politika és biztonságpolitika: az évszázadok alatt a stratégia fogalma átalakult, hiszen korábban leginkább katonai stratégiáról beszéltek. Ma nemcsak a politikai szereplők, de az üzleti élet képviselői is kidolgoznak stratégiát. A meghatározott cél elérése érdekében a szereplők között alá- és fölérendeltségi viszony van, és a stratégiai célhoz rendelt taktikát operatív módon valósítják meg. (Nem újdonság, hogy a transz- és multinacionális vállalatok és a hadsereg struktúrája között számos azonosság van.) A nukleáris háború veszélyének abszolút és visszafordíthatatlan jellege tette szükségessé az egyes államok védelmi politikáját, illetve a biztonságpolitikát, mint a kollektív biztonság elvének megvalósítását. 2001 szeptembere után, pedig a nemzetközi terrorizmus jelent meg világméretű fenyegetésként, ami ugyancsak felveti a kollektív biztonságra való törekvés, illetve a biztonságpolitika szükségességét.

Kérdések

Melyek a jellemzői a nemzetközi kapcsolatok realista, neorealista felfogásának?

Melyek a jellemzői a nemzetközi kapcsolatok konstruktivista felfogásának?

Henry A. Kissinger *Diplomácia* című munkája a nemzetközi kapcsolatok melyik elméletét tükrözi? (Lásd I. és II. leckéket)

Melyek a jellemzői a stratégia kifejezésnek a nemzetközi kapcsolatokban?

Olvasmány

Kiss J. László: *Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003.

III.

Tekintsük át, hogyan változtak a diplomáciai érintkezés során, a felek között gyakran használt közvetítő nyelvek a különböző korszakokban! A Római Birodalomban az államigazgatás nyelve a latin volt, amely mellett a művelt réteg a görög nyelvet is használta a Birodalom nyugati és keleti tartományaiban egyaránt. A 4. században a Római Birodalom súlypontja áthelyeződött a Konstantinápoly központú keleti részébe. Az 5. századtól pedig a Keletrómai Birodalom formált jogot Róma korábbi politikai, gazdasági és katonai szerepére. A Bizánci Birodalom a diplomáciai érintkezés során a görög nyelvet használta. A katolikus egyház és a frank uralom 8. századi megerősödésével és szövetségével a hatalmi központ (Bizánc–frankok–katolikus egyház háromszögben) a Boszporusztól Nyugat-Európa felé tolódott el. Ennek egyik fontos megnyilvánulása volt a katolikus, nyugati egyház által használt latin nyelv elterjedése. (A Szenszék bulláiban és nyilvános irataiban ma is a latin nyelvet használja.)

A 17. század végéig, a 18. század elejéig a művelt társadalmi rétegek és a diplomácia nyelve a latin volt. A spanyol örökösödési háborút lezáró, 1713-ban kelt utrechti szerződést még kizárólag latin nyelven fogalmazták meg. Huszonöt évvel később, 1738-ban a lengyel örökösödési háborút lezáró bécsi szerződésben a latin mellett már megjelent a francia nyelv használata is, hozzátéve, hogy a 15. században több európai monarchia alkalmazta a latin

mellett a spanyol nyelvet is, ám a nemzetközi érintkezésben a latin primátusa a 18. század elejéig töretlen volt. XIV. Lajos francia király (1643–1715) uralkodásától fellendült a francia politikai és tudományos élet, ezzel párhuzamosan a francia társalgási nyelv is elterjedt Európa művelt társadalmi rétegei között. A diplomácia és a nemzetközi kapcsolatok nyelve a francia lett, amelyet a bécsi kongresszus 1815. június 9-én kelt záró jegyzőkönyvének 120. cikkébe is befoglaltak.³

A 19. század végéig a diplomácia meghatározó nyelve a francia volt, ennek kapcsán említhetjük az 1856. évi párizsi vagy az 1878. évi berlini kongresszusokat.

1895-ben került sor Párizsban az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia közötti döntőbíráskodásra a Behring-tengeri fókavadászatról, amikor az USA párizsi képviselőjének másodtitkára⁴ bejelentette, hogy angolul fog beszélni. Ez volt az első alkalom a 19. században, amikor a diplomaták között hivatalos nyelvként szerepelt az angol. Az 1899. évi és 1907. évi hágai nemzetközi konferencián több küldött az anyanyelvén beszélt, és a francia mellett használták az olasz, német és spanyol nyelveket is. Az 1919. évi párizsi békekonferencián a Legfelső Tanács 1919. janu-

3 „La langue française ayant été exclusivement employée dans toutes les copies du présent traité, il est reconnu par les puissances qui ont concouru à cet acte que l'emploi de cette langue ne tirera point à conséquence à l'avenir; de sorte que chaque puissance se réserve d'adopter, dans les conventions et négociations future, la langue dont elle s'est servi jusqu'ici dans ses relations diplomatiques, sans que le traité actuel puisse être cité comme exemple contraire aux usages établis”

4 Henry Vignaud (1830–1922) diplomata és publicista. 1875-től a párizsi képviselő másodtitkára, majd 1885-től első titkára 1909-ig, illetve 1908-tól a Párizsi Amerikaiak Szövetségének elnöke volt.

ár 15-ei döntése értelmében két hivatalos nyelv volt engedélyezett: az angol és a francia. Ennek magyarázata, hogy a diplomaták egy része nem hivatásos – karrier vagy karrierbeli – volt, és így ők nem voltak járatosak a francia nyelvben. Az Állandó Nemzetközi Bíróság felállításáról szóló 1920. december 16-án kelt genfi jegyzőkönyv francia és angol nyelven íródott, illetve a szabályzat is kimondta, hogy a Bíróság hivatalos nyelve az angol és a francia. A második világháború során a fontos találkozókat (Québec, Casablanca, Teherán, Jalta, Potsdam) az angolszász hatalmak kezdeményezték. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya angol, francia, kínai, orosz és spanyol nyelvű aláírási példányokban készült. Hazai példát említve, a Szövetséges és Társult Hatalmak és Magyarország között létrejött párizsi békeszerződés (1947. február 10.) angol, orosz és magyar nyelven

Az Osztrák–Magyar Monarchia államigazgatási rendszerében Ausztria és Magyarország közösen intézte a külügyeket. 1917-ben, a Ballhausplatzon, a közös Külügyminisztériumban összesen 902 fő dolgozott, akik közül 292 főnek volt magyar állampolgársága. A belső ügyintézés, illetve a központ és a külképviseletek közötti hivatalos érintkezés németül történt, és valószínű, hogy a külszolgálat tagjainak nagy része használta a francia nyelvet. Az önálló magyar külügyi igazgatás felállításáról – több mint száz évvel ezelőtt – az 1918. évi V. Néptörvény rendelkezett, amikor a hazai külügyi igazgatás nyelve a magyar lett. Az önálló magyar külügyi igazgatás létrejöttétől formálódik és változik a magyar nyelvű diplomáciai terminológia. A magyar Külügyminisztérium dolgozói a francia, német és latin közigazgatási és diplomáciai kifejezéseket tették át magyar nyelvre. Emellett továbbra is használatban maradtak a magyar külügyi igazgatás irataiban az idegen eredetű kifejezések. A magyar Külügyminisztérium 1948. október 23-án kelt rendeletében szabályozták, hogy a minisztérium dolgozói az ügyintézésnél az idegen szavak és kifejezések helyett magyar szavakat használják.

készült. A 20. század második felében a francia már nem meghatározó nyelve a diplomáciai és a nemzetközi érintkezésnek, illetve az angol sokkal inkább elterjedt a francia nyelvhez képest. Jelenleg az államok, kormányok és nem kormányzati szervek közötti érintkezésben nincs kötelezően használandó közvetítő nyelv. A diplomáciai érintkezés során a gyakorlatban az úgynevezett világnyelveket használják.

A Kr.e. 8. és 4. században az ókori görög poliszok között élénk gazdasági, politikai és diplomáciai érintkezés volt. Ekkor a követek kiválasztása és küldése ad hoc jellegű, azaz nem beszélhetünk állandó diplomáciai képviselőkéről és képviselőkről sem. Az ókori görög területen alakult ki a *proxénia* intézménye, akik köztisztviselőként álló polgárok voltak és saját városukban egy idegen város polgárainak érdekeit képviselték. Egy állam egy másik állam polgárát *proxénos*ává, vagyis hivatalos vendégbarátjává tehetette. A *proxénos* járt el a védelem alatt álló idegen polgárok gazdasági és bírósági ügyeiben, emellett fogadta az idegen városok követeit. Közvetítő és sajátos esetekben békéltető bíró is volt. A *proxénos* kiváltságai közé tartozott, hogy ha saját városa és az általa képviselt város között háború tört ki, vagyona védelem alatt állt és személye sérthetetlen volt. Az utóbbi a későbbi *asylum* intézményének előzményét is jelentí egyben. Ekkor számos írott védelmi és támadó szerződés keletkezett, amelyhez kapcsolódóan létrejött a kancellária, a hivatalnoki és az írnoki réteg.

A Kr.e. 2. század közepétől Róma a Földközi-tenger medencéjének meghatározó városa, majd hatalma lett. A korai időkben a rómaiak mindennapjait a vallási szabályok szőtték át, így a nemzetközi viszonyokat is. A szakrális szféra a köztársaság válságának idején háttérbe szorult ugyan, de addig a nemzetközi kapcsolatok, a *fetialis*, a speciális papi testület kizárólagos hatáskörébe tartoztak. E testület nem tekinthető római találmánynak, az intézmény már korábban is ismert volt az itáliai-félszigeten. A szakrális jelleg védelmet jelentett a testület tagjai számára, így célszerű volt őket küldeni idegen területre. A *fetialis* húsz főből állt, vezetőjük a *magister fetialium* volt, aki irányította és képviselte a testületet, a megüresedett helyre a meglévő tagok választottak új tagot. Az ellenséghez két-három, esetleg négy kiválasztott tag indult, egyikőjük feladata a szerződés feltételeinek megtárgyalása – azaz a királytól, majd a konzultól vagy a diktátortól kapott eseti meghatalmazás alapján volt felhatalmazása a formátlan szerződés megkötésére –, a másik, a *pater patratus* a szerződés szentesítését (például békeszerződés) formális megkötését végezte. A testület tagjai üzentek hadat, ők végezték a *bellum iustum et pius* (Istennek tetsző és igazságos háború) rituális vonatkozásait, és ők voltak a római nép hírvivői is. A római jog megerősítette a *ius hospitit* és megalapozta a követküldés jogát, a *ius legationis*. A követküldését, védelmét és fogadását a szokásjog és a római jog szabályozta. A későköztársaság korától a követ neve *legatus* vagy *orator* volt, aki a feladata teljesítése után idegen területről visszatért Rómába, és beszámolt az elvégzett munkáról a szenátusnak, majd az első századtól a császárnak.

Rómában is fogadtak küldötteket, ahol különbséget tettek ellenséges vagy baráti területről érkezők között. Az ellenséges követeket a város mellett, a Mars mezején helyezték el, míg a baráti követeket a szenátushoz, később a császárhoz közel, korábban a szenátus, majd az első századtól a császár fogadta őket. A baráti és az ellenséges területről érkező küldötteket egyaránt megillette a sérthetetlenség.

Bizánc átvette Róma jogi gondolkodását, amit a bizánci diplomaták felhasználtak azon népek esetében is, akik nem rendelkeztek fejlett és kidolgozott jogrendszerrel. A szervezett állam elmélete a társadalmi rétegek, illetve az államhatalom és az adott állam területén élők közötti garantált kapcsolatrendszeren alapult. Ennek az intézményesített rendszernek az alapjait és egyben eszközeit a törvények jelentették. A bizánci szertartásrend utánzását és elsajátítását követte a társadalmi értékrend és magatartásforma átvétele, a következő szinten pedig az államelméletben, az intézményes struktúrában és a törvényhozásban jelentek meg a bizánci minták. Ebből a szempontból Nagy Károly császárrá koronázása 800-ban, illetve Bizánc részéről Károly császári elismerése 812-ben fontos lépésnek tekinthető.

Kérdések

Ki és milyen okból használta hivatalosan először az angol nyelvet a diplomáciában?

Hányadik századig volt a diplomácia nyelve a latin?

Mit jelent a proxénia intézménye?

Mit jelent a fetalis intézménye?

Olvasmány

Bába Iván – Sáringer János (szerk.): Új diplomáciai lexikon. A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve. Kairosz Kiadó, Budapest, 2021. I. kötet *Diplomáciai kapcsolatok* című fejezet.

IV.

A katolikus egyház a 4. század második feléig leginkább a lelki és vallási kérdésekkel foglalkozott, és kevésbé a politikai élettel. Minthogy a pápaság a legtávolabbi római provinciákban is képviseltette magát a *vicarii apostolici* által (az apostoli vikáriusok gyakorolták a követségi jogot, és így többé-kevésbé analógiát lehet vonni a mostani apostoli delegátussal). Az apostoli vikárius ugyanazon hatáskörökkel rendelkezett, mint a püspök, azonban a működési területén még nem szerveződött meg az egyházmegye, így címzetes püspöknak tekinthető. Valószínűnek tartható, hogy I. Damasus pápa (366–384) nevezte ki az első apostoli vikáriust, Ascoliust, Thesszaloniki püspökét, akit keletre, Illyriába küldött.

Az 5. századtól a pápák *apocrisarius*okat bízta meg, akik magát a pápát és az egyházi hatóságot képviselték egy másik egyházi vagy laikus hatóságnál. Az *apocrisarius*ok (görögül ἀποκρίνυμαι = válaszol vagy felelős) két és fél évszázadig képviselték a pápa személyét a Bizánci Birodalomban, Konstantinápolyban, a Placidia palotában székeltek, és a pápa keleti megbízottjaiként első hely illette meg őket az egyház ökumenikus zsinatain, és mindenkit megelőzve írták alá a zsinatok aktáit.

Az első *apocrisarius* Iulius, Kos püspöke volt, aki számára I. Leó pápa (440–461) megbízólevelet állított ki (453) Marcianus bizánci császárnak (450–457) címezve: „Küldtem [...] [őt] a hatáskörömmel és hatalmammal felruházva az eretne-

kekkel szemben, és arra kértem, hogy az egyház békéjét még jobban tartsa meg, ne zavarja az ön környezetét”.⁵

A 8. századtól a pápaság diplomáciai képviselőjének a problematikája a pápa kettős minőségében gyökerezik, mert egyrészt a katolikus egyház spirituális vezetője, másrészt itáliai herceg⁶, azaz világi szuverén jellege is volt. A harmadik, a fogadó szuverének (császár, király, herceg, köztársaság stb.) politikai hatalmának és méltóságának a különbségében rejlik.

A korábban említett *apocrisarius* intézménye mellett a pápa másik diplomáciai képviselője a *legatus* volt, aki a pápa követeként minden korban egy sajátos ügy megoldása érdekében érkezett és jelenleg is érkezik az adott területre. A *legatus* a római pápa személyét képviselte a tanácskozáso-

5 „*vicem...contra temporis haereticos delegavi atque Ecclesian pacisque custodiam ut a comitatu vestro non abesset exegi*”

6 476 után az Itáliai-félsziget és Róma a gótok uralma alá került, majd Bizánc terjesztette ki befolyását Rómára. 722-ben a rómaiak elűzték a bizánciakat és létrehozták Róma központtal a Ducatus Romanust, amelynek élén a pápa állt. A 8. század közepén Kis Pipin, frank uralkodó nyújtott segítséget III. István pápának a longobárdok hódító törekvéseivel szemben. 756-ban Kis Pipin elismerte a pápa egyházi és világi szuverenitását, megerősítette a Ducatus Romanust – a ravennai exarchátust, Pentapoliszt (Ancona, Fano, Pesaro, Rimini, Sinigaglia) Szent Péternek és utódjainak adományozta. Róma függése Konstantinápolytól ezzel megszűnt. Nagy Károly frank uralkodó Toszkánával növelte a Ducatust, és III. Leó (795–816) hűséget fogadott Károlynak, akit 800-ban császárrá koronázott. A pápa függési viszonyba került Nagy Károlyval, amiről Kopasz Károly 875-ben mondott le. A Frank Birodalom felbomlása után részekre oszlott a Ducatus Romanus. 962-ben XII. János német-római császárrá koronázta Ottó német uralkodót, aki megerősítette a Ducatus Romanust, amelynek határvonalai az elkövetkező évszázadok során jelentős mértékben változtak. A 19. és 20. században újabb jelentős változások történtek, amelyre a későbbiekben kitérünk.

kon és fontos alkalmakkor. A 9. század végétől a pápák az egyszerű *legatus*nál nagyobb hatáskörrel rendelkező legátust is küldtek közvetlenül Rómából, akinek az elnevezése *legatus missus* volt. VII. Gergely pápa (1073–1085) gyakran küldött legátusokat uralkodókhoz. A püspökök képviselték a pápa személyét hosszabb vagy rövidebb ideig, de csak az adott ügy megoldásának a végéig,⁷ és ők diplomáciai feladatot teljesítettek a császár vagy a király mellett.

VII. Gergely rakta le a katolikus egyházi kormányzás egyik lényeges intézményének, a legátus rendszerének az alapjait. A legátus nagyon magas jogállású személy volt. Ekkor a hosszabb időtartamra megbízott képviselő megnevezése *Vicarius Apostolicae Sedis*, míg a rövidebb időtartamra megbízott legátus terminológiája *legatus romanus* volt. A pápa fenntartotta magának a jogot, hogy az uralkodók mellé küldött legátusait a legmagasabb méltósággal és hatáskörrel ruházta fel.

A 11. századtól a pápa a kardinálisokat bízta meg az ő képviseletével, és terminológiájuk a *legat a latere*. Különböző státusszal néhány érsek volt felruházva, akiknek a titulusa *legatus perpetuus* vagy *legatus natus*. Az ilyen címmel bíró érsek folyamatosan képviseli a Szentszéket a joghatósága alá tartozó területen, és így a Szentszékkal közvetlenül érintkezik. Ők a „született legátusok”, ezért az érseki széket újonnan elfoglaló személy számára nem szükséges a cím megerősítése, az adott személy érseki kinevezéssel automatikusan megkapta a *legatus natus* titulust. A legismertebbek:

⁷ VII. Gergely pápa levelezésében olvasható „*nuntii e latere Apostolicae Sedis et nuntii exlatere nostro*”

Canterbury, York, Reims, Köln, Prága, Toledo, Gratz, Salzburg, Esztergom.

A pápaság kettős minősége, illetve a formálódó kisebb-nagyobb hatalmi központok létrejötte miatt a pápaság különböző eljárásokat alkalmazott a 15. században. Az Apostoli Kamara (a pápaság gazdasági ügyeit intézte) bevételeinek kezelésére Róma *nuncius-collector* küldött pénzügyi megbízással és bizonyos tárgyalási felhatalmazással keresztény területekre. Ezek a *collector nunciatúrák* alakultak át fokozatosan állandó jellegű nunciatúrákká Spanyolországban, Velencében, később Nápolyban és Portugáliában. Emellett létrejött egy másik kategória is a *nuncius-collector és a kereszt megbízottja*, amely bizonyos mértékig késleltette az állandó nunciatúrák létrejöttét és elterjedését.

A 15. századi politikai aktivitás, Itália sajátos helyzete, majd a 16. században a reformáció vezetett a pápaság képviseleti rendszerének reformjához, az *apostoli nuncius* és az *apostoli internuncius* jellegének, funkciójának, karakterének és minőségének kialakításához, illetve politikai és gazdasági feladataik meghatározásához. Az *apostoli nuncius* és *internuncius* diplomáciai rangok fokozatosan alakultak ki, amelynek különböző fázisai voltak. IV. Szixtus (1471–1484) pápa nevében kiállított megbízólevelekben – amely ekkor *breves littereae* vagy *breves* – meghatározásra kerültek spirituális és világi ügyek, ekkor jelentek meg az állandó jellegű megbízások.

Katolikus Ferdinánd, Aragónia és Kasztília királya 1482-ben nagyköveti (*ambassadeur*) minőségben küldte Gonzalo Fernandez de Heredia IV. Sixtus pápa (1471–

1484) udvarába. VI. Sándor pápa (1492–1503) nevezte ki Francisco des Prats *protonotarius apostolicus*t, mint *collectort* és *nunciust* Spanyolországba. VIII. Ince (1484–1492) küldte Niccolo Francót, Treviso püspökét 1486-ban a Velencei Köztársaságba „*cum plenapotestate legati de latere nuncio et oratori*”.⁸

Tehát Velencében jött létre először állandó jellegű nunciatúra. A Szent Márk Köztársaság 1488-ban nagykövetséget (*ambassade*) létesített a Szentszék mellett. A nunciatúrák működési területét X. Leó pápa (1513–1521) tovább bővítette, miután létrehozta a német-római császár mellett működő állandó képviselőt Bécsben (1513), Franciaországban (1514) és Portugáliában (1515). 1514-ben átalakította a nápolyi collectorátust nunciatúrává. VII. Kelemen pápasága alatt IV. Károly német-római császár utazásai miatt hoztak létre nunciatúrát Németországban, 1525-ben.

A reformáció terjedésének ellensúlyozásaként, valamint politikai és gazdasági okok miatt a pápaság a 16. század folyamán szilárdította meg az állandó diplomáciai képviselők és képviselők rendszerét. A reformációra adandó katolikus válasz kidolgozására és összehangolására III. Pál (1534–1549) összehívta a Tridenti Zsinatot⁹, amely célul tűzte ki a

8 „*cum plenapotestate legati de latere nuncio et oratori*” az állandó legátusok, az apostoli nunciosok és a nagykövetek.

9 III. Pál pápa 1542. május 22-én hívta össze az egyetemes zsinatot „Isten dicsőségére és magasztalására, a hit és keresztény vallás fejlesztésére és felemelésére, a tévtanok kiirtására, az egyház békéjére és egységére, a papság és a keresztény nép megjavítására, a keresztény név ellenségeinek megsemmisítésére”. A Német-Római Császár és a francia király között kitört háború miatt III. Pál 1545. március 15-re hívta össze a zsinatot Tridentbe (Trentóba) a *Laetare Jerusalem* kezdetű bullá-

katolikus egyház reformját. A katolikus egyház spirituális és politikai érdekeinek egyik fontos eszköze a pápák diplomáciai képviseleti rendszerének megerősítése volt. Ennek a célnak a megvalósítása érdekében a nunciusok kiválasztásában fontos szempont lett a jelöltek teológiai képzettsége, hogy az eretnekekkel szemben hatékonyan tudjanak fellépni működésük területén. IV. Pál (1555–1559) trónra lépése után nem sokkal Lengyelországban hozott létre nunciaturát (1555). IV. Piusnak (1559–1565), a korábbi milánói püspöknek nagy szerepe volt a savoyai nunciatura megszervezésében (1550), illetve a firenzei állandó képviselet létrehozásában (1560). A Szentszék 16. századi diplomáciai dinamizmusa megnyilvánult a rendkívüli diplomáciai képviselők küldésében is: a cárhoz Moszkvába, a dán és a svéd uralkodókhoz, illetve I. Erzsébethez Londonba.

XIII. Gergely (1572–1585) pápasága alatt határozták meg az egyházi diplomácia *szervezeti struktúrájának* elemeit. Kilenc nunciatura működött mielőtt XIII. Gergely elfoglalta Szent Péter székét. Trónra lépése után rövid időn belül két új állandó képviseletet hozott létre – Kölnben (1573)

jával. Az első ülésszak 1545. decembertől 1548-ig tartott. A tanácskozások három szinten történtek a teológiai bizottságok készítették elő a megtárgyalandó ügyeket, az általános ülésen történt a szavazás és a határozatokat ünnepélyes ülésen hivatalosan megerősítették. Három fő cél volt: a katolikus hitelvek megfogalmazása, az egyház reformja és a béke biztosítása. A második ülésszakra 1551 és 1562 között került sor – a korábbi bíboros-legátus Giovanni del Monte, a későbbi III. Gyula pápa (1550–1555) vezetésével. A harmadik ülésszak 1562 és 1663 decembere között zajlott. A Tridenti Zsinat határozatait IV. Pius 1564. januárban megerősítette, a protestáns reformációra adott katolikus válasz végrehajtása az egyetemes egyházra hárult.

és Gratzban (1580). Az előbbinek a hatáskörét 1580-ban kiterjesztette Dél-Németországra. Átszervezte a pápaság svájci képviseletét, a korábban Luzernben (1572) és Comóban (1510) létrehozott pápai missziókat, és az átalakítás eredményeképpen Svájcban immár két apostoli nuncius működött. Ezzel előkészítette a pápai képviseletet a Németalföldön (1577). XIII. Gergely kiegyensúlyozott kapcsolatot ápolt Angliával, Genovával, Máltával és a keleti kereszténységgel is.

A tridenti zsinaton vette kezdetét az egyházi jogforrások rendszerezése, a *Corpus Iuris Canonici* átdolgozása is, ami XIII. Gergely pápasága alatt 1582-ben fejeződött be. Két évvel később, 1584-ben meghatározták a pápaság külképviseelőinek rangját és struktúráját. A 16. századtól a pápák fontosabb ügyben rendkívüli megbízatással a pápa személyét (*alter ego*) képviselő kardinálist küldtek egy-egy területre (Spanyolország, Bécs, Flandria), és őket nevezték *legat a latere*-nek. A kardinális legátus rangja rendkívüli nagykövet (*ambassadeur extraordinaire*); a *nuncius*, aki érsek vagy püspök, rangja jelenleg is nagykövet (*ambassadeur*), és állandó jelleggel képviselik a pápa személyét. A legátusok és a nunciusok voltak a katolikus egyház legmagasabb méltóságai, amit a világi uralkodók és más államok vezetői is figyelembe vettek.

A harmadik kategóriát az *internunciusok*¹⁰ képezték, akik követek és rangban a rendkívüli nagykövet és az állandó nagykövet után következtek. A középkorban használatban volt az *internuncius* cím képviseletvezetőként a

10 *Interinus nuntius* (latin) jelentése ideiglenes küldött (nuncius).

világi diplomáciában is, azonban nem volt olyan mértékben elterjedt, mint a *nuncius*, *ambaciator* vagy az *orator* elnevezés.

A 16. században svéd és lengyel világi *internuncius* tevékenykedett Rómában és Nápolyban.

A 17. század folyamán a világi diplomácia terminus technicusai közül fokozatosan eltűnt az *internuncius* cím, és a katolikus egyház diplomáciai képviselőjének második osztályát jelentette. Kivételként említjük a Konstantinápolyban akkreditált osztrák laikus *internunciust* 1678 és 1856 között. A negyedik kategória a diplomáciai küldöttek (*agents diplomatiques*) voltak.

A 17. századtól a világi és a pápai diplomácia egyaránt alkalmazta az ügyvivő kategóriát, amelynek a 18. században még különböző francia nyelvű elnevezései is használatban voltak: *chargé d'affaires avec lettres* vagy *en pied* vagy *en titre*. Köztük talán úgy tudnánk árnyalni a különbséget, hogy a *chargé d'affaires avec lettres* megbízólevéllel ellátott állandó ügyvivő, a *chargé d'affaires en pied* teljes jogkörrel rendelkező diplomáciai képviselő, a *chargé d'affaires en titre* állandó jellegű ügyvivő.

Tartalmi szempontból a három elnevezés között nincs különbség, mindegyik állandó ügyvivőt jelent. Ma már a *chargé d'affaires* kifejezés van használatban.

A tridenti zsinat a reformáció hatására megkövetelte az egyházmegye vezetőitől, hogy a kivételes esetektől eltekintve a hatáskörük alá tartozó területen tartózkodjanak. Ez ellentmondott annak, hogy a nunciusok püspökök vagy érsekek voltak. A Római Kúria kimondta, hogy lehet-

nek „*in partibus infedilium*”¹¹ püspökök és érsekek, akik nem rendelkeznek egyházmegyével.

XIII. Gergely pápaságától kezdve Róma különbséget tett az állandó diplomáciai képviselői között. Így, az első kategóriába a nagy nunciatúrák, a másodikba a kis nunciatúrák tartoztak. A 16. század végén az első kategóriába sorolták Spanyolországot, Velencét, Franciaországot, Lengyelországot, a Német-Római Császárságot, Dél-Németországot és Portugáliát. A második kategóriába Savoya, Firenze, Gratz, Köln és Svájc tartozott.

Az első kategóriába tartozó nunciatúrák vezetőinek havi juttatása kezdetben 200 arany volt, míg a második kategóriába tartozóké 100 arany. A két kategória közötti különbség másik ismérve, hogy az első kategóriába tartozó nunciosok jogosultak voltak a kardinálishi birétum¹² viselésére, ami az egyház belső rendszerében is feszültségek forrása volt.

A Római Kúria az állandó diplomáciai képviselőre beosztott alárendeltek között is kategóriákat, azaz belső rangsort állított fel. Így a nuncius után következett az írnök vagy titkár (első titkár), őt követték a nunciusi titkárok, akik az adminisztratív munkát végezték. Magas méltóság volt az apostoli protonotárius, a Pecsétőr és a Rote titkára,

11 Az *in partibus infedilium* rövidítése az i.p.i., amelyet XIII. Leó (1878–1903) pápa szüntetett meg, helyette a címzetes püspök vagy címzetes érsek cím használatos. A 19. század végétől pedig a nunciosok érseki címmel vannak felruházva.

12 A birétum négyszögletes, három vagy négy éllel, középen általában bojtjal ellátott fejedő. Színe a plébánosoknál és espereseknél fekete, de az esperesi birétum bojtja már viola vagy piros színű. A püspöki birétum viola, a bíborosi vörös színű. A pápák által adományozott kardinálishi birétum három élű és bojt nélküli fejedő.

akik általában második kategóriás nunciatúrákra kaptak kinevezést. Utóbbiak miután bizonyították szakértelmüket, első kategóriás nunciatúrák élére kerülhettek. Ez nagymértékben hozzájárult a pápaság hivatásos, azaz karrierdiplomata-rendszerének kialakulásához. Eredetileg a nunciusok a pápa személyét és nem a Szentszéket képviselték más államokban. A pápa halála esetében így minden alkalommal visszahívták őket Rómába. XIII. Gergely rendelkezett arról is, hogy a nunciusok a pápa személye mellett a Szentszéket is képviseljék. A pápaság állandó diplomáciai képviselőinek hivatali idejét nem rögzítették, illetve a kiküldés alkalmával nem volt előre meghatározva. III. Gyula (1550–1555) pápasága alatt általában két-két és fél év volt, XIII. Gergely pápasága alatt, azaz a 16. század második felében a hivatali idő általában három évig tartott. A pápaság diplomáciai képviselőjének rendszere a 18. századra kristályosodott ki, a következő évszázad elején pedig írásba foglalták egyes képviselők rangját.

A francia forradalom következtében a gyengülő pápai hatalom területi veszteségeket is szenvedett. 1791-ben a Francia Köztársaság annektálta a pápa francia birtokait, Avignont és Venaissint. 1796-ban pedig a szűkebb egyházi állam egyes részei is francia megszállás alá kerültek (Bologna, Ferrara és Urbino). 1798-ban a francia csapatok az Örök Várost is megszállták, ahonnan a pápa elmenekült, és Rómában, 1798. március 20-án kikiáltották a Római Köztársaságot.

1800. július 3-án az újonnan megválasztott pápa, VII. Pius (1800–1823) bevonult székvárosába, aki 1808-ban el-

lenállt Napóleon Nagy-Britannia elleni tervének, ezért a császár elfoglalta Rómát, és 1809. május 17-én Schönbrunnban kelt császári rendeletével a Pápai Államot a Francia Császárságba olvasztotta. A pápa világi szuverenitásának ezzel végét vetett. Erre VII. Pius egyházi átokkal felelt, akit francia fogságba vetettek. A fontainebleau-i fogságból a pápa 1814-ben térhetett vissza pápai székhelyére, és államának területeit a bécsi kongresszus juttatta vissza.

IX. Pius (1846–1878) megszüntette a katonai hatalmat, korlátozta a rendőrséget, amnesztiát adott a politikai foglyoknak. 1849. februárban ismét kikiáltották a Római Köztársaságot. IX. Pius 1850 áprilisában francia katonák védelme alatt tudott visszatérni Rómába. 1860-ban Garibaldi meghódította Nápolyt és Szicíliát, s miután létrehozták az összeköttetést Észak- és Dél-Itália között, a Pápai Állam területének háromnegyedét elvesztette, így a *Patrimonium Petri*re korlátozódott (római dukátus, velletri legáció, civitavecchiai, viterbói, frosinonei delegáció). 1870 augusztusában a francia–német háború kitörésekor a francia csapatok elhagyták a Pápai Államot. Victor Emmanuel engedélyt kért IX. Piustól, hogy a királyi csapatok a nyugalom érdekében bevonulhasson a Pápai Állam területére. A pápa elutasította, de az olasz csapatok benyomultak és szeptemberben elfoglalták Civitavecchiát, megostromolták Róma falait. Az 1870. október 2-i népszavazás döntött arról, hogy a város egyesül az Olasz Királysággal. A király egy 1871. február 4-i rendelettel föloszlatta a pápai hadsereget és elbocsátotta a pápai hivatalnokokat. A pápa mellett csak a svájci gárdisták és az udvari tisztviselők maradtak.

A pápa territoriális hatalma mind a volt egyházi állam területén, mind annak székhelyén, Rómában megszűnt. IX. Pius kiközösítette mindazokat, akik részt vettek a Pápai Állam elfoglalásában. 1871 májusában az olasz kormány kísérletet tett a helyzet rendezésére az úgynevezett *Kezességi Törvényben*. A pápa szuverén államfő és személye sérthetetlen, követeket küldhet és fogadhat, felségterülete a Vatikán, a Laterán és a Castel Gandolfo-i kastélyok. A pápa az ajánlatot nem fogadta el, és utódai továbbra is fönntartották a Pápai Államhoz való jogukat. Az ebből fakadó római kérdést 1929. február 11-én a Lateráni Egyezmény rendezte.

A Szentszék az államok elismerését megelőzően nemzetközi jogi személy volt. Az államközi gyakorlat alapja a Szentszék elmúlhatatlansága, a nemzetközi szokásjog pedig megerősítette ezt. A 20. századtól az államok nem a pápával mint fizikai személlyel tartanak fenn diplomáciai kapcsolatot, hanem a halhatatlan természetű jogi személlyel, a Szentszékkal, amelynek a mindenkori pápa a cselekvő fő szerve. A szerződéseket a Szentszékkal kötik, nem a pápával, amit a 20. századi konkordátumok szövegezése és a lateráni egyezmények terminológiája is mutat.

A Szentszék kifejezéssel két fogalmat jelölnek: egyrészt értik alatta a római pápát, mint a szent apostoli szék betöltőjét, másrészt értik alatta a római pápa segédszerveként működő, Rómában székelő testületi hatóságokat is. Az 1904. évi Codex Iuris Canonici 7. kánonja szerint a Szentszék terminus fedi a római pápa fogalmát: „Az Apostoli Szék vagy Szentszék nevek ebben a kódexben nemcsak a római pápát illetik, hanem, hacsak a dolog természetéből vagy a szöveg

összefüggéséből más ki nem tűnik, a kongregációkat, törvényszékeket és hivatalokat is, amelyek által a római pápa az egyetemes egyház ügyeit elintézni szokta.” A Szentszék megjelölés szabály szerint a római pápát, a katolikus egyház fejét illeti.

Az 1871 és 1929 közötti időszakban a pápa rendelkezett a követküldés aktív és passzív jogával. Míg az első világháború előtt a Szentszéknél akkreditált külképviseleti szervek száma tizennégy volt, addig 1921-ben ez a szám huszonnégyre emelkedett. Nagy-Britannia 1914-ben, Monaco 1915-ben, Hollandia 1916-ban, Luxemburg 1917-ben, Portugália 1918-ban, Venezuela 1919-ben, Svájc 1920-ban küldött képvisellet a Szentszékhez, Franciaország pedig az 1904-ben megszakított diplomáciai viszonyt 1921-ben rendezte.

XI. *Pius* pápa (1922–1939) kezdeményezésére Barone államtanácsos és Pacelli vatikáni jogtanácsos 1926 nyarán kezdte meg a titkos tárgyalásokat az olasz kormány képviselőivel. Gasparri bíboros államtitkár és Benito *Mussolini* olasz miniszterelnök írták alá a Lateráni Konkordátumot (Egyezményt), amely három részből áll. Az *alapszerződésben* az olasz állam elismerte a Szentszék teljes tulajdonjogát a Vatikánvárosi Államra, illetve a lateráni, a Santa Maria Maggiore Bazilikára, a Szt. Pál-bazilikára és melléképületeire, Castel Gandolfóra és a hozzá megszerzendő Villa Barberinire, az Apostolok templomaira és több épületre.

A *pénzügyi megállapodásban* a pápaságot ért pénzügyi veszteségek kárpótlására az olasz állam vállalta az azonnali kifizetést, és olasz államkölcsönt adott egymilliárd líra

összegű értékpapírban. A *konkordátum szabályozta* az olasz állam és a katolikus egyház viszonyát. Elismerte az egyházi házasság érvényességét, bevezette a középfokú hitoktatást, biztosította a katolikusok egyesülési jogát, egységesen szabályozta a papi székek betöltését, megállapította az egyházi társulatok jogi személyiségét és vagyonszerző képességét. XI. Pius elismerte az olasz államot, elsőként vele létesített diplomáciai kapcsolatot. A pápa a katolikus egyház feje, a Pápai Állam államfője rendelkezik aktív és passzív követküldési joggal. A Szentszék megjelölés a szabály szerint a római pápát illeti, amely nemzetközi jogalanyisággal rendelkezik. A római pápa és a Szentszék kifejezések tartalma nem teljesen azonos. Az egyik fogalom jelenti a pápa személyét, a másik személytelen fogalommá vált. Kifejezi az egyház felett álló soha meg nem szűnő, isteni elrendelésen nyugvó legfőbb papi hatalmat, amelyet ugyan egy személy, a mindenkori pápa gyakorol, aki soha nem múló hatalmat képvisel. Az egyház alkotmánya a Szentszék fogalmában a folyamatos létet a Szentszék jogi személlyé nyilvánításával fogalmazza meg.¹³

13 A Lateráni Egyezmény az Olasz Köztársaság 1947. évi alkotmányának 7. cikkelye révén ma is hatályos.

Kérdések

Mit jelent a legatus kifejezés?

Mit jelent a legatus natus kifejezés?

Melyik zsinat döntött a karrierdiplomaták képzéséről?

Hogyan alakult ki az apostoli nuncius diplomáciai rang?

Mit tartalmaz a Lateráni Egyezmény (konkordátum)?

Olvasmány

Új diplomáciai lexikon. A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve. Kairosz Kiadó, Budapest, 2021. I. kötet *Diplomáciai kapcsolatok* című fejezet.

V.

A 4. század végén (395) a Római Birodalom súlypontja keletre, Konstantinápolyba helyeződött át. A Nyugatrómai Birodalom az 5. század második felében összeomlott (476), észak felől pedig az Itáliai-félsziget területére germán népcsoportok (gótok, longobárdok) hatoltak be.

A volt Római Birodalom keleti területén megerősödött a Bizánci Birodalom. A bizánci császár (*bazileusz*) külpolitikájának egyik fontos eszköze a diplomácia volt. Bizánc hivatali diplomáciája azt a struktúrát követte, amely a császári Rómában működött. A bizánci hivatalnokrendszer a római mintákat követte, amelyek előírták a követek kötelezettségeit és jogait utazásuk és tartózkodásuk ideje alatt. Rendelkeztek a sérthetetlenségről, a feladatuk teljesítése során követendő etiketről és szertartásról is. A korábban kialakult szokásnak megfelelően szükség volt diplomáciai küldetésekre. Így például hírül kellett adni az új bizánci uralkodó trónra lépését, minden új szerződésalkötés alkalmával meg kellett erősíteni a birodalom már meglévő kapcsolatait, és követ küldésére volt szükség egy új, külföldi uralkodó hatalomra kerülésének elismeréséhez. Követek vitték hírét a Bizánci Birodalomban történt rendkívüli eseményeknek, a győzelmeknek vagy a királyi házasságoknak. A kereskedelem szabályozásában, illetve az ellenséges felek közötti tárgyalásokon is fontos szerep hárult a követekre. A bizánci diplomácia egyik fontos forrása a Szertartások Könyve arról is tudósít, hogy a császári

udvarban két-három követet is fogadtak egymás után, és nem tettek különbséget a különböző uralkodók képviselői között.

Bizánc átvette Róma jogi gondolkodását, amit a bizánci diplomaták felhasználtak azon népek esetében is, akik nem rendelkeztek fejlett és kidolgozott jogrendszerrel. A szervezett állam elmélete a társadalmi rétegek, illetve az államhatalom és az adott állam területén élők közötti garantált kapcsolatrendszeren alapult. Ennek az intézményesített rendszernek az alapjait és egyben eszközeit a törvények jelentették.

A bizánci szertartásrend utánzását és elsajátítását követte a társadalmi értékrend és magatartásforma átvétele, a következő szinten pedig az államelméletben, az intézményes struktúrában és a törvényhozásban jelentek meg a bizánci minták. Ebből a szempontból Nagy Károly császárra koronázása 800-ban, illetve Bizánc részéről Károly császári elismerése 812-ben fontos lépésnek tekinthető.

A bizánci diplomácia intézményrendszerében a központi szolgálatot a császári kancellária hivatalnokai látták el. Az 5–8. században a külkapcsolatokat a *magister officiorum* irányította, amely három hivataltól függött: a *scrinium epistularum* a császári leveleket, a rendeleteket és a leiratokat szövegezte; az *officium admissionum* tagjai vezették a császári kihallgatásokat, és ide tartoztak a tolmácsok is. A *curcus publicus* a követek által használt birodalmi posta volt. A 8. században részekre bomlott a *magister officiorum*, és a 9. században a *logothetész tu dromu* lett a külkapcsolatok, az államrendőrség és a posta főnöke, mai értelemben a bel- és

külgügyminiszter. Tőle függött a tolmácsok testülete, amelynek a száma a 10. századra jelentősen felduzzadt. Az általuk használt nyelvek közül a legelterjedtebb az arab volt, amely már a 6. században is nélkülözhetetlen lett. A 14. századra a *logothetész tu dromu* tisztség kiüresedett és végül funkció nélküli címmé változott.

A *protonotariosz tu dromu*nak az idegeneket érintő szertartásokban volt szerepe. A külföldi követeket maga a *bazileusz* vagy a császár valamelyik bizalmasa, a *paradünaszteuón* vagy a *meszazón* vagy egy hivatalnok fogadta. A 14. század elejéig a *nagylogothetész* felelt a külföldi uralkodókkal történő levelezéséért, akit a központi szolgálat adminisztrációért felelős vezetőjeként (közigazgatási államtitkár) is értelmezhetünk. A *meszazón* (a kancellár) a többi császári dokumentum kiadását irányította.

A 14. század második felében megjelent a bizánci adminisztrációban egy másik *meszazón* is, akinek a kezében futottak össze a kancellária és az idegen uralkodókkal kapcsolatos ügyek. A császári levelezés operatív végrehajtásának felügyelője a *protonótariosz*, a titkárok felügyelője, akik a 13. században latin származásúak voltak. A 14. századra a *dierménetaui* (tolmácsok) testülete függetlenné vált, amelynek vezetője a *megasz dierméneutész* lett. A 12. században jelent meg az arab nyelvből kölcsönzött *drogman* vagy *dragoman* kifejezés, amely fellelhető a diplomáciai iratokban egészen a 19. század végéig.

A Bizánci Birodalomban különböző kategóriába sorolták az államokat a bizánci császárhoz fűződő kapcsolataik függvényében. Rangban az első helyen Perzsia állt. Ennek

gyökerei a 3. századi szaszanida restauráció idejéig nyúltak vissza. A perzsa és a bizánci uralkodó testvéreknek címezték egymást. Perzsia után az arab kalifák következtek, akiket a *bazileuszok* ugyancsak testvérként szólítottak meg, de a két udvar között közel sem volt olyan közeli kapcsolat, mint a perzsa királyokkal. A pogány uralkodók közül a kazár kagánok élveztek kiváltságos helyet. A császár lelki testvéreinek szólította ugyan a nyugati fejedelmeket, de a királyi címen kívül minden mást megtagadott tőlük. A nyugati fejedelmek közül – mint már említettük – Nagy Károly kapta meg 812-ben az áhított császári címet.

A 7. század közepén egy új világvallás alakult ki, az iszlám. Mohamed 622-ben áttelepült Mekkából Medinába, amely az iszlám időszámítás kezdete is egyben. A Korán az Istentől kapott kinyilatkoztatásokat tartalmazza, amelyet végső soron Mohamed próféta kapott. A Mohamed életére vonatkozó hagyományokat jegyezték le a *hadísiban*, amelyek útmutatóul szolgálnak a mindennapi élet szabályozására. Két meghatározó vallási-politikai irányzat van az iszlámon belül, a szunnita és a síita. Többek szerint az arab nyelvben a követ és a képviselőt szavak eredetét Mohamed, illetve annak rokonságával hozzák kapcsolatba. A *szafir* (követ) és *szifarah* (követség) kifejezéseket több történész Mohamed próféta nagyapjának, Abd al-Muttalibnek abesszíniai utazásához köti. A Bizánci Birodalom keleti határainál érintkezésbe került az iszlámmal. Említhetjük például, hogy 957 és 958 folyamán bizánci követ érkezett Al-Mu'izz (953–975) fátimida kalifához, aki „felemlegette, hogy amióta a Mindenható Isten [az ő] kezébe helyezte az uralmat,

*hogyan szokott rendszeresen követeket küldeni [a császár] hozzá és atyáihoz, s hogy se ő, sem pedig atyái nem küldtek még követeket [a császárhoz]”. Úgy tűnik, hogy nyugaton a frankok – és Itália egyes városai –, illetve keleten Mohamed követői egymástól függetlenül merítették a bizánci diplomácia bizonyos elemeiből. A 20. század elejétől a misszióvezetők hármas rangsorolását találjuk például Egyiptomban, így a nagykövet (*szafír mumtaz*), a követ (*szafír*) és az állandó ügyvivő (*káimbi-l-ámel*).*

Bizánc külkapcsolata a *ius gentium* ókori fogalmi rendszerén nyugodott, amelynek értelmében a követ személye szent, még akkor is, ha helytelenül jár el. A bizánci követek két szintjét lehet megkülönböztetni: az egyik az egyszerű küldetés, a másik a teljes értékű követség. Az előbbi iratot és ehhez kapcsolódó levelet vitt egy másik félnek, majd esetleg megvárta az erre adott választ, és esetenként korlátozott tárgyalási hatáskörrel is rendelkezett. A teljes értékű követ is vitt magával iratot, de fő feladata Konstantinápoly és a másik fél közötti tárgyalás volt, és nagyobb falhatalmazással rendelkezett, mint az egyszerű küldött. A bizánci követek kiválasztásában úgy tűnik, hogy az erény, a jámborság, az életkor mellett fontos tényező volt a diplomáciai gyakorlat is. A teológiai és adminisztratív felkészültség mellett követelmény volt a klasszikus görög nyelv beható ismerete. Az ógörög nyelv használata szónoki eszközként szolgált akár a nyugati, akár a keleti tárgyalófél esetében.¹⁴

14 Palailogosz Mihály egyik 1373-as levelében azt kérte Velencétől, hogy olyan követeket küldjenek, akik tolmács nélkül tudják megvitatni az ügyeket.

A követek száma általában egy és három között változott, de néhány esetben nagyobb számú küldöttség is útnak indult a fogadó államba. Kisebb ügyek elintézése céljából egy követ érkezett, nagyobb súlyú tárgyalások esetében két vagy három magas tekintélyű személy képviselte a küldő személyét, köztük az egyik gyakran egyházi méltóság volt követi minőségben. A vezető követek zömmel az udvar világi embereiből kerültek ki, akik magas méltóságú nemesemberek voltak. Gyakran előfordult, hogy ugyanazt a személyt egymás után küldték más-más uralkodóhoz. A bizánci császár többször alkalmazott külföldi követeket, akik levelet vagy üzenetet továbbítottak, de ők nem voltak tárgyalási jogkörrel felhatalmazva. A császár bizalma alapján választották ki a szélesebb jogkörrel rendelkezőket.

A követek költségeit az állam finanszírozta, de szokás szerint annak az államnak az uralkodója is gondoskodott róluk, amelyen áthaladtak. Bizánc és a fogadó fél között lévő államok uralkodója a hatalmába tartozó területen katonai védelmet biztosított a követség minden tagja számára, és ellátta őket a határig tartó utazásuk során. Olyan esettel is találkozunk, amikor hajókat bocsátottak a hazautazó követek számára. De olyan is előfordult, hogy a helyi hatalom nem garantálta a területén való biztonságos áthaladást, ilyenkor a követek maguk gondoskodtak katonai védelmükről.

A bizánci császár követeinek megbízólevelei két külön iratból álltak. Az egyik az ajánlólevél, a másik az utasításokat tartalmazó levél, amely meghatározta azt is, meddig terjed a hatáskörük. Az ajánlólevélben a *bazileusz* kérte a másik fél segítségét, védelmét és követei vagy képviselői számára

a mozgásszabadságot. Az ajánlólevelek címzettje nemcsak a követség végállomása volt, hanem azoknak a területeknek az uralkodói is, ahol a követség áthaladt. Ezeknek az iratoknak fontos része volt a követek szabadságára vonatkozó kérés, azaz a szabad hazatérés engedélyezése. A megbízólevél másik része maga a meghatalmazás tárgya volt, azaz annak világossá tétele, hogy a császár a követet milyen tárgyban hatalmazta meg. Ez a levél a követséget fogadó fél számára volt címezve, és csak ő olvashatta el.¹⁵ Persze a bizánci uralkodó elláthatta képviselőit *chrüszobullosz horizmosz*-szal is, amelyben teljhatalommal ruházta fel őket, és teljes cselekvési szabadsággal hatalmazta meg a követet vagy követeket az új szerződés megkötésére.

A 13–15. században a keleti Mediterráneum legtöbb diplomatája, különösen az északi partvidéken olyan görög származású személy volt, aki nem-görög uraknak dolgozott, hanem az oszmánoknak, a velenceieknek vagy a keresztéseknek. Ezek a követek és követségek azonban nem voltak állandó jellegű diplomáciai képviselők és képviselvek, ad hoc módon, meghatározott ügyben vagy esemény kapcsán érkeztek a fogadó országba. A Nyugat-Mediterráneum északi partvidékén és nyugat-európai szuverének követei inkább a latin nyelvben járatosak, akik világi nemesemberek,

15 Például említhetjük, amikor 1332-ben III. Andronikosz fogadta a török elleni liga megalakítását javasló velencei követet, akit rögtön ki is nevezett saját teljhatalmú képviselőjévé a rodoszi ispotályosokkal folytatandó megbeszélések vezetésére és a megállapodás megkötésére. 1362-ben pedig V. Palailogosz János két görög követet küldött Velencébe, azzal a megbízással, hogy újítsák meg a két állam közötti öt éves szerződést.

egyházi személyek vagy állami hivatalnokok voltak. Nem kétséges, hogy a bizánci diplomáciai hagyományok nemcsak az itáliai városállamokban, hanem francia földön is tovább éltek. Gondolhatunk itt a 8. és 11. század közötti diplomáciai protokollra, a levelezés és szerződéskötés formai követelményeire, a ceremóniára vagy az etikettre. Ebben a kontextusban is forrás a 12–13. századi nyugat-európai követek működésére Geoffroy de Villehardouin¹⁶ emlékirata, amely a diplomáciai rangok történetének újabb állomását mutatja be, illetve a követküldés, követfogadás és a szerződéskötés történeti fejlődésének fontos írott anyaga is egyben.

A negyedik keresztes hadjárat (1202–1204) előkészítése során a keresztet felvett urak tanácskozássra gyűltek össze Compiègne-ben, akik végül abban egyeztek meg, hogy a legkiválóbb követeket fogják szétküldeni, és teljhatalommal ruházzák fel őket, hogy ugyanolyan joggal tárgyalhassanak, mint uraik. Thibaud, Champagne és Brie grófja Geoffroy de Villehardouin-t és Milon le Bréban de Proins-t, Balduin, Flandria és Hainaut grófja Conon de Béthune-t és Alard Maquereau-t, valamint Louis, Blois grófja Jean de Friaise-t és Gauthier de Gaudonville-t bízta meg a velencei dózsával a tárgyalásra, illetve a Szent Márk Köztársasággal a szerződés megkötésére: *„teljes bizalommal e hat követ kezébe helyezték a hadjárat sorsát, ellátván őket függőpecsétetes megbízólevelekkel”*. A velencei dózse, Enrico Dandolo (1107–1205) és a velencei nagy- és kistanács tagjai nagy tisztelettel fogadták a követeket. *„Amikor a követek bemutatták uraik leveleit,*

16 Geoffroy de Villehardouin (1150/1154–?) 1185-ben Champagne marsallja lett.

a velenceiek nagyon kíváncsiak lettek, vajon milyen ügyben érkeztek hozzájuk a franciák. A megbízólevelekben az volt, hogy a grófok tárgyalási és döntési joggal ruházzák fel követeket, s elfogadják mindazt, amit ezek a követek tesznek.” A velencei dózse a nagytanács hozzájárulásával kész volt hajókat, katonákat, felszerelést és élelmiszert biztosítani – bizonyos pénzügyi kölcsön mellett – a három francia gróf követeinek. A követek kijelentették „Nagyúr, készek vagyunk az egyezség megkötésére [...] Miután megszövegezték és lepecsételték az okiratokat, a dózse elé terjesztették őket, aki a nagypalotában tartózkodott, ott, ahol a nagy- és a kistanács ülésezett. Mikor a dózse visszaadta a követeknek az okmányokat, könnyezve térdre borult, és megesküdött a szentírásra, hogy minden erejével be fogja tartani az okiratban foglalt kötelezettségeket, s ugyanezt tette a negyvenhat főből álló tanács is. Ekkor a követek is esküvel fogadták, hogy megtartják az okirat tartalmát, valamint azt az esküt, melyet uraik és ők tesznek. [...] Majd mindkét fél elküldte követeit Rómába, Ince pápához, azzal a kéréssel, hogy erősítse meg az egyezményt, s ő ezt szívesen meg is tette.”

Villehardouin leírásában szereplő több tagból álló követség küldése más államok uralkodóihoz a középkorban is szokásban maradt. A megbízólevelek többes számú említése a bizánci diplomáciai hagyományok továbbélése is lehet. Talán ez a magyarázat a francia nyelvben a megbízólevél (*les lettres de créance*) többes számú használatára? A *les lettres de créance* egyik első említése a francia Jean Froissart (kb. 1337–1405) krónikájában ugyan fiktív, de ráadásul magyar kontextusban olvasható.¹⁷

17 „Quant les François orent fait celle envahie, il fut ordonné que on iroit

A megbízólevelek tartalma szerint a francia grófok tárgyalási és döntési joggal ruházták fel követeket. A Szent Márk Köztársaság vezetője és a követek ünnepélyes esküje pedig nem más, mint a római jogban gyökerező a *pacta sunt servanda* elve, amely szerint a szerződés kötelezi a részeseket, hogy azt jóhiszeműen (*bona fide*) végre is hajtják. A szerződés megkötésének ünnepélyes formáját, a folyamat végét jelentő ratifikálást a pápa tette meg.

Bolognai Azo (Azolenus) (1150–1230) a *Corpus Iuris Civilis*hez írt glosszákat. A *Summa Codicis*ben pedig azt mondta, hogy a *nuncius*¹⁸ sem több sem kevesebb, mint aki egy levél helyett beszél, aki az urának hangja, és aki üzenetét átadja. Ennél azért jóval bővebb volt már Bolognai Azo korában is a *nuncius* (követ, küldött) funkciója. A fogadó állam vezetőjének címzett levélben foglaltak szerint különböző hatáskörrel tárgyalhatott és szerződést köthetett ura nevében, persze egyszerűbb esetben levelet vagy üzenetet

mettre le siège devant le chastel de Grave, et puis retourneroiton devant Gaud; mais il n'en fut rien; je vous dirai pourquoi. Le roi de France étant à Artevelle, qui y fut environ douze jours, nouvelles lui vinrent de Honguerie, de par la roïne; car lá vint l'évêque de Bausseren en ambaxaderie, et plusieurs chevaliers et écuyers de Honguerie en sa compagnie; et apportoiient lettres de créance, et venoient querre leur seigneur le frère du roi, Louis de France, à ce jour comte de Valois, pour l'emmener en Honguerie à sa femme, laquelle par procuration, messire Jean la Personne, un chevalier de France avoit épousée." In. Les Chroniques de Sire Jean Froissart qui traitent des merveilleurs emprises, nobles aventures et faits d'Armes advenus en son temps en France, Angleterre, Bretagne, Bourgogne, Espagne, Portingal, et ès autres patries.

18 A *nuncius* latin eredetű szó (nuntius), amely hírnököt és követet is jelentett. Titus Livius: „*Ego sum publicus nuntius populi Romani*”. Magyar példát említve: „*precedebat pape per visum domini nuntius astitit [...] Vix nuntius mandata regis compleuit*”

is átadott. A *nuncius* diplomáciai rendszere rugalmas volt, attól függően, hogy milyen jellegű feladattal volt megbízva. Ebben a korszakban a két fél közötti kapcsolattartás hosszú időt vett igénybe és a tárgyalások sikeres lebonyolítását és a szerződések megkötését a *nunciusnak* nevezett világi követ jelentős mértékben hatékonyabbá tette. A 12. század végén, a 13. század elején a diplomáciai képviselő új típusa jelent meg, ő a *procurator*, aki egyes szám első személyben beszélt, de az ura nevében, a megbízója személyét képviselte és teljhatalommal volt felruházva a tárgyalások és szerződések megkötésére. Ezzel szemben a *nuncius* nem rendelkezett a *procurator* rangjával, korlátozottabb volt a tevékenysége. A Villehardouin által leírt misszió egyik első példája a *nuncius* és a *procurator* terminusok közötti különbségeknek. A *procurator* és az *orator* mai értelemben nagykövetként, a *nunciust* követként értelmezhetjük. A grófok megbízólevele teljes tárgyalási és döntési joggal ruházta fel követeiket, a grófok pedig utólag elfogadták, amit a követeik tettek. A keresztes vezetők teljhatalmat adtak képviselőiknek, amely a római jogból származó utólagos jóváhagyásnak, a *ratihabitió*nak az elve.

Kérdések

Milyen kategóriába sorolták az államokat a Bizánci Birodalomban a bizánci császárhoz fűződő kapcsolataik függvényében?

Mi volt a diplomácia nyelve a Bizánci Birodalomban?

Hány részből állt a bizánci császár követeinek megbízólevele?

Mit jelent a *les lettres de créance* kifejezés?

Olvasmány

Geoffroy de Villehardouin: *Bizánc megvétele*. Európa Kiadó, Budapest, 1985.

VI.

Az eseti és az állandó követség tipológiája közötti különbség a folyamatosságban, azaz az állandóságban és ezzel szoros összefüggésben a missziók időtartamában rejlik. Mekkora időtartamot tekinthetünk állandó képviseletnek a közép-korban? A korszakban gyakori eset volt a tárgyalások elhúzódtása, amelynek több oka is lehetett, így a fogadó állam és a küldő állam viszonya, a szuverén politikai, gazdasági vagy katonai motivációi vagy a fogadó fejedelem egészségügyi állapota.¹⁹

A megbízólevél átadásától és a megbízóhoz történő visszautazás kezdete közötti időtartamot figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy nem állandó jellegű, vagyis ad hoc missziónak tekinthető a hat-hét hónapig a fogadó államban tartózkodó követség is.

Úgy tűnik, hogy az első, folyamatos, állandó jellegű képviselet Luxemburgi Zsigmond magyar (1387–1437), illetve német (1410-től), római (1411-től), cseh (1419-től) király, német-római császár (1433-tól) és Filippo Maria Visconti milánói herceg (1412–1447) között alakult ki.

Zsigmond német királlyá történő megválasztása óta tervezte, hogy Milánóban lombard királlyá és utána Rómában

¹⁹ Az utóbbi esetre egy példa: Froissart francia krónikás szerint, amikor Luxemburgi Zsigmond ellátogatott a francia király, (Őrült) Károly (1380–1422) udvarába, a francia király nem volt olyan egészségügyi állapotban, hogy uralkodótársát fogadhassa. A fia Károly, a dauphin pedig az elfogyasztott alkohol miatt két hétig képtelen volt fogadni Luxemburgi Zsigmondot.

német-római császárrá koronáztassa magát. Ebben az összefüggésben is, illetve Dalmácia miatt is fontos volt számára kapcsolata az észak-itáliai városállamokkal.

Filippo Maria herceg és Zsigmond király között 1421 óta megszűnt a diplomáciai összeköttetés. Egy évvel később Velence és Milánó tíz évre szövetséget kötött Zsigmonddal szemben, amely elzárta a magyar király elől Milánót és Rómát. Filippo Maria terjeszkedési politikája miatt összeütközésbe került Firenzével és friss szövetségesével, Velencével. Mindez Zsigmond számára kedvező lehetőséget adott arra, hogy céljai eléréshez szorosabb kapcsolatot alakítson ki Milánóval. Zsigmond és Filippo Maria közeledésének fontos eszköze volt a diplomáciai képviselők küldése és fogadása. Milánó hercege 1425. május 12. dátumozással szabályos megbízólevelet állított ki Corrado del Carretto savonai őrgróf és Novello de Caimis részére, akiket Brunoro della Scala bírói vikárius is elkísért Zsigmond udvarába.²⁰ Az irat tanúsága szerint Carretto del Carretto *orator* és *ambasiator*, Novello de Caimis *nuncius* rangban, míg Brunoro della Scala, a nápolyi egyetem tanára tanácsadói minőségben érkezett a királyhoz. Látható, hogy a küldöttek között rangkülönbség volt. 1425 második felében Corrado del Carretto ugyan visz-

20 „Missi ad nos per te nobilis Conradus de Careto ex Marchionibus Saone, et Novellus de Kaymis nuncii tui, et demum magnificus Brunnorius de la Scala sacri Imperii Verone et Vincenti evicarius generalis [...] Et quemadmodum alias eosdem tuos nuntios, videlicet Conradum et Novellum, de intentione nostra sufficienter instructos, ad te remisimus, et signanter, ut dictum Conradum cum aliis tuis **oratoribus**, et **ambasiatoribus** ad nos versus Nurembergam, vel ubi essemus in Imperio consituti, cum pleno mandato deberes remittere, ut negotia inter nos, et te feliciter, auspice Domino, concludantur;”

szatért Milánóba, azonban követ társa Zsigmond udvarában maradt. Zsigmond király 1425 őszén Bartolomeo Moscatot küldte Észak-Itáliába, hogy közvetítsen Filippo Maria és a formálódó velencei–firenzei szövetség között, amely a diplomáciai képviselők küldésének viszonyosságaként is értelmezhető. A herceg és a király udvarában 1426 májusa és 1431 novembere között állandó jelleggel megtalálható Zsigmond, illetve Filippo Maria diplomáciai képviselője. A megbízólevelek tanúsága szerint pedig egy-egy *orator* és *ambasiator* a herceg és a király személyét képviselte, ami a diplomáciai rangok fejlődését tekintve a nagykövetnek felel meg, a *nunciatus* pedig a követnek. 1426. május 3-án kelt irat tanúsága szerint a milánói herceg meghatalmazta Corrado del Carrettót és Guarnerio de Castiglionét, hogy nevében tárgyalásokat folytassanak Zsigmonddal és ennek eredményeképpen szövetséget kössenek, amelyre végül Visegrádon került sor. Az 1426. július 13. napján kelt egyezség alapján Filippo Maria meghatalmazottjai a herceg nevében letették a hűségesküt Zsigmondnak. Luxemburgi Zsigmond több évig tartó egyeztetés után 1431 őszén látogatott el Milánóba, ahol 1431. november 25-én Bartolomeo della Capra érsek lombard királlyá koronázta. A két fél között a diplomáciai kapcsolatok 1431 novemberében szakadtak meg, amikor Filippo Maria nem volt hajlandó személyesen fogadni Zsigmond képviselőit. A milánói herceg diplomatáit név szerint is ismerjük: Corrado del Carretto, Novello de Caimis, Guarnerio de Castiglione, Benedetto de Forli, Lodovico Sabini, Lancelotto Crotti, Brunoro della Scala, Jacobo de Lonatet, Urbano da Jacopo, Giacomo d’Iseo, Gaspare Visconti, Corrado da

Vimercate, Cristoforo da Velate, Arasmino da Trivulzio. Luxemburgi Zsigmond által meghatalmazott diplomaták: Bartolomeo Moscat, Brunoro della Scala, János veszprémi püspök, Lévai Cseh Péter, Franchino da Castiglione, Tamási László, Hédervári Lőrinc, Mátyás pécsi prépost, Thallóczy Matkó, Risenberg János, Schlick Gáspár. Brunoro della Scala birodalmi vikárius 1425 nyarán érkezett Zsigmond udvarába Filippo Maria diplomatáinak a kíséretében, azután azonban Luxemburgi Zsigmond képviselőtét látta el Milánóban. Látható, hogy a két fél közötti tárgyalások, eskütelek, szerződések megerősítése leginkább itáliai közvetítők útján történt. Úgy tűnik, hogy az első állandó jellegű diplomáciai képviselők (*orator, ambasiator, nuncius*) Luxemburgi Zsigmond magyar, római, cseh király és Filippo Maria Visconti milánói herceg udvarában voltak 1426. május és 1431. november között.

Emellett kétségtelen, hogy az állandó diplomáciai képviselői rendszer kialakulása az észak-itáliai városokhoz – Milánó, Velence, Firenze – köthető, még akkor is, ha ez első állandó nagykövetek és követek küldése és fogadása Luxemburgi Zsigmond és Filippo Maria Visconti között volt. Egyes szakemberek Francesco Sforza milánói herceg (1450–1466) követét, Nicodemo de Pontremolit tekintik az első állandó diplomáciai képviselőnek Medici Cosimo (1450–1464) firenzei fejedelem mellett. Milánó hercegének érdekeit Nicodemo de Pontremoli 1468-ig képviselte Firenzében, illetve a firenzei Medicit Dietisalvi Nerone Milánóban.

A Velencei Köztársaságnak 1458-ban Bernardo Bembo személyében állandó székhellyel rendelkező követe volt a

pápa mellett, Rómában, 1471-ben pedig a francia királynál és a német–római császárnál. Az állandó diplomáciai képviselőintézménye a reneszánsz eszmekörével egyetemben terjedt el Európában. Magyarországon Mátyás király (1458–1490) külpolitikájából következően kiterjedt diplomáciai levelezést folytatott, és követei megtalálhatók voltak éppúgy az ázsiai, mint a nyugat-európai udvarokban.

Ekkoriban Toulouse püspöke (Rosier, 1451–1474) két diplomáciai terminus technicust különböztetett meg: a *legatit* és az *ambaxiatort*. Véleménye szerint korábban *legatinak* nevezték azokat a képviselőket, akiknek megjelölése a 15. századra *nuncius* és *procurator* lett, ugyanekkor már *legati* terminusszal illették a Szentszék kardinális követeit. Ehhez azonban hozzá kell tennünk, hogy a laikus államból küldtek olyan követeket is, akik nagy jelentőségű ügyben jártak el, és akiket nyelvterületenként *ambassade*, *ambaixador*, *ambassadeur* vagy *ambassador*nak neveztek. Ezek a kifejezések a gót *andbahti*, azaz küldött, szolgáló szóból származnak, amely *ambactus* formát vett fel. Julius Caesar a gallok elleni háború leírásában említi az *ambactus* kifejezést: „*a lovagok mind részt vesznek a harcban, s minél előkelőbb származású, minél gazdagabb a lovag, annál több ambactus, azaz cliens veszi körül. A befolyásnak és a hatalomnak ez az egyetlen ismérve náluk*”²¹

21 „*Alterium genus est equitum. Hic, cum est usus atque aliquod bellum incidit (quod fere ante Caesaris adventum quotannis accidre solebat, úti aut ipsi iniurias inferrent aut illatas propulsarent), omnes in bello versantur, atque eorum út quisque est genere copisque amplissimus, ita plurimos circum se **ambactus** clientesque habet. Hanc unam gratiam potentiamque noverunt.*”

Az *ambactus* az occitán és az itáliai nyelvterületen alakult *ambassade*-ra, és első említése 769-ben latin nyelvű szövegben, Lombardiában volt.

A 15. század második felében a kisebb jelentőségű ügyben eljárót latin terminus technicussal *nuncius* vagy *procurator*, a nagyobb ügyben eljáró küldöttet latinul *orator* vagy a neolatin *ambassadeur* – illetve ennek változataival – terminus technicussal jelölték. Ekkor a *nuncius* egyszerű küldött, aki átadta ura szóbeli vagy írásbeli üzenetét, illetve ceremoniális alkalmakkor képviselte főnemesi rangban lévő urát vagy egy kisebb politikai hatalommal bíró uralkodót, és nem volt meghatalmazva semmilyen tárgyalási feladattal. A *procurator* urának a meghatalmazottja és érdekeinek védője a tárgyalások alkalmával. Az *orator*, illetve az *ambassadeur* a küldő állam szuverénje személyét képviselte és nevében beszélt, tehát mai értelemben ő nagykövet volt. A 15. század második felére a német-római császárnak volt joga nagyköveti ranggal rendelkező képviselőt (*orator*, *ambassadeur*) küldeni. Az itáliai városok közül Milánó, Velence, Firenze, Genova vagy az északi-tengeri kikötőváros, Brabant közötti követek felhatalmazását, és így rangját az aktuális külpolitikai érdekeik és ezzel szoros összefüggésben diplomáciai kapcsolataik határozták meg.

A 15–16. században egyes európai államok – Franciaország, Spanyolország, Anglia, Német-Római Császárság, vagy egyes itáliai városok – vezetőinek központosítási lépései, a távolsági kereskedelem fellendülése és a polgárság megerősödése úgy tűnik, összefüggésben voltak az állandó diplomáciai képviseletek kialakulásával. Az Itáliai-félszig-

ten mintegy húsz kisebb-nagyobb város politikai befolyása jelentősen eltért egymástól, de Milánó, Velence és Firenze politikai és diplomáciai jelentősége kiemelkedett a többi közül. A modern állam megjelenésével és a nemzetközi kapcsolatok fejlődésével párhuzamosan alakult ki a szuverenitás alapelve.

Jean Bodin²² 1576-ban megjelent *Les sixlivres de la république* című munkájában elemezte a szuverenitás fogalmát és kísérletet tett a modern állam hatalmi struktúrájának leírására. A szuverenitás kezdetben a legfőbb törvényhozó eszméje volt, később az államot főhatalommal felruházó elvvé vált. Az államot úgy értelmezték, mint ami a jog felett áll, és ami alapvetően a természetjogban gyökerezik.

Hugo Grotius²³ *A háború és béke jogáról* című munkájában egy fejezetet szentelt a követségek jogáról. Megállapította, hogy a követségi jog a *ius gentium*ből származik, megilleti mindazokat, akik idegenek. Idegen minden föld, mely szabad és más uralkodónak nincs alávetve, tehát önállóságuk nem szűnt meg. Véleménye szerint nem szükséges minden küldöttséget fogadni, de azt ok nélkül visszautasítani sem szabad. A *ius gentium* elve szerint, aki állami megbízatást teljesít, a fogadó államban bűncselekmény elkövetésével nem lehet megbüntetni, így a követeket sem, azonban *persona non grat*ának lehet nyilvánítani, és ki kell utasítani az államból. Grotius rögzítette, hogy a követségi jog, a követek

22 Jean Bodin (1529/1530–1596) francia gondolkodó, ügyvéd és egyetemi tanár.

23 Hugo Grotius (1583–1645) németalföldi jogtudós, a modern nemzetközi jog egyik előfutára.

személye és ingó vagyonuk sérthetetlen még akkor is, ha a küldő és a fogadó állam háborúban áll egymással. Mindezek mellett Grotius az állandó diplomáciai képviselők rendszerét visszautasította: *„Minden további nélkül vissza lehet utasítani a most szokásos [sic!] állandó követségeket. Az ősi szokás arra tanít, hogy ezekre nincs szükség, hiszen ez a fogalom régen ismeretlen volt.”* Véleménye szerint tehát nincs szükség a küldő szuverén követének vagy követeinek rezideálására, a fogadó országban hosszabb ideig történő tartózkodásra. Egy-egy konkrét ügy, szerződés megkötése, tárgyalás, jókivánság vagy éppen részvétnyilvánítás alkalmával van szükség követ vagy követek küldésére.

Kérdések

Kik között volt az első, folyamatos, állandó diplomáciai képviselő Európában?

Hol és mikor említették először az ambassade kifejezést?

Mit jelent a *persona non grata* kifejezés?

Miről értekezett Hugo Grotius A háború és béke jogáról című munkájában?

Olvasmány

Bába Iván – Sáringer János (szerk.): Új diplomáciai lexikon. A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve. Kairosz Kiadó, Budapest, 2021. II. kötet. *Nemzetközi jog* című fejezet.

VII.

A 17. század végén a németalföldi származású Abraham de Wicquefort²⁴ két kötetes munkájában (*L'Ambassadeur et ses fonctions par Monsieur de Wicquefort, dernière édition, augmentée des réflexions sur les mémoires pour les Ambassadeurs*) a nagykövetről és annak feladatairól értekezett.

Véleménye szerint az uralkodók méltóságuk sérelme nélkül közvetlenül nem érintkezhetnek, személyesen nem közölhetik akaratukat különböző ügyekben, ezért alkalmaznak minisztereket, akiken keresztül ezt megtehetik. A szuverének adnak egyes minisztereknek nagyköveti (*ambassadeur*) rangot, hogy kellő tiszteletet kapjanak külföldön. A megbízólevéllel ellátott nagykövetek képviselik a küldő szuverén személyét más államok szuverénjei mellett. Wicquefort fontosnak tartotta megállapítani, hogy nem minden miniszter nagykövet, mert egy részük az államon belül, más részük az államon kívül tevékenykedik.

A nagykövetnek és a rangban utána következő második osztálynak van képviseleti jellege.

24 Abraham de Wicquefort (1598–1682) Amszterdamban született kereskedő családban. Franciaországban végezte tanulmányait, majd 1626-tól XIII. Lajos (1610–1643) francia király állandó diplomáciai képviselője, rezidens minőségben a Brandenburgi választófejedelem mellett. A Fronde-mozgalom miatt Londonban, majd 1659-ben Hágában telepedett le. Johan de Witt (1625–1672) Hollandia főminisztere maga mellé vette a képzett Wicquefort-ot. Georg Wilhelm (1624–1705) Brunswick–Lüneburg hercege 1660-ban megbízta állandó képviseletével, rezidensként Hágában. 1663 és 1668 között Hollandia képviseletében az amerikai kontinensen diplomáciai szolgálatot teljesített.

Véleménye szerint nem rendelkeznek nagyköveti ranggal és jelleggel a nunciosok (nála a laikus szuverén küldöttje), a meghatalmazott miniszterek, az *internunciosok*, a követként küldött nemesember, a rezidens²⁵, a diplomáciai küldött (*agent diplomatique*)²⁶, illetve a nagykövet titkára. A nemzetközi jog viszont rájuk is vonatkozott.

Nem tett különbséget állandó (*ordinaire*) és rendkívüli (*extraordinaire*) nagykövet között, mert szerinte nincs is alapvető különbség közöttük. Véleménye szerint a személyük jellege, a megbízólevél, az uralkodótól kapott instrukciók és a felhatalmazásuk ugyanaz, és ugyanazok a jogok és kötelezettségek vonatkoznak rájuk. A második osztályba sorolta az *internunciosokat*, a rendkívüli követeket (*employés extraordinaires*), a meghatalmazottakat (*plénipotentiaires*), a biztosokat (*commissaires*) és a nagykövetségi titkárokat. A 17. század végén írta Wicquefort, hogy a rendkívüli követ és a rendkívüli rezidens még nagyon modern jellegű képződmény, mert a szuverén külföldi udvarba akkor küldi őket, ha egy ügy megtárgyalása nem vesz túl hosszú időt igénybe, azonban nem rendelkeznek olyan felhatalmazással és fontos megbízással, mint a nagykövetek.

Ugyancsak 17. század végén vetette papírra Louis Rousseau de Chamoy²⁷ a *L'idée du parfait Ambassadeur* című

25 A rezidens elnevezés megőrizte annak emlékét, hogy korábban a fogadó államban dolgozó diplomata ugyanannak az államnak a polgára is volt egyben, de más állam érdekeiben járt el.

26 Az *agent diplomatique* francia kifejezésnek kontextustól függően több értelmezése is lehet. Ebben a szövegkörnyezetben a „diplomáciai küldött” a megfelelő.

27 A francia Louis Rousseau de Chamoy (1645–1711) diplomáciai szolgálatát húszévesen kezdte Stockholmban, majd a német Birodal-

munkáját, hogy összefoglalja és meghatározza a korszakban használt diplomáciai kifejezéseket. Rousseau de Chamoy szerint minden udvarban a külföldön szolgálatot teljesítő miniszterek első osztályába (*ministres étrangers du premier ordre*) az uralkodó teljhatalmú megbízottjai tartoznak, akik képviselik az uralkodó személyét. Ők a nagykövetek vagy a Róma által küldött *legatusok* vagy *nunciusok*, akik a Venecei Köztársaságtól az oszmán udvarig megtalálhatók, ahol a szuverének teljhatalommal megbízott diplomáciai képviselői állandó jelleggel tartózkodnak. A hatalmak a kölcsönösség (*reciprocitás*) elvét betartva küldték a képviselők első osztályába tartozókat egymás udvaraiba.

A külföldön szolgálatot teljesítő miniszterek második osztályába (*ministres étrangers du secondordre*) tartozók nem képviselik a szuverént. Őket nevezik meghatalmazott miniszternek (*ministre plénipotentiaire*), követnek (*envoyé*), rezidensnek (*résident*) és küldöttnek (*agent*), illetve nagykövetségi titkárnak (*secrétaire d'ambassade*). Az utóbbi megbízatása a nagykövet akkreditálásától annak visszaérkezéséig tartott.

Rousseau de Chamoy szerint az első és a második osztály közötti különbség az, hogy a nagykövet képviseli a szuverén személyét és ez különleges megtiszteltetést és előjogot ad számára, amellyel azonban a második osztályba tartozók nem rendelkeznek.

mi Gyűlésben és német területen képviselte XIV. Lajos (1643–1715) francia királyságát. Emlékirata a francia külügyminisztérium levéltárába került, amelynek második kiadását az A. Pedone kiadó rendezte sajtó alá 1912-ben.

A nagykövet érkezése állami esemény a fogadó országban, és a nagykövetnek joga van a fogadó ország szuverénje előtt szertartásos körülmények között, állami audiencián megjelenni. A szuverén személyének képviseletén kívül más különbség nincs az első és a második osztály között. Az uralkodó választja ki és bízta meg feladattal mindkét osztály tagjait, nevében mindkét osztály tagjai tárgyalhatnak. Léteznek olyan fontos ügyek, vagy olyan jelentős államok, ahol a nagykövet rangja és méltósága szükséges a tárgyalások hatékony folytatására, vagy a beavatkozásra.

Minden teljhatalommal megbízott miniszter meghatalmazott (*plénipotentiaire*). Azonban a régmúltban – írta Chamoy – azoknak adták ezt a rangot, akiket a szuverén küldött konferenciákra, vagy az államok közötti tárgyalásokra, mint például a Birodalmi Gyűlésbe, Németországban. A meghatalmazott miniszter a nagykövet (*ambassadeur*) és a követ (*envoyé*) között került besorolásra. A követ általában egy nemesember vagy karrierdiplomata volt, akit a szuverén választott ki és bízott meg, hogy egy másik államban átadja jókívánságait vagy részvétnyilvánítását, vagy egy különleges ügy végrehajtására adott felhatalmazást, amely azonban az adott ügy lezárásával megszűnt. Őket ezért nevezték rendkívüli követnek (*envoyé extraordinaire*). A 17. század végén a 18. század elején a rendkívüli követek nem tartózkodtak hosszú ideig a külföldi udvarban, hiszen megbízatásuk csak az adott ügy végrehajtására korlátozódott.

A rezidens olyan miniszter volt, akit a szuverén választott ki és küldött egy másik államba, hogy ottani működésével fenntartsa a jó viszonyt a két ország között, valamint

védje a szuverén érdekeit olyan ügyekben is, amiket előre nem lehetett látni. Róma miniszteri jellegű képviselője az *internuncius* volt, aki más udvarban tartózkodott, és ugyanaz a tisztelet övezte és ugyanaz a funkciója, mint a rezidenseknek – írta Chamoy. Azaz a Szentszék *internunciusa* azonos rangban volt a *rezidenssel*.

A diplomáciai küldött (*agent diplomatique*) rangban a *rezidens* alatt sorolt, így nem kapta meg ugyanazokat az előjogokat és szertartásos tiszteletet, mint a *rezidens* vagy az *internuncius*. Feladatuk a kereskedelmi ügyek gondozása mellett adminisztratív jellegű volt és a levelek fogalmazásával ki is merült. Rousseau de Chamoy meghatározta a nagykövetek jellegét: állandó (*ordinaire*) és a rendkívüli (*extraordinaire*). Véleménye szerint azonban, a kinevezésüket tekintve – azaz kit tekintünk szuverénnek – nincs is különbség az állandó és a rendkívüli nagykövet között. Emellett felhívta a figyelmet ugyanazon szuverén által megbízott állandó diplomáciai képviselő és a rendkívüli (ad hoc) diplomáciai képviselő közötti anomáliákra. A szuverén megbízta a rendkívüli nagykövetet egy sajátos ügy végrehajtásával, amelynek sikerével a megbízatásnak is vége szakadt. Ezen kívül felhatalmazhatta egy levél, üzenet átadásával vagy az államok közötti szerződés előkészítésével. Hozzátette azt is, hogy gyakran támadt zavar ugyanazon szuverén által küldött állandó és a rendkívüli nagykövet között a fogadó országban. Chamoy sajátos meghatalmazásnak nevezte azt az esetet, amikor az uralkodó teljhatalmat adott a nagykövetnek egy tárgyalás lefolytatására vagy egy szerződés megkötésére. Ezek a nagykövetek a megbízólevél mellett igazoló

okirattal is rendelkeztek, hogy az adott szerződést kézjeggyükkel elláthassák (parafálhassák). Az állandó nagykövet igazoló okirattal nem rendelkezett, ezért bizonyos esetekben szükséges volt teljhatalmú nagykövetet küldeni az állandó nagykövet mellé.

Láthattuk, hogy a 17. században az állandó diplomáciai képviselők rangsora a következőképpen alakult: rendkívüli nagykövet, vele azonos rangban az apostoli legátus (*ambassadeur extraordinaire; legatus*); az állandó nagykövet, vele azonos rangban az apostoli nuncius (*ambassadeur ordinaire; nuncius*); a meghatalmazott miniszter (*ministre plénipotentiaire*); alacsonyabb rangban a rendkívüli követ (*envoyé extraordinaire*). Őket követte rangban a rezidens és az apostoli internuncius (*résident; internuncius*); a nagykövetségi titkár (*secrétaire d'ambassade*), illetve a diplomáciai küldött (*agent diplomatique*).

A 18. század második felében vetette papírra Emer de Vattel²⁸ svájci jogtudós a *Droit des Gens* című munkáját. Vattel szerint a nagykövet képviseli a szuverén személyét, hatalmát, címét, nagyságát, fenségét és jogait is. Az egyszerű diplomáciai küldött (*agent diplomatique*) népe megbízottja, aki egy másik nép kormánya mellett jár el. Például a 18. század végén nagykövet képviselte a porosz

28 Emer de Vattel (1714–1767) svájci filozófus és jogtudós, aki Baselenben végezte a tanulmányait. 1747-ben III. Ágost szász választófejedelem titkos tanácsossá nevezte ki. 1758-ban jelent meg a *Droit des Gens ou principes de la loi naturelle appliqués à la conduite et aux affaires des Nations et des Souverains* című munkája, amely a nemzetközi jog alapművének számít. A szerző halála után, a kötetek újabb kiadásának szerkesztője Benjamin Franklin számára is elküldte a sorozatot. Mi az 1835. évi kiadást használtuk.

kormányt Franciaországban, viszont Poroszországban a francia diplomata első osztályú minőségben, de diplomáciai küldött (*agent diplomatique*) rangban volt akkreditálva. A nagykövet a szuverén személyét és címét is hordozta bármilyen területi nagyságú monarchiában. Egy köztársaságba akkreditált diplomáciai küldött egyáltalán nem képviselte a szuverén személyét. Vattel tehát különbséget tett a monarchia és a köztársaság vezetője mellé akkreditált diplomata között.

Vattel kiindulópontja, hogy a miniszterek külföldön vagy belföldön állami szolgálatot teljesítő személyek. A külföldön dolgozó miniszterek első osztályába a nagykövetek tartoztak, akik között különbséget tett állandó (*ordinaire*) és rendkívüli (*extraordinaire*) között. Véleménye szerint a követ (*envoyé*) nem rendelkezett képviseleti jelleggel, és ő a miniszterek második osztályába tartozik. Attól függően, hogy a szuverén mivel bízta meg a követet, Vattel megkülönböztetett állandó követet és rendkívüli követet. A rezidens (*résident*) a miniszterek harmadik osztályába tartozott, aki ugyancsak nem képviselte a szuverén személyét. Abban az esetben, ha a fogadó állam nem volt elégedett az érkező diplomata rezidensi rangjával, akkor a küldő állam delegálhatott meghatalmazott minisztert, aki ekkor a rendkívüli követtel volt egy rangban.

A 16. századtól az Oszmán Birodalom fokozatosan az európai rendszer és egyensúlypolitika részévé vált, és vele már nemcsak béke, hanem szövetség is köthető volt. Az oszmánoknak a hitharc (*gaza*) és a szent háború (*dzsihad*) eszméjére sokkal inkább a muszlim vetélytársak, az anatóliai

török fejedelemségek, az egyiptomi mamelukok, az iszlám síita irányát követő szafavida perzsák elleni harcok eszmei igazolása miatt volt szükségük. A Porta terjeszkedése idején jobbra az európai államok kezdeményezték a békekötéseket. Az oszmán kormányzat ezért könnyedén tudta érvényesíteni az alapelvét, hogy a békét lehetőleg török földön kössék meg. A szultán rangon alulinak tartotta, ha mindez nem így történt volna. A béke feltételeit külföldi követekkel vagy saját küldötteik útján egyeztették. Arra is volt példa, hogy fontosabb békekötések előtt a török békedelegáció vezetője rangemelésben részesült. A szentgotthárdi csatát (1664) követő vasvári békekötés (1664) előtt a török tárgyalódelegáció vezetőjét, Kara Mehmedet ruméliai beglerbéggé nevezték ki, és pasai rangot is kapott.

Az oszmánok a 18. század végéig (1793-ig) nem tartottak állandó követeket az európai fővárosokban, és a békekötések előkészítésében döntő szerep jutott az európai követségeknek. Konstantinápolyban, az Oszmán Birodalom székhelyén az első állandó követséget Velence állította fel 1454-ben. Lengyelország 1475-től, Oroszország 1497-től, Ausztria 1525-től, Anglia 1583-tól, Hollandia 1612-től tartott állandó követeket a Portán. Az állandó követet *rezi-densnek*, később *oratornak* nevezték, megkülönböztetve az ideiglenes követől, akit *nunciusnak* neveztek. Azaz a Konstantinápolyban tartózkodó *nunciust* ideiglenes világi követként értelmezték, míg az *orator*t állandó követként.

Az Oszmán Birodalom 1683. évi Bécs elleni hadjárata nem járt sikerrel, a támadás következményeként XI. Ince pápa létrehozta a Szent Ligát, és meggyőzte XIV. La-

jos francia királyt, hogy függessze fel Habsburg-ellenes háborúját. A Szent Liga csapatai 1685-ben elfoglalták Érsekújvárt, majd egy évvel később Budát. A Habsburg és az Oszmán Birodalom közötti háborúk miatt a 17. század második felétől a krími háborút lezáró párizsi békéig (1856) Bécs diplomáciai képviselője és a keresztény érdekek védője²⁹ az *internunciusnak* nevezett ideiglenes világi követ (*envoyé extraordinaire*) volt, aki rangelsőbbiséget élvezett a Konstantinápolyban lévő követek között, ugyanúgy, mint a 16. század közepe³⁰ óta a francia nagykövet (*ambassadeur*). 1856 után a világi *internuncius* és meghatalmazott miniszter (*internonce et ministre plénipotentiaire*) képviselte Bécs érdekeit Törökországban.³¹ 1860 után a diplomáciában a Szentszéken kívül azonban egyetlen állam sem használta az *internuncius* megnevezést.

Az iszlám menedékjog vagy vendégjog (*aman*) előírásainak megfelelően az állandó diplomáciai képviselők a Porta vendégszeretetét élvezték. A külföldi követek, amikor oszmán földre léptek, kíséretet kaptak, személyes és vagyonbiztonságukért a helyi török hatóságok feleltek, s ugyancsak rájuk hárult a követségek ellátásának terhe is. Az európai békedelegációk tagjai vagy az állandó követek az országuk és a Porta közötti háborúskodás kiújulásakor

29 I. Abdul Medzsid szultán (1839–1861) 1856-ban adta ki a *Hatti Humájun* című rendeletét, amely az Oszmán Birodalom keresztény polgárainak teljes egyenlőséget adott.

30 Nagy Szulejmán oszmán szultán (1520–1566) és I. Ferenc francia király (1515–1547) egyezménye (1525) értelmében.

31 Antoine Prokesch-Osten 1855 és 1860 között. Vö. *Almanach de Gotha. Annuaire diplomatique et statistique pour l'année 1860*. Justus Pertes, Gotha, 1860. 805. o.

házi őrizetbe vagy fogságba kerülhettek, mivel az oszmánok ekkor nem ismerték el a diplomáciai mentességet (*immunitást*). Az oszmán diplomáciában fontos szerepük volt a tolmácsoknak, a *dragománoknak*. A 15–16. században az olasz, görög és szláv nyelveknek, a 16. századi Habsburg–török béketárgyalásokon pedig a magyar nyelvnek is fontos közvetítő szerepe volt. Az európai állandó követségek sokáig a latin keresztényeket használták *dragománként*. A 17. század második felétől a portai főtollmácsok görög arisztokrata családokból kerültek ki. Az európai egyetemeken végzett, jó nyelvismerettel rendelkező és az európai politikai viszonyokban is jártas tolmácsok az európai–török béketárgyalások meghatározó személyiségei lettek.

Kérdések

Mi volt a diplomáciai képviselők rangsora a 17–18. században?

Hogyan nevezeték a Habsburg Birodalom képviselőjét Konstantinápolyban (Isztambul) az oszmán Portánál?

Mit jelent az iszlám menedékjog vagy vendégjog?

Milyen esetben korlátozta az oszmán Porta a diplomáciai mentességet?

Olvasmány

Kincses László: *Diplomáciatörténet*. Orac Kiadó, Budapest, 2005.

VIII.

A 19. század elején az európai hatalmak összefogása I. Napóleon ellen Franciaország katonai vereségét okozta. 1815-ben, Bécsben összeült a Napóleon fölötti győztesek konferenciája, ahol számos döntés született, többek között meghatározták az állandó diplomáciai képviselők rangsorát. Célszerű a teljes szöveget áttekinteni:

„Azoknak a nehézségeknek a kiküszöbölése végett, amelyek gyakran felmerültek és a jövőben is felmerülhetnek a rangsorelsőbbiségre vonatkozó igények miatt a különböző diplomáciai képviselők között, a párizsi szerződést aláíró hatalmak teljhatalmú képviselői megállapodtak a következő cikkekben; és kötelezettségüknek érzik, hogy felhívják más koronás fők képviselőit is ugyane szabályzat elfogadására.

1. cikk. A diplomáciai alkalmazottak három osztályba tartoznak:
 - a nagykövetek, legátusok vagy nunciusok osztályába;
 - a követek, miniszterek és a szuverénnekhez akkreditált más személyek osztályába;
 - a külügyi tárca gondozásával megbízott miniszterhez akkreditált ügyvivők osztályába.
2. cikk. Csak a nagyköveteknek, legátusoknak vagy nunciusoknak van képviseleti jellegük.
3. cikk. Rendkívüli küldetésben lévő diplomáciai alkalmazottak ezen a jogcímen nem jogosultak rangelsőbbiségre.

4. cikk. A diplomáciai alkalmazottak egymás közötti rangja mindegyik osztályban a megérkezésükre vonatkozó hivatalos közlés keltéhez igazodik.

A jelen Szabályzat semmiféle újítást nem vezet be a pápa képviselőinek helyzetére nézve.

5. cikk. Minden állam egységes eljárást fog meghatározni az egyes osztályba tartozó diplomáciai alkalmazottak fogadására.
6. cikk. Az udvarok közötti rokonsági vagy családi kapcsolatok nem nyújtanak semmiféle rangot diplomáciai alkalmazottaiknak.

Ugyanez vonatkozik a politikai szövetségekre is.

7. cikk. Azokban az iratokban és szerződésekben, amelyek az *alternátot* elismerő több hatalom között jöttek létre, a követek aláírásának sorrendjét sorshúzással kell eldönteni.

A jelen szabályzatot a párizsi szerződést aláíró nyolc hatalom teljhatalmú megbízottai az 1815. március 19-i ülésükön az általuk felvett jegyzőkönyvbe iktatják.”

A jegyzőkönyvet Ausztria, Spanyolország, Franciaország, Nagy-Britannia, Portugália, Poroszország, Oroszország és Svédország képviselői – a nyolc hatalom a francia ABC sorrendje szerint – látták el kézjegyükkel.

Három évvel később (1818. november 21-én) az Aachenben (Aix-la-Chapelle) felvett jegyzőkönyv szerint „*a diplomáciai etikett egy olyan vonatkozásában felmerülő viták elkezdése végett, amely felől a bécsi határozatnak a rangkérdéseket rendező melléklete nem intézkedett, megállapodás jött létre öt udvar között, hogy a hozzájuk akkreditált miniszterrezidensek*

rangjuk alapján közbenső osztályt alkotnak a másodosztályú miniszterek és az ügyvivők között”. Ausztria, Nagy-Britannia, Poroszország, Oroszország és Franciaország képviselői³² úgy határoztak, hogy a miniszterrezidensek alkotják a harmadik osztályt, míg az ügyvivők a negyedik osztályba tartoznak.

Charles de Martens diplomáciai kézikönyve (*Guide diplomatique*) 1837-ben jelent meg, amelyben a szerző a diplomáciai képviselők különböző osztályait is leírta. Számos ponton kimutathatók Emer de Vattel munkájából a szó szerinti átvételek, emellett Martens ötvözte a Vattel által leírtakat (Lásd a VII. leckét) az 1815. évi bécsi és az 1818. évi aacheni jegyzőkönyv határozataival, valamint az 1830-as évek diplomáciai gyakorlatával. Véleménye szerint a 17. század első felében az uralkodók egyszerűen az udvarból nemesembereket küldtek külföldre valamely szertartásra, akiket azonban fokozatosan felváltottak a rendkívüli nagykövetek. A 18. századra, az európai udvarokban rendezett ceremóniák alkalmával általánossá vált a második osztályba tartozó követek küldése. Ugyanekkor a követek rangja gyakran keveredett a meghatalmazott miniszter, a miniszter rezidens és az ügyvivő rangjával. Martens tudni vélte, hogy többek között ez vezetett az 1815. évi diplomáciai rangok rendezéséhez. Az 1818. évi Aix-la-Chapelle-ben (Aachenben) aláírt jegyzőkönyv alapján a diplomáciai küldöttek négy rangba sorolhatók:

32 A kongresszuson Ausztriát I. Ferenc császár, Nagy-Britanniát Lord Castlereagh és Wellington hercege (Arthur Wellesley), Poroszországot III. Frigyes Vilmos király, Oroszországot I. Sándor cár, Franciaországot Richelieu hercege (Armand Emánuel) képviselte.

- nagykövet;
- követ és meghatalmazott miniszter;
- miniszterrezidens;
- ügyvivő.

Martens szerint az első osztályba tartoztak azok, akik a szuverén személyét, hatalmát, méltóságát, nagyságát és fenségét képviselik, azaz a legmagasabb képviseleti jellegük van. Ide sorolhatók a kardinális címmel rendelkező *legat a latere*, valamint a nuncius és a nagykövet. A nuncius és a nagykövet minősége lehet állandó (*ordinaire*) vagy rendkívüli (*extraordinaire*), attól függően, hogy a nuncius vagy a nagykövet állandó képviselő vagy időleges képviselő-e.

Ellentétben az 1815. évi bécsi jegyzőkönyv 3. cikkének határozatával, az 1830-as években úgy tűnik, némileg magasabb rangúnak tekintették a rendkívüli nagykövetet, mint az állandó nagykövetet. Martens véleménye szerint általánosan elfogadott volt, hogy a rendkívüli nagykövet nem meghatározott időn belül ugyan, de előkészíti az adott udvarban az állandó nagykövet érkezését, illetve annak jövőbeli rezideálását.

Az első osztályba tartozó akkreditált diplomata képviselte a szuverén személyét és kormányát, emellett folyamatosan rendelkezett ceremóniális jelleggel is, amely véletlenszerű volt ugyan, de szervesen hozzá tartozott a diplomatához.

A második osztályba tartozó diplomáciai képviselők nem rendelkeztek a legmagasabb képviseleti jelleggel, nem képviselték a szuverén személyét a fogadó országban, de rendelkeztek meghatalmazással azokra az ügyekre vonatkozóan,

amellyel a küldő állam megbízta őket. Martens három típusú képviselőt sorolt a második osztályba:

1. a követ (*envoyé*), akinek megnevezése lehet rendkívüli követ (*envoyé extraordinaire*) vagy rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter (*envoyé extraordinaire et ministre plénipotentiaire*);
2. a meghatalmazott miniszter (*ministre plénipotentiaire*);
3. az internuncius (*internonce*).

Martens szerint, az 1830-as években némileg magasabb rangúnak tekintették a rendkívüli követet (*envoyé extraordinaire*), mint a többi második osztályba tartozó meghatalmazott minisztert (*ministre plénipotentiaire*) vagy az internunciust. A harmadik osztályba tartozó diplomáciai képviselők a miniszterrezidens, a rezidens és az ügyvivő voltak.

Charles de Martens megkülönböztette az ideiglenes teendőikkel megbízott biztost, a *commissaire*-t, aki nemzetközi kongresszuson vagy államok gyűlésén (pl. Német Birodalmi Gyűlés) képviselte a küldő állam érdekeit. Ők tartozhattak az első, második vagy a harmadik osztályba is, de megbízásuk határozott időre szólt és hatáskörük korlátozott.

Az 1830-as években a diplomáciai képviselők rangelsőbbbsége szerint

1. osztály: legat a latere; nuncius; rendkívüli nagykövet; állandó nagykövet,
2. osztály: internuncius; követ, akinek többféle megnevezése is lehet, így rendkívüli követ; rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter; meghatalmazott miniszter,

3. osztály: miniszterrezidens; rezidens; ügyvivő.

A francia Charles de Martens az 1818. évi aacheni jegyzőkönyv ellenére nem sorolta külön osztályba a miniszterrezidentst, hanem az ügyvivővel együtt a harmadik osztályban értelmezte. Munkája alapján láthatjuk, hogy 1830-as évek közepén az első osztályba tartozó rendkívüli nagykövetnek rangelsőbbsége volt az állandó nagykövettel szemben, illetve a második osztályba tartozó rendkívüli követnek a meghatalmazott miniszterhez képest. Holott az 1815-évi bécsi jegyzőkönyv 3. cikkében olvashatjuk, hogy a rendkívüli küldetésben lévő diplomáciai alkalmazottak ezen a jogcímen nem jogosultak rangelsőbbségre, tehát a bécsi jegyzőkönyv aláírása után húsz évvel a gyakorlatban nem volt általánosan elfogadott és elterjedt a 3. cikk rendelkezése. A 2. cikk szerint csak a nagyköveteknek, legátusoknak vagy nunci-usoknak van képviseleti jellegük, azaz csak ők képviselik a szuverén személyét. A második osztályba tartozó követ, meghatalmazott miniszter, az internuncius, illetve a harmadik osztályba tartozó ügyvivő nem képviselik a szuverén személyét. A 4. cikkben rögzítésre került, hogy a diplomáciai alkalmazottak egymás közötti rangja mindegyik osztályban az *ansziennitás* alapján történik, tehát a megérkezésükre vonatkozó hivatalos közlés keltéhez igazodik. Ekkor még nem a megbízólevél átnyújtásának időpontjához kötötték az akkreditálás időpontját, hanem a diplomata fogadó országba történő megérkezésének hivatalos bejelentéséhez.

A 4. cikkben rögzítették, hogy a szabályzat semmiféle újítást nem vezet be a pápa képviselőinek helyzetére nézve. A 19. század előtt az internuncius cím nem feltétlenül

járt együtt az állandó jelleggel (sőt azt is láttuk, hogy ha nem is gyakran, de a laikus diplomáciában a 17. századig használatban volt). Az első állandó jellegű apostoli *internunciust*, Mgr. Francesco Capaccini³³ 1829-ben akkreditálták Hollandiában. Ettől kezdve vált gyakorlattá az állandó jellegű apostoli internunciusok küldése és fogadása. Végül 1916-ban, XV. Benedek pápasága (1914–1922) alatt foglalták írásba az *internuncius* rangját, jellegét, címét és minőségét.³⁴

Az 1815. évi 6. cikk kimondta, hogy az udvarok közötti rokonsági vagy családi kapcsolatok, a politikai szövetségek nem nyújtanak semmiféle rangot diplomáciai alkalmazottaknak.

Az 1815. évi bécsi jegyzőkönyv első cikke szerint a diplomáciai alkalmazottak három osztályba tartoztak:

1. osztályba a nagykövetek, legátusok vagy nunciusok;
2. osztályba a követek, miniszterek és a szuverénekhez akkreditált más személyek;
3. osztályba a külügyi tárca gondozásával megbízott miniszterhez akkreditált ügyvivők.

A jegyzőkönyvben a ma használatos rendkívüli és meghatalmazott nagykövet vagy a rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter terminus technicusai nem olvashatóak.

33 Francesco Capaccini (1784–1845) csillagász és pápai diplomata volt Hollandiában és Portugáliában.

34 1962-ben tizenkét államban volt akkreditálva internuncius: Kína, Etiópia, India, Indonézia, Japán, Libéria, Pakisztán, Hollandia, Szíriai Arab Köztársaság, Egyesült Arab Emírátsok, Szenegál, Törökország.

Mikor alakultak ki ezek a kifejezések?

Ebben segítségünkre lehet a *Gothai Almanach*, amely tartalmazza a 18. század végétől a 20. század közepéig az egyes városokban tartózkodó diplomaták nevét és rangját is. Ha elfogadjuk a *Gothai Almanach*-ban szereplő adatok hitelességét, akkor az évkönyv alapján a diplomáciai rangok fejlődésében újabb cezúrát lehet megállapítani. A diplomáciai alkalmazottak második osztályába tartozó rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter (*envoyé extraordinaire et ministre plénipotentiaire*) terminus technicus az 1840-es évektől terjedt el. Másik megközelítésben ez a 19. század negyvenes éveire tehető, amikor összevonták a rendkívüli követ és a meghatalmazott miniszter címet és jellegét. Ekkorra lett általános gyakorlat, hogy a két jelleg egy cím-ben egyesült a második osztályba tartozó követi rang esetében, ami azonban nem jelenti azt, hogy ne akkreditáltak volna meghatalmazott minisztert vagy rendkívüli követet.

Mikor terjedt el az első osztályba tartozó rendkívüli és meghatalmazott nagykövet terminus technicus?

A választ ugyancsak a *Gothai Almanach*-ból tudhatjuk meg. Az *ambassadeur extraordinaire et plénipotentiaire* első említését az 1827. évi kiadásban találhatjuk meg, hogy Nagy-Britannia rendkívüli és meghatalmazott nagykövete, Sir Henry Wellesley³⁵ Bécsben volt akkreditálva. Ugyanebben az évben nagykövet (*ambassadeur*), Mr. Willi-

35 Henry Wellesley (1773–1847) brit diplomata. Spanyolországi állomáshelye után a brit uralkodó 1823-ban Bécsbe küldte, ahol nyolc évig teljesített szolgálatot.

am Acourt képviselte Nagy-Britanniát Lisszabonban, illetve Oroszország diplomáciai képviselője Párizsban rendkívüli nagykövet (*ambassadeur extraordinaire*) volt. 1829-ben rendkívüli és meghatalmazott nagykövet ranggal Nagy-Britannia képviselője volt Bécsben akkreditálva. Sir Frederic Laub rendkívüli és meghatalmazott nagykövet Nagy-Britannia uralkodóját képviselte ugyancsak Bécsben 1832-ben. 1850-ben John Vicomte Ponsomby rendkívüli és meghatalmazott nagykövet képviselte a brit érdekeket Ausztriában. 1896-ban bukkanunk Oroszország rendkívüli és meghatalmazott nagyköveti rangú képviselőjére Spanyolországban. 1904-ben Németország és Oroszország képviseletében volt rendkívüli és meghatalmazott nagykövet akkreditálva az Amerikai Egyesült Államokban. 1910-ben Németország, Brazília, Oroszország és Törökország rendkívüli és meghatalmazott nagykövete volt akkreditálva Washingtonban, míg ugyanott Ausztria, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország, Japán és Mexikó vonatkozásában nagykövet képviselte érdekeiket.

Elmondhatjuk, hogy a 19. században az első osztályba tartozó nagykövet terminus technikus használata volt az általános. A nagykövet esetében a rendkívüli és a meghatalmazott (*extraordinaire et plénipotentiaire*) cím és jelleg összevonása először 1827-ben történt meg.

A 20. század tízes éveiben a washingtoni diplomáciai testület tagjai között találunk néhány rendkívüli és meghatalmazott nagykövetet, de általában a nagykövet (*ambassadeur*) kifejezés használata volt általános. Az első osztályba tartozó rendkívüli nagykövetnek (*ambassadeur*

extraordinaire) rangelsőbbisége volt az állandó nagykövettel szemben a 19. század közepén és második felében is.

A 19. század végén jelent meg Paul Pradier-Fodéré³⁶ nyolc kötetből álló munkája a nemzetközi jog tárgyköréről, amelynek az első része a diplomáciát tárgyalta. Véleménye szerint a külföldön szolgálatot teljesítő állami alkalmazottak között különbséget lehet tenni.

- Az első kategóriába tartoznak a diplomáciai képviselők, a politikai képviselők és a diplomáciai küldöttek, akiknek állami jellegük van – véleménye szerint.
- A második kategóriába tartoznak azok, akik meghatározott ügyben járnak el külföldön, azonban nem rendelkeznek állami jelleggel.
- A harmadik kategóriába tartoznak a biztosok (*commissaires*), akik képviselők ugyan, de nem tárgyalnak közvetlenül a fogadó ország államfőjével vagy minisztereivel. Feladatuk általában a határok megállapítása, illetve nemzetközi szerződések vagy jegyzőkönyvek előkészítése.
- A negyedik kategóriába tartoznak a konzulok, akik a kereskedelmi és a gazdasági ügyeket intézik a küldő ország megbízásából a fogadó országban. Így tehát a szerző összevonta a konzuli és a diplomáciai szolgálatot, amelyek azonban nem azonosak.

36 Paul Loius Ernest Pradier-Fodéré (1827–1904) Strasbourghban született, ahol egyetemi tanulmányait is végezte. 1857-ben egyetemi tanár lett Párizsban, és tanított az École des Sciences Politiques-ban. 1874-ben Peruba utazott, ahol a limai egyetem professzora volt. Peruból Franciaországba érkezett, ahol a lyoni Fellebviteli Bíróság bírása volt. A nemzetközi jog témakörében írt nyolckötetes munkája enciklopédikus jellegű és korában egyedülálló volt.

Pradier-Fodéré szerint a politikai képviselők a szuverén személyét vagy a küldő ország kormányát, míg a diplomáciai képviselők az államot képviselik a fogadó országban. Vattelle-re hivatkozva értelmezi az uralkodót, akinek a nagykövetségi szintű képviselete az uralkodó méltóságán alapszik. A nagykövetek testesítik meg a küldő szuverén jogai és érdekei mellett a szuverén méltóságát, nagyságát és fenségét is. Véleménye szerint a „nagy” köztársaságok követték a szuverén példáját, ezekben az államformákban maga a nemzet a szuverén. 1870. szeptember 4-től „*a Francia Köztársaságot nagykövet, meghatalmazott miniszter vagy rendkívüli követ képviseli*” – idézte Pradier-Fodéré.

A koronás fők, a szuverén fejedelmek és a nagy köztársaságok (Franciaország vagy Velence) az első osztályba tartozó nagykövetet küldtek más államba, mert ők testesítik meg a szuverén méltóságát, nagyságát és fenségét. A diplomáciai küldötteknek kettős minőségük volt, egyrészt állami feladatot láttak el, másrészt megbízással rendelkeztek. Jellegük szerint lehettek képviseletiek (*représentatif*) vagy szertartásiak (*cérémonial*). A reprezentatív diplomata a küldő állam, és annak polgárai érdekeiben jártak el a fogadó országban. A ceremóniális jelleg biztosította a diplomata számára a tiszteletet a fogadó országban, ahová a szertartások jelentősége szerint küldtek különböző osztályokba tartozó és különböző rangú diplomáciai képviselőket.

Pradier-Fodéré különbséget tett az állandó és a rendkívüli diplomáciai képviselők között. Az állandó diplomatának folyamatosan (a visszahívás napjáig), míg a rendkívüli diplomatának határozott, általában rövidebb

időtartamra volt képviseleti jellege. A rendkívüli nagykövet és a rendkívüli követ az udvariasság íratlan szabályai szerint magasabban rangsorolt, mint az állandó nagykövet vagy a meghatalmazott miniszter.

Az 1815. évi bécsi kongresszuson megállapított első osztályba tartozó nagykövet esetében megjegyezte, hogy Németországnak, az Osztrák–Magyar Monarchiának, Spanyolországnak, Nagy-Britanniának és Törökországnak rendkívüli és meghatalmazott nagykövet címmel rendelkező képviselői voltak Párizsban. A *Gothai Almanach* 1881 előtti számaint megvizsgálva nem található erre vonatkozó adat, a jelzett államok Párizsban akkreditált nagykövetei, *ambassadeur* ranggal voltak jelölve. Itt talán arról lehet szó, hogy az első osztályba tartozó nagyköveti rangban lévő személyeket felruházták rendkívüli és meghatalmazott címmel, ami a nagykövet esetében a rendkívüli és a meghatalmazott minőség első általános összevonásaként is értelmezhető.

A mai napig a küldő állam határozza meg a diplomáciai képviselők rangját, az adott állam alkotmánya és a belső jogszabályzata szerint. Általában a reciprocitás érvényesül a diplomaták küldésében és fogadásában, és ugyanabból az osztályból küldenek képviselőt, de néha előfordul, hogy nem azonos rangút akkreditál a két állam. Pradier-Fodéré példaként említette, hogy Franciaország nagykövetet küldött Bernbe, míg Párizsban a svájci képviselő rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter volt. Abban az esetben, ha több diplomáciai képviselőt küldenek a fogadó államba, a képviselők összessége rendelkezik a képviseleti joggal.

A nemzetközi kongresszusok alkalmával az uralkodó több személyt küldött. Bécsben, 1815-ben Nagy-Britannia és Franciaország érdekében négy, Poroszország és Portugália érdekében három, Ausztria és Oroszország érdekében két nagyköveti rangban lévő meghatalmazott járt el. A Német Birodalom tagállamai a Birodalmi Gyűlésbe két-három, esetleg négy személyt küldtek. Velence két nagykövetet küldött a császár vagy a király trónra lépése alkalmával, a Holland Tartományok Unióját három követ képviselte Londonban a király koronázásakor.

A diplomata rangjának kiválasztásában további szempont volt, hogy mely államokba küldték őket. Pradier-Fodéré szerint minden állam egyenlő ugyan, azonban a szuverének tekintélye és címe alapján különbséget lehet tenni. Példaként említette, hogy a holland király küldhet németalföld királyaként vagy Luxemburg nagyhercegeként is diplomatát. Különbség van aközött is, hogy Anglia királya Nagy-Britannia, vagy mint Hannover királya küld-e diplomáciai képviselőt.

Pradier-Fodéré 1881-ben publikált jogi megközelítése szerint a szuverén fejedelmek és a nagy köztársaságok különnek az első osztályba tartozó nagykövetet, mert a nagykövetek képviselik az küldő szuverén személyét. Tehát, nem a nagyhatalmi státusz a döntő tényező a nagykövetek küldésében és fogadásában, hanem a szuverén méltósága, fensége vagy címe.

Az első osztályba tartozó nagykövet és a második osztályba tartozó követ vagy meghatalmazott miniszter küldése között az alapvető különbség Pradier-Fodéré szerint,

hogy a nagykövet a küldő állam szuverénjének személyét és kormányát is képviseli, míg az alacsonyabb rangban lévő diplomáciai képviselő „csak” a küldő államot.

Magyarország államformája 1920 és 1946 között királyság volt, az államfői teendőket a kormányzó látta el. 1920 és 1946 közötti Magyarország legmagasabb rangú diplomáciai képviselői a második osztályba tartozó rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter voltak. Mindez jogi szempontból összefüggésbe hozható Pradier-Fodéré megállapításával, hogy a nagykövet a szuverén személyét is képviseli, ami a király nélküli Magyar Királyság esetében nem volt lehetséges. Történelmi aspektusból a „nagy” tekintélyű szuverének (monarchia vagy köztársaság) nemzetközi presztízse egybeeshetett az adott állam nemzetközi rendszerben betöltött hatalmi státuszával is.

Az 1815. évi bécsi jegyzőkönyv 4. cikkének második bekezdése arról rendelkezett, hogy a szabályzat semmiféle újítást nem vezet be a pápa képviselőinek helyzetére nézve. A diplomáciai alkalmazottak első osztályába tartozott a *legatus* és a *nuncius*, akik külön-külön is a pápa személyét képviselik, tehát nagykövetek. A második osztályban volt az *internuncius*, akinek nincs képviseleti jellege, azaz nem képviselte a pápa személyét, de a Szentszéket és a Pápai Államot már igen. Az előzőekben láthattuk, hogy a 8. századtól a pápának kettős minőségük volt, mert egyrészt a katolikus egyház spirituális vezetői, másrészt itáliai hercegek, és így világi szuverének is egyben (lásd a IV. leckét).

Kérdések

Hogyan nevezik a diplomáciai képviselők három osztályába tartozókat az 1815-ös bécsi szerződés szerint?

Milyen kiegészítést tartalmazott az Aachenben aláírt jegyzőkönyv a diplomáciai képviselőkre vonatkozóan?

Mitől függött a 20. század közepéig az első osztályba tartozó nagykövet küldése és fogadása?

Miért küldhetett Magyarország 1920 és 1944 között rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter rangú (második osztályba tartozó) diplomatát a fogadó országba?

Olvasmány

Sáringer János: *A diplomáciai rangok eredete és használata a középkortól napjainkig*. In. Külügyi Szemle, 2016. 15. évf. 1. szám 3–33. o.

IX.

A két világháború közötti időszakban jelent meg Raoul Genet munkája (*Traité de Diplomatie et de Droit Diplomatique*), amelyben a szerző különbséget tett az első osztályba tartozó állandó és rendkívüli nagykövet között, és különlegesnek nevezte a rendkívüli és meghatalmazott nagykövet elnevezést. 1928-ban a dél-amerikai államok képviselői elfogadták Havannában³⁷ a diplomáciai képviselők állandó vagy rendkívüli jellegét. E szerint az állandó diplomáciai képviselő képviseli a küldő állam kormányát a fogadó államban, míg a rendkívüli diplomáciai képviselő sajátos ügyből kifolyólag van akkreditálva más kormány mellett vagy képviseli a kormányt konferencián, illetve nemzetközi szervezet mellett. Emer Vattel és Paul Pradier-Fodéré alapján értelmezte a monarchiák és a nagy köztársaságok jogát a nagykövet küldésére, mert azok a szuverén személyét is képviselik. (Lásd a VII. és IX. leckéket.)

Az Oroszországban 1917 októberében kitört polgárháború után a bolsevikok fokozatosan átvették a hatalmat az ország területén. 1918-ban Szovjet-Oroszország megszüntette a korábban használt diplomáciai rangokat és minden országba egységesen teljhatalmú megbízottat küldött³⁸,

³⁷ 1928. február 20.

³⁸ Szovjet-Oroszország, majd 1922-től Szovjetunió (1991-ig) rendezte a diplomáciai kapcsolatait például 1921-ben Romániával, 1924-ben Nagy-Britanniával, Olaszországgal, Franciaországgal, Norvégiával, Görögországgal, Svédországgal, Kínával, Mexikóval, 1925-ben Japánnal, 1934-ben Magyarországgal.

amit azonban a fogadó államok nem ismertek el, és a megbízottakat az állandó ügyvivő mögé sorolták.³⁹ A Szovjetunió Legfelsőbb Szovjetje Elnökségének 1941. május 9-én kelt rendelete értelmében – igazodva más államok diplomáciai gyakorlatahoz – „a SzSzKSz diplomáciai képviselői részére a nemzetközi diplomáciai kapcsolatokban általánosan elfogadott rangok megállapítása céljából, és abból a célból, hogy ezen rangok a SzSzKSz diplomáciai képviselőire ruházott meghatalmazások jelentőségét és nagyságát megfelelően kifejezésre juttassák, a SzSzKSz Legfelsőbb Szovjetje Elnöksége elrendeli: 1. A SzSzKSz külföldi kormányok mellé akkreditált diplomáciai képviselői részére a következő rangok állapítatnak meg: a) rendkívüli és meghatalmazott nagykövet, b) rendkívüli és meghatalmazott követ, c) ügyvivő” A b) pontban olvasható „rendkívüli és meghatalmazott követ” nem követi az általános gyakorlatot, mert az helyesen a „rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter”.

A moszkvai külügyminisztériumban

1. a rendkívüli és meghatalmazott nagykövet,
2. első osztályú rendkívüli és meghatalmazott követ,
3. másodosztályú rendkívüli és meghatalmazott követ volt használatban.

Őket a Szovjetunió Legfelsőbb Szovjetjének Elnöksége nevezte ki, az állandó ügyvivő rangot a külügyi népbiztosnak nevezett külügyminiszter adományozta.

A hatvanas évekig használatos szovjet rendszer szerint az első csoportba tartozó rendkívüli és meghatalmazott

39 Magyarországon a Tanácsköztársaság (1919. március 21. – augusztus 1.) időszakában állt fenn Kun Béla vezetésével a Külügyi Népbiztosság, amely elnevezésében a szovjet példát követte.

nagykövet, illetve az ügyvivő követette az általános diplomáciai gyakorlatot, azonban a második és harmadik csoportba tartozó követ címe már nem egészen. Különbséget tettek első- és másodosztályú rendkívüli és meghatalmazott követ között, ezzel szemben világszerte a rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter vagy a meghatalmazott miniszter elnevezés volt a használatban.

Megállapítható továbbá, hogy 1918 és 1941 között Szovjet-Oroszországban és a Szovjetunióban a külügyminiszter és a diplomáciai képviselő megnevezése külügyi népbiztos volt.

1926-ban a Brit Birodalom vezetőinek londoni konferenciáján az 1865. évi *Colonial Laws Validity Act* (Agyarmati törvények érvényessége) alkalmazását megszüntették és elfogadták Arthur Balfour jelentését – a Balfour-nyilatkozatot⁴⁰ –, amelynek értelmében az Egyesült Királyság és a domíniumok autonóm közösségek a Brit Birodalmon belül, státuszukban egyenlők, egymásnak bel- és külügyekben nem alárendeltjei, s bár egyesíti őket a közös hűség a Koronához, a Brit Nemzetközösség tagjai szabad szövetségben egyesülnek.

A Balfour-nyilatkozat elfogadta a domíniumok külpolitikai önállóságát, ami diplomácia mozgásterüket is megnövelte. A király képviselői a főkormányzók voltak, akik korábban a domíniumok államfőiként tevékenykedtek.

40 Arthur Balfour (1848–1930) a Brit Birodalmon belüli kapcsolatok bizottságának elnöke készítette elő a miniszterelnök számára. A jelentést 1926. november 15-én fogadták el.

Az elkövetkező években főbiztosokat (*high commissioner; haut commissaire*) neveztek ki, akiket a negyvenes évek végétől a nagykövettel azonos rangban ismertek el. Az első brit főbiztost 1928-ban Ottawában akkreditálták.⁴¹ Az 1930. évi konferencián megerősítették a Balfour-nyilatkozatot, amelyet belefoglaltak 1931-ben a westminsteri statútumba⁴² is. A nem teljesen független tagállamokba biztost (*commissioner; commissaire*) neveztek ki, akinek rangja azonos a második osztályba tartozó követtel. A Brit Nemzetközösség államai-

41 Sir William Henry Clark (1876–1952) volt az első főbiztos Kanadában 1928 és 1934 között.

42 „[...] Ebben a törvényben a „domínium” meghatározás valamenyi felsorolt domíniumot jelenti, vagyis domínium Kanada, az Ausztráliai Államszövetség, Új-Zéland, a Dél-Afrikai Unió, az Ír Szabad Állam és Új-Fundland. 2. – (1) A gyarmati törvények érvényességére vonatkozó 1865. évi törvényt nem kell tekintetbe venni semmiféle, a domíniumok parlamentje által elfogadott törvénynél a jelenlegi törvény életbe lépése után. (2) A jelenlegi törvény hatálybalépése után egyetlen, a domínium parlamentje által kiadott törvény és e törvények egyetlen rendelkezése sem tekinthető érvénytelennek és hatálytalannak azon az alapon, hogy ellentmondanak Anglia törvényeinek, illetve az Egyesült Királyság parlamentjének még érvényben levő, vagy jövőbeni törvényei valamely rendelkezésének, vagy bármely olyan törvénynek, utasításnak, illetve rendelkezésnek, amelyet valamely hasonló törvényre hivatkozva adtak ki; a domínium parlamentjének hatáskörébe megy át minden törvény hatályon kívül helyezése vagy módosítása, minden rendelet, előírás vagy rendelkezés érvénytelenítése, illetve módosítása, amennyiben ezek a domínium törvénykezéséhez tartoznak. [...] 11. Tekintet nélkül az 1889. évi törvény rendelkezéseinek értelmezésére, a „gyarmat” terminológiája alá a jelenlegi törvény hatályba lépése után az Egyesült Királyság parlamentje által elfogadott törvényekbe nem vonható be a domínium vagy a domínium kötelékébe tartozó tartomány, illetve állam. [...]” A statútum nem érintette Ausztrália, Kanada és Új-Zéland alkotmányát, az alkotmányos változtatás a Brit Parlament beavatkozását igényelte. Ezeket a jogokat az 1982. évi Canada Act, az 1986. évi Australia Act, az 1986. évi New Zealand Constitution Act törölte el.

ba küldött és fogadott diplomáciai képviselőket a rendes diplomáciai rangoktól megkülönböztetésül nevezik főbiztosnak vagy biztosnak. Az 1952. évi *Diplomatic Immunities Act* szerint a Brit Nemzetközösség államainak és Írországnak Londonban lévő diplomatái ugyanazokat a mentességeket és kiváltságokat élvezik, mint más államok küldöttei.

A Brit Nemzetközösség (*British Commonwealth of Nations*) 1947-ig működött ezen a néven, és két évvel később, 1949-ben Nemzetközösség (*Commonwealth of Nations*) lett, amelynek tagjai olyan független államok, amelyek a főtitkár közreműködésével és a kormányfők időszakos konferenciái révén működnek együtt. A szakminiszterek pedig rendszeres időközönként találkoznak. A Nemzetközösség feje (*Head of the Commonwealth*) II. Erzsébet, akinek személye a Nemzetközösség egységét is jelképezi.⁴³

Franciaország V. Köztársaságának alkotmánya⁴⁴ értelmében létrejött a Francia Közösség⁴⁵ (*Communauté Française*), amelynek tagállamaiban az akkreditált nagykövet címe rendkívüli és meghatalmazott és egyben főképviselő is (*ambassadeur extraordinaire et plenipotentiaire – haut représentant*).

43 Tizenhat tagállam uralkodója, államfője II. Erzsébet volt, jelenleg III. Károly.

44 1958. szeptember 4.

45 A Francia Közösséghez – a Francia Köztársaságon kívül – 1958 során tizenkét ország csatlakozott.

A 19. század végétől jöttek létre a nemzetközi szervezetek, amelyeknek tagjai viszonylagos jogi önállósággal rendelkeznek, akaratukat közvetve képviselik és struktúrába rendeződnek. A Nemzetek Szövetsége az első világháború után a szövetséges hatalmak kezdeményezésére 1919. június 28-án alakult meg, székhelye Genf volt, ahol a tagállamokat különböző rangú diplomaták képviselték.⁴⁶ A Tanácsnak kezdetben négy, majd öt⁴⁷ tagja volt, és a Közgyűlésben az egy-egy szavazattal rendelkező tagállamok képviselői vettek részt. A napi ügyeket a főtitkár irányítása alatt álló állandó Titkárság intézte. A központ munkáját autonóm szervezetek egészítették ki, a hágai székhelyű Állandó Nemzetközi Bíróság és a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal. A Nemzetek Szövetségének alapokmányát a Párizs környéki békék szövegébe is belefoglalták. A Nemzetek Szövetségének utolsó közgyűlését 1946 áprilisában tartották Genfben, ahol feloszlatták a szervezetet és funkcióit az Egyesült Nemzetek Szervezetére ruházták át.

Ötvenegy állam képviselőinek konferenciája San Franciscóban, 1945. áprilistól júniusig tanácskozott, és elfogadta az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmányát, amit az alapító tagállamok meghatalmazottjai 1945. június 26-án

46 A magyar kormány 1920. május 1-jén létesített titkárságot a Nemzetek Szövetsége mellett, majd kérte felvételét a szervezetbe, ami 1922. szeptember 18-án történt meg. Kezdetben Baranyai Zoltán sajtóelőadó, majd Nagy Elek II. osztályú követségi tanácsos, Hevesy Pál II. osztályú követségi tanácsos, Pelényi János I. osztályú követségi tanácsos, Tahy László I. osztályú követségi tanácsos, Velics László I. osztályú követségi tanácsos vezették a képviseletet.

47 Franciaország, Japán, Nagy-Britannia, Olaszország és 1926-tól Németország.

írtak alá. Az ENSZ célja, hogy fenntartsa a nemzetközi békét és biztonságot, fejlessze a nemzetek közötti kapcsolatokat, megoldja a gazdasági, szociális, kulturális vagy emberbaráti jellegű nemzetközi feladatokat és az egyes nemzetek által a közös célok elérése érdekében kifejtett tevékenységek egyeztető fóruma legyen.

Az Alapokmány a modern nemzetközi jog egyik legfontosabb dokumentuma. A szervezet valamennyi tagállam szuverén egyenlőségének az elvén alapszik, ami jogi egyenlőséget is jelent. Az ENSZ adminisztratív szervei a Közgyűlés, a Biztonsági Tanács, a Gazdasági és Szociális Tanács, a Gyámsági Tanács, a Nemzetközi Bíróság és a Titkárság. Létrejötték az ENSZ szakosított szervezetei is, például a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet, Nemzetközi Valutaalap, Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezet stb.

Az ENSZ-en kívül a 20. század második felében alakult meg például az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (1949), a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (1949–1991), az Európai Gazdasági Közösség (1959–1967) vagy az Európai Unió (1992/1993).

A nemzetközi szervezetek létrejöttével és elterjedésével párhuzamosan új diplomata típus alakult ki. Ők a nemzetközi szervezetek mellé akkreditált diplomaták.

Kezdetben nem voltak rezidenciájuk vagy nagykövetségük, hanem az adott állam irodája működött a Nemzetek Szövetsége székhelyén, Genfben. Az első osztályba tartozó nagykövetek és a második osztályba tartozó követek ugyanazokkal a mentességekkel rendelkeztek, mint más diplomata.

A 20. század második felében, az ötvenes-hatvanas években terjedt el a nemzetközi szervezet mellett működő nagykövet küldése és fogadása.

Az ENSZ Jogi Bizottsága 1949 áprilisában tartott első ülészakán jelezte, hogy a diplomáciai kapcsolatok és mentességek témája alkalmas a kodifikálásra. 1958-ban a Bizottság hangsúlyozta, hogy az előkészített szerződéstervezet csak az állandó diplomáciai képviselőkre vonatkozik, és szükség lenne a különleges missziók kérdésének tárgyalására is.

A nemzetközi szervezetekhez küldött diplomáciai képviselők és megbízottak jogi helyzetét az egyes szerződések szabályozták ugyan, de az utazó nagykövetek jogviszonyára csak a szokásjogi és udvariassági szabályok voltak érvényesek. Így 1961-ben, a Bécsben tartott konferencián ezt is együtt tárgyalták a diplomáciai kapcsolatokra és mentességekre vonatkozó tervezettel. A bécsi szerződés 14. cikke a következőképpen rendelkezik *„1. A képviselők vezetői három osztályba tartoznak, nevezetesen: a) az államfőhöz akkreditált nagykövetek vagy nunciusok és az ezekkel egyenrangú egyéb képviselővezetők osztályába; b) az államfőhöz akkreditált követségek, miniszterek és internunciusok osztályába; c) a külügyminiszterhez akkreditált ügyvivők osztályába. 2. A képviselők vezetői között osztályba tartozásuk alapján – a rangelsőbbiséget és a szertartásrendi kérdéseket kivéve – nem tehető megkülönböztetés.”* Az 1961. évi bécsi szerződéstől napjainkig a diplomáciai rangok újabb kodifikálására nem került sor, azonban jelenleg is formálódik a diplomácia és diplomáciai képviselők gyakorlati és jogi viszonya egymáshoz. Szűkebb környeze-

tünket tekintve az Európai Unió tagállamai között, illetve a Brüsszelben székelő diplomáciai képviseletek és képviselők jellege, minősége, rangja, funkciója között jelenleg is átalakulások vannak, amelyek folyamatát nyomon követhetjük.

Kérdések

Hol és mikor fogadták el a dél-amerikai államok a diplomáciai képviselőkre vonatkozó szabályozást?

Mi volt a megnevezése 1918 és 1941 között Szovjetunióban a diplomáciai képviselőknek?

Mi a megnevezése a Brit Nemzetközösség tagállamai között akkreditált misszióvezetőknek?

Mi a megnevezése a Francia Közösség tagállamai között akkreditált misszióvezetőknek?

Mikor szűnt meg hivatalosan a Nemzetek Szövetsége?

Mikor alakult meg hivatalosan az Egyesült Nemzetek Szervezete?

Olvasmány

Malcolm N. Shaw: *Nemzetközi jog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. *Nemzetközi intézmények* című fejezet

X.

A diplomáciai kapcsolatokról szóló, Bécsben, 1961. április 18-án aláírt nemzetközi szerződés kihirdetése 1965. évi 22. törvényerejű rendelettel történt meg Magyarországon. A megerősítő okirat letétbe helyezése 1965. szeptember 24-én volt.

A Bécsi Szerződés a diplomáciai kapcsolatokról 1. cikke meghatározza a diplomáciai képviselet munkatársait:

a) **a képviselet vezetője** az a személy, akit a küldő állam megbízott azzal, hogy e minőségben tevékenykedjék;

b) **a képviselet tagjai** a képviselet vezetője és a képviselet személyzetének tagjai;

c) **a képviselet személyzetének tagjai** a képviselet diplomáciai, igazgatási és műszaki, valamint kisegítő személyzetének tagjai;

d) **a diplomáciai személyzet tagjai** a képviselet személyzetének azok a tagjai, akiknek **diplomáciai rangjuk van;**

e) **diplomáciai képviselő** a képviselet vezetője vagy a képviselet diplomáciai személyzetének tagja;

f) **az igazgatási és műszaki személyzet tagjai** a képviselet személyzetének azok a tagjai, akik a képviseletnél igazgatási és műszaki munkakörben állnak alkalmazásban;

g) **a kisegítő személyzet tagjai** a képviselet személyzetének azok a tagjai, akik a képviseletnél kisegítő munkakörben teljesítenek szolgálatot;

h) **háztartási alkalmazott** az a személy, aki a képviselet valamely tagjának háztartásában áll alkalmazásban és nem a küldő állam alkalmazottja;

i) a **képviselet helyiségei** a képviselet céljaira - ideértve a képviselet vezetője lakásául - használt épületek, vagy épületrészek és az ezekhez tartozó föld tekintet nélkül tulajdonjogi helyzetükre.

A 2. cikk rendelkezik az államok között diplomáciai kapcsolatok felvételéről, amely szerint az állandó diplomáciai képviselvek létesítése kölcsönös megegyezéssel (reciprocitás) történik.

A 3. cikk rögzíti a diplomáciai képviselet feladat körét:

a) **képviseli** a küldő államot a fogadó államban;

b) **védelmezi** a fogadó államban a küldő állam, valamint a küldő állam polgárainak érdekeit a nemzetközi jog által megengedett keretekben;

c) **tárgyal** a fogadó állam kormányával;

d) **tájékoztodik** minden megengedett módon a fogadó államban levő viszonyokról és fejleményekről, és ezekről jelentést tesz a küldő állam kormányának;

e) **előmozdítja a baráti kapcsolatokat** a küldő és a fogadó állam között és fejleszti a gazdasági, kulturális és tudományos kapcsolataikat.

A diplomáciai képviselet konzuli tevékenységet kifejezhet, ami a gyakorlatban a diplomáciai képviselet konzuli szervezeti egységeként (pl. osztály) is megvalósulhat, megadva a konzuli kerület határát.

A 4. cikk rendelkezik az **agrément**-ről: A küldő államnak meg kell győződnie arról, hogy a fogadó állam megadta

az agrément-t annak a személynek, akit a fogadó államban levő képviselte vezetőjeként **akkreditálni** szándékozik. A fogadó állam nem köteles a küldő állammal az agrément megtagadásának indokát közölni.

Az 5. és 6. cikk rendelkezik a **többes akkreditációról** és az **ideiglenes ügyvivőről**: A küldő állam, miután az érdekelte fogadó államokat erről kellőképpen értesítette, a képviselt vezetőjét vagy a diplomáciai személyzet bármely tagját több államhoz is akkreditálhatja, illetve kinevezheti, kivéve, ha ezt valamelyik fogadó állam kifejezetten ellenzi.

Ha a küldő állam valamely képviselt vezetőjét egy vagy több más államba is akkreditálja, úgy mindazokban az államokban, ahol a képviselt vezetőjének nincsen állandó székhelye, **ideiglenes ügyvivő** vezetésével létesíthet diplomáciai képviselést. Ha a képviselt vezetőjének állása nincs betöltve, vagy ha a képviselt vezetője tevékenységének gyakorlásában akadályozva van, ideiglenes ügyvivő jár el átmenetileg a képviselt vezetőjeként. Az ideiglenes ügyvivő nevét a képviselt vezetője, vagy ha ő ebben akadályozva van, a küldő állam külügyminisztériuma közli a fogadó állam külügyminisztériumával, vagy a közös megállapodással kijelölt más minisztériummal. Abban az esetben, ha a képviselt diplomáciai személyzetének egy tagja sem tartózkodik a fogadó államban, a küldő állam a fogadó állam hozzájárulásával megbízhatja az igazgatási és műszaki személyzet valamely tagját a képviselt folyó igazgatási ügyeinek vitelével.

A 17. századtól a világi és a pápai diplomácia egyaránt alkalmazta az ügyvivő kategóriát, amelynek a 18. században

még különböző francia nyelvű elnevezései is használatban voltak: *chargé d'affaires avec lettres* vagy *en pied* vagy *en titre*. Köztük talán úgy tudnánk árnyalni a különbséget, hogy a *chargé d'affaires avec lettres* megbízólevéllel ellátott állandó ügyvivő, a *chargé d'affaires en pied* teljes jogkörrel rendelkező diplomáciai képviselő, a *chargé d'affaires en titre* állandó jellegű ügyvivő.

Tartalmi szempontból a három elnevezés között nincs különbség, mindegyik állandó ügyvivőt jelent. Ma már a *chargé d'affaires* kifejezés van használatban. Az ideiglenes ügyvivő (*chargé d'affaire*) nem diplomáciai rang, hanem besorolás, mert a képviselet vezetőjének ideiglenes távolléte idején viszi a képviselet ügyeit, vezeti a missziót és nem állandó diplomáciai képviselő.

A rangsorolás esetében azonban figyelembe kell venni az ideiglenes ügyvivőt is. A képviselet vezetője, vagy a képviselet diplomáciai személyzetének tagja bármely nemzetközi szervezetnél képviselheti a küldő államot, amellyel a bilaterális kapcsolatok mellett lehetőség van a multilaterális kapcsolatok erősítésére.

A 8. cikk rendelkezik a diplomáciai személyzet állampolgárságról, amely szerint a képviselet diplomáciai személyzetének tagja elvileg csak a küldő állam állampolgára lehet. A képviselet diplomáciai személyzetének tagjaként a fogadó állam állampolgára nem nevezhető ki, hacsak ahhoz a fogadó állam hozzá nem járul; e hozzájárulás bármikor visszavonható. Hozzáteszik azt is, hogy a fogadó állam fenntarthatja ugyanezt a jogot harmadik állam olyan állampolgárára nézve, aki egyúttal nem állampolgára a küldő államnak.

Hugo Grotius (16. század) is értekezett a **persona non grata** kifejezésről, amit a Bécsi Szerződésben is rögzítettek a 9. cikkben: A fogadó állam – anélkül, hogy elhatározását indokolnia kellene – bármikor értesítheti a küldő államot arról, hogy a képviselet vezetője vagy a képviselet diplomáciai személyzetének valamely tagja persona non grata, illetve, hogy a képviselet személyzetének bármely más tagja nem elfogadható. Ez esetben a küldő állam az érdekelt személyt a körülményeknek megfelelően vagy visszahívja, vagy a képviseletnél betöltött tisztségét megszünteti. Valamely személyt persona non gratának (nem elfogadhatónak) lehet nyilvánítani a fogadó állam területére érkezése előtt is.

A diplomáciai érintkezés során (**protokoll**) a fogadó állam külügyminisztériumát, vagy a közös megállapodással kijelölt más minisztériumot értesíteni szükséges (10. cikk), ha

a) a **képviselet tagjainak kinevezéséről, megérkezéséről és végleges eltávozásáról, vagy a képviseletnél betöltött tisztsége megszűnéséről;**

b) a képviselet tagjai **családjához tartozó személy érkezéséről és végleges eltávozásáról**, valamint megfelelő esetben arról a tényről, hogy valamely személy a képviselet egyik tagja családjának tagja lett vagy megszűnt azzá lenni;

c) az a) pontban említett személy alkalmazásában álló **háztartási alkalmazott érkezéséről** és végleges eltávozásáról, valamint adott esetben az alkalmazás megszűnéséről;

d) a fogadó államban lakhellyel bíró személynek a képviselet tagjaként vagy kiváltságokra és mentességekre jo-

gosított háztartási alkalmazottként való alkalmazásáról és elbocsátásáról.

Természetesen a fogadó állam külügyminisztériumát vagy a kijelölt minisztériumot hivatalos formában előzetesen értesíteni szükséges az érkezésről és a végleges távozásról.

A 13–16. cikk rendelkezik a megbízólevél átnyújtásáról (*les lettres de créance* – lásd V. lecke), amely szerint a képviselet vezetője működését a fogadó államban vagy akkor kell megkezdettnek tekinteni, amikor átnyújtotta megbízólevelét, vagy amikor közölte megérkezését és megbízólevelének hiteles másolatát a fogadó állam külügyminisztériumának, illetve a közös megállapodással kijelölt más minisztériumnak átadták, a fogadó államban fennálló gyakorlatnak megfelelően, amelyet egyöntetűen kell alkalmazni. A megbízólevél, vagy a megbízólevél hiteles másolata átnyújtásának sorrendjét a képviselet vezetője megérkezésének napja és órája határozza meg.

A képviseltek vezetői három osztályba tartoznak, nevezetesen:

a) az államfőhöz akkreditált nagykövetek vagy nunciusok és az ezekkel egyenrangú egyéb képviselvezetők osztályába;

b) az államfőhöz akkreditált követek, miniszterek és **internunciusok** osztályába;

c) a **külügyminiszterhez akkreditált ügyvivők** osztályába.

A képviseltek vezetői között osztályba tartozásuk alapján – a rangsorelsőbbséget és a szertartásrendi kérdéseket

kivéve – nem tehető megkülönböztetés. A képviselők vezetők **az egyes osztályokon belül a rangsorelsőbb-ség annak a napnak és órának megfelelően** illeti meg, amikor működésüket megkezdték. Ez nem érinti a fogadó államban az Apostoli Szentszék képviselőjének rangsorelsőbb-sége tekintetében elfogadott gyakorlatot. A diplomáciai rangok alapvetően határozzák meg a diplomáciai protokollt, szertartást és etikettet, és e fogalmak között határvonalat lehet és kell is húzni. A diplomáciai protokoll, a diplomaták közötti hivatalos, szóbeli és írásbeli érintkezés szabályozott formája. A szertartás, ünnepélyes alkalmakkor a résztvevők elhelyezkedésének, valamint a szóbeli és az írásbeli érintkezésének a ceremóniális formája. A diplomáciában a protokoll és a szertartás közötti alapvető különbség az, hogy az előbbi inkább adminisztratív, míg a másik ünnepélyes forma. A diplomáciai etikett a viselkedés, az öltözködés, illetve a szóbeli és írásbeli érintkezés normarendszerének összessége. A diplomáciai protokoll, a szertartás és az etikett különböző, de egymással összefüggő tartalmú fogalmak, és egyben a diplomata mindennapi tevékenysége is.

A diplomáciai protokollban használatos a rang, a cím, a jelleg, a minőség és a méltóság kifejezések. A rang előléptetés vagy kinevezés során nyert, sorrendet meghatározó fokozat, rendfokozat. A köztisztviselőknél (kormánytisztviselőknél) a fizetési osztálynak, a hivatali beosztásnak megfelelő szolgálati fokozat. A diplomaták esetében a nagykövet, követ, ügyvivő egy-egy rang vagy a misszió belső rangsorolásában például a tanácsos (első vagy másod-), a titkár (első, másod- vagy harmad-), illetve az attasé.

A cím a hivatali rangra, társadalmilag kiváltságos helyzetre utaló jelző, ami javadalmazással, fizetéssel nem jár. A diplomáciában a nagykövet és követ esetében használt „rendkívüli és meghatalmazott” kifejezés egy cím. Emellett a császár, király, választófejedelem, nagyherceg, herceg vagy gróf is egy-egy cím. A jelleg valakinek bizonyos szempontból meghatározott volta, tulajdonsága. Esetenként magasabb címmel és jelleggel felruháznak valakit, ebben az esetben magasabb hivatali címet és hatáskört adnak neki, ami azonban nem jár magasabb fizetési osztállyal. A diplomáciai képviselők esetében használatos az „állandó” vagy a „rendkívüli” jelző, amikor a diplomata jellegéről beszélünk, ami nem azonos a „rendkívüli és meghatalmazott” címmel, mert a jelleg esetében a diplomáciai képviselő ad hoc vagy hosszabb időtartamú megbízatását értelmezzük.

A minőség az a hivatalos állapot, amelyben valaki található, illetve az a hatáskör, feladatkör, szerep vagy megbízás, amelyet éppen betölt.

A méltóság valamely állapotnak a megjelenésével, erejével, jelentőségével tiszteletet vagy csodálatot keltő és tekintélyt parancsoló tulajdonsága, társadalmi megbecsülése.

Az egyéni rangsorolás jelenlegi rendje

1. apostoli nuncius;
2. rendkívüli és meghatalmazott nagykövet, főbiztos;
3. az államfő mellé akkreditált rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, internuncius;
4. a külügyminiszter mellé akkreditált állandó ügyvivő;
5. a nagykövetség ideiglenes ügyvivője a hivatalba lépésük időpontja alapján;

6. nemzetközi szervezetek mellett működő képviselők vezetői.

Emellett az egyéni rangsorolásnál figyelembe kell venni a diplomata rangját, rangidősségét és életkorát is. Állandó diplomáciai képviselő a rendkívüli és meghatalmazott nagykövet, a rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, az (állandó) ügyvivő és a nemzetközi szervezet mellett működő képviselővezető.

Kérdések

Ki a képviselet vezetője?

Mit értünk a képviselet tagjai kifejezésen?

Kik a diplomáciai személyzet tagjai?

Ki a diplomáciai képviselő?

Melyek a diplomáciai képviselet feladatkörei?

Ki kaphat agrément-t?

Milyen állampolgár lehet a küldő állam képviseletén a diplomáciai személyzet tagja?

Milyen esetekben szükséges értesíteni a fogadó állam külügyminisztériumát vagy a közös megállapodással kijelölt más minisztériumot?

A képviselet vezetőjét mikortól tekintjük akkreditáltnak a fogadó országban?

Hogyan épül fel a képviselet vezetőinek rangsora?

Mi a különbség az ideiglenes ügyvivő és az állandó ügyvivő között?

Olvasmány

Bába Iván – Sáringer János (szerk.): Új Diplomáciai lexikon. A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve. Kairosz Kiadó, Budapest, 2021. *Protokoll* fejezet

XI.

Az 1961. évi Bécsi Szerződés rendelkezik a lobogóhasználatról: A képviseletnek és vezetőjének joga van arra, hogy kitűzze a küldő állam lobogóját és címerét a képviselet helyiségeire – ideértve a képviselet vezetőjének lakását is –, valamint a képviselet vezetőjének közlekedési eszközére.

A diplomáciai immunitások (menteségek) közé tartozik, hogy a képviselet helyiségei **sérthetetlenek**. A fogadó állam hatósági közegei a képviselet helyiségébe nem léphetnek be, kivéve, ha ahhoz a képviselet vezetője hozzájárult. A **fogadó államnak** különös kötelessége, hogy minden megfelelő intézkedéssel **megvédje** a képviselet helyiségeit bármely behatolás vagy kártétel ellen, és megakadályozza a képviselet nyugalmanak megzavarását vagy méltóságának megsértését.

A képviselet **helyiségei**, azok berendezése és az ott levő egyéb vagyontárgyak, valamint a képviselet **közlekedési eszközei mentesek a kutatás, igénybevétel, foglalás vagy végrehajtás alól**. A küldő állam és a képviselet vezetője a képviselet helyiségeit illetően – akár tulajdonjog, akár bérlet alapján bírja azokat – **mentesek** minden országos, regionális vagy községi **adó** és illeték fizetése alól, a szolgáltatások fejében járó díjakat ide nem értve.

A képviselet **irattárai és okmányai** bárhol is vannak elhelyezve, mindenkor **sérthetetlenek**. A **diplomáciai képviselő magánlakását** ugyanaz a sérthetetlenség és védelem illeti, mint a képviselet helyiségeit.

A diplomáciai képviselő mentes a fogadó állam büntető joghatósága alól.

A fogadó állam a területén, az állambiztonsági okokból bizonyos övezetekben való belépést tiltó vagy szabályokhoz kötő törvényeinek és rendeleteinek fenntartásával, a képviselet minden tagja számára biztosítja a **szabad mozgást és közlekedést**. A fogadó állam megengedi és védelemben részesíti a képviselet **szabad érintkezését minden hivatalos ügyben**. A küldő állam kormányával, valamint bárhol levő más képviseleteivel és konzulátusaival való érintkezése során a képviselet az érintkezés minden megfelelő módját használhatja, ideértve a diplomáciai futárokat és a rejtjeles vagy számjeles üzeneteket is. Rádióadó-állomást azonban a képviselet csak a fogadó állam hozzájárulásával rendezhet be és használhat.

A **képviselet hivatalos levelezése sérthetetlen**. Hivatalos levelezésen kell érteni a képviselet és annak tevékenységével kapcsolatos minden levelezést.

A **diplomáciai poggyászt nem szabad sem felnyitni, sem visszatartani**. A fogadó állam a diplomáciai futárt – akit olyan hivatalos okmánnyal kell ellátni, amely futári minőségét és a diplomáciai poggyászt alkotó csomagok számát feltünteti – tevékenységének gyakorlása során védelemben részesíti.

A **diplomáciai futár személye sérthetetlen, és ellene a letartóztatás vagy visszatartás semmiféle formája sem alkalmazható**. A küldő állam vagy a képviselet eseti (ad hoc) diplomáciai futárt is kijelölhet. Ilyen esetben e cikk 5. bekezdését ugyancsak alkalmazni kell azzal a ki-

vétellel, hogy az ott említett mentességek megszűnnek, mi-
helyt az eseti futár a rábízott diplomáciai poggyászt a cím-
zettnek átadta.

A képviselő által hivatalos ténykedésért beszédett díj és
költség adó- és illetékmentes.

A diplomáciai képviselő személye sérthetetlen. A le-
tartóztatás vagy őrizetbevétel semmiféle formája sem alkal-
mazható ellene. A fogadó állam illő tisztelettel bánik vele, és
minden megfelelő intézkedést megtesz a személye, szabad-
sága és méltósága bármely sérelmének megakadályozására.

A diplomáciai képviselő nem köteles tanúvallomást ten-
ni.

A diplomáciai képviselő a fogadó állam polgári és állam-
igazgatási joghatósága alól is mentes, kivéve:

a) a fogadó állam területén fekvő, magántulajdonban álló
ingatlanra vonatkozó dologi jogi pert, hacsak a diplomáciai
képviselő az ingatlant nem a küldő állam javára, a képvise-
let céljára tartja birtokában;

b) az olyan hagyatéki eljárással kapcsolatos pert, amely-
ben a diplomáciai képviselő magánszemélyként, mint vég-
rendeleti végrehajtó, hagyatéki gondnok, örökös vagy ha-
gyományos és nem a küldő állam képviselőjeként szerepel;

c) az olyan pert, amely a diplomáciai képviselő által a fo-
gadó államban, hivatalos tevékenysége körén kívül folyta-
tott bármilyen szabadfoglalkozással vagy kereskedelmi te-
vékenységgel kapcsolatos.

A diplomáciai képviselő mentes minden személyes vagy
tárgyi, országos, regionális vagy községi adó és illeték alól,
kivéve:

a) az áruk vagy szolgáltatások árába rendszerint belefoglalt közvetett adókat;

b) a fogadó állam területén fekvő, magántulajdonban álló ingatlan után járó adókat és illetékeket, hacsak a kérdéses ingatlant nem a küldő állam javára, a képviselőlet céljára tartja;

c) a fogadó állam által kirótt örökösödési illetéket, nem érintve a 39. Cikk 4. bekezdésének rendelkezéseit;

d) a fogadó államban levő forrásból eredő magánjövedelem után járó adókat és illetékeket, valamint a fogadó államban levő kereskedelmi vállalkozásokba befektetett tőke adóját;

e) a szolgáltatások fejében járó díjakat;

f) ingatlanvagyonnal kapcsolatos bejegyzési, bírósági, vagy jegyzőkönyvi, jelzálog- és bélyegilletéket, nem érintve a 23. Cikk rendelkezéseit.

A kiváltságok és mentességek az azokra jogosult személyeket attól az időponttól kezdve illetik meg, amikor állásuk elfoglalása céljából belépnek a fogadó állam területére, vagy ha már a fogadó állam területén tartózkodnak, attól az időponttól, amikor kinevezésüket a külügyminisztériummal vagy a közös megállapodás szerint kijelölt más minisztériummal közölték. Ha a kiváltságokban és mentességekben részesülő személy hivatalos megbízatása véget ért, e kiváltságok és mentességek rendszerint akkor szűnnek meg, amikor az illető az országot elhagyja, vagy amikor az evégre adott ésszerű határidő lejárt, de az említett időpontokig a kiváltságok és mentességek mindenképpen, még fegyveres összeütközés esetében is fennállnak. Mégis ama cselekmé-

nyek tekintetében, amelyeket az ilyen személy a képviselő tagjaként hivatali kötelességei teljesítése során végzett, a mentesség továbbra is fennmarad. A képviselőt valamely tagjának halála esetén családtagjai az őket megillető kiváltságokban és mentességekben továbbra is részesülnek, annak az ésszerű határidőnek a lejártáig, amely számukra a fogadó állam területének elhagyására nyitva áll. Ha a képviselő olyan tagja, aki nem állampolgára vagy állandó lakosa a fogadó államnak, vagy a háztartásában élő családtag meghal, a fogadó állam lehetővé teszi az elhunyt ingóságainak elszállítását, kivéve azokat a fogadó államban szerzett ingóságokat, amelyeknek kivitele az elhalálozás időpontjában tilos volt. Örökösödési illeték nem róható ki az olyan ingóvagyon után, amely kizárólag azért volt a fogadó államban, mert az elhunyt, mint a képviselő tagja, vagy mint a képviselő családtagja tartózkodott ott.

Ha a diplomáciai képviselő az állomáshelyére utazása vagy visszatérése vagy hazautazása során harmadik állam területén halad át, vagy tartózkodik – amely állam neki, ha az szükséges volt, útlevelére vízumot adott –, e harmadik állam köteles részére sérthetetlenséget biztosítani, és az átutazáshoz, illetve visszatéréshez szükséges minden egyéb mentességet megadni. Ugyanez vonatkozik családjának kiváltságokban és mentességekben részesülő tagjaira is, ha a diplomáciai képviselővel utaznak, vagy külön utaznak hozzá, vagy külön térnek vissza hazájukba. A harmadik államok az átmenő hivatalos levelezésnek és más hivatalos közlésnek, ideértve a rejt- és számjeles üzeneteket is, ugyanolyan szabadságot és védelmet biztosítanak, mint a fogadó állam.

A diplomáciai futároknak, akiknek – ha ez szükséges – útleveleire vízumot adtak, valamint az átmenő diplomáciai poggyásznak ugyanazt a sérthetlenséget és védelmet biztosítják, mint amelynek nyújtására a fogadó állam köteles.

A diplomáciai képviselő működése véget ér – többek között –, ha

a) a küldő állam a fogadó államot arról értesíti, hogy a diplomáciai képviselő működése véget ért;

b) a fogadó állam közli a küldő állammal, hogy a diplomáciai képviselőt nem hajlandó a képviselet tagjának elismerni (*persona non grata* – lásd a X. leckét).

A fogadó állam köteles – még fegyveres összeütközés esetén is – megkönnyíteni, hogy a kiváltságokban és mentességekben részesülő személyek, akik nem állampolgárai a fogadó államnak, valamint állampolgárságuktól függetlenül ezek családjának tagjai, a területét mielőbb elhagyhassák. A fogadó állam különösen köteles – ha erre szükség van – az említett személyek, valamint vagyontárgyaik számára a szükséges szállítási eszközöket rendelkezésre bocsátani.

Ha a két állam között a diplomáciai kapcsolatok megszakadnak, vagy a képviseletet véglegesen vagy időlegesen visszahívták:

a) a fogadó állam köteles – még fegyveres összeütközés esetén is – tiszteletben tartani és megvédeni a képviselet helyiségeit, annak vagyontárgyaival és irattárával egyetemben;

b) a küldő állam a képviselet helyiségei, az ott levő vagyontárgyak, valamint az irattár őrzésével megbízhat a fogadó állam részéről elfogadható harmadik államot;

c) a küldő állam a saját, valamint állampolgárai érdekeinek védelmét a fogadó állam számára is elfogadható harmadik államra bízhatja.

A küldő állam a fogadó állam előzetes beleegyezésével és a fogadó államban nem képviselt harmadik állam felkérésére elláthatja harmadik állam és állampolgárai érdekeinek időleges védelmét.

Kérdések

Hová tűzheti ki a képviselőt vezetője a küldő állam nemzeti lobogóját és címerét?

A diplomáciai képviselőt milyen mentességek illetik meg a fogadó államban?

A diplomáciai képviselő családtagjait megilletik-e a diplomáciai mentességek?

A diplomáciai képviselőt megilleti-e a sérthetetlenség áttutazása során a harmadik országban?

A küldő állam a fogadó állam előzetes beleegyezésével és a fogadó államban nem képviselt harmadik állam felkérésére elláthatja-e harmadik állam és állampolgárai érdekeinek időleges védelmét?

Milyen szabályok vonatkoznak a diplomáciai érintkezésre?

Olvasmány

Bába Iván – Sáringer János (szerk.): Új diplomáciai lexikon. A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve. Kairosz Kiadó, Budapest, 2021. I–II. kötet *Nemzetközi jog és a Protokoll* fejezetek vonatkozó szócikkei.

Hargitai József: *A diplomáciai és konzuli kapcsolatok joga*. Aula Kiadó, Budapest, 2005. *Diplomáciai kapcsolatok joga* fejezetek

Bába Iván, Baller Barbara, Halász Iván, Tóth Norbert: *A magyar külügyi igazgatás alapjai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2016.

XII.

A 17. századtól kezdődően gyakorta kötött kétoldalú szerződések mellett a szokásjog mindvégig számottevő jelentőséggel bírt az intézmény fejlődésében. A **konzuli kapcsolatok** jogának legfontosabb jogforrását, 1963-ban, Bécsben kodifikálták a szokásjog által kimunkált szabályokat összefoglalva és megalkotva az 1963. évi bécsi egyezményt a konzuli kapcsolatokról. Az univerzális egyezmény nem érinti a kétoldalú megállapodásokat, sokkal inkább keretet biztosít a konzuli kapcsolatoknak, melyeket az egyes államok egymással való viszonyukban konkretizálnak.

Magyarország az egyezményt 1987-ben hirdette ki. A többoldalú államközi szerződések közül kiemelendő az 1961. évi hágai egyezmény a külföldön felhasználásra kerülő közokiratok diplomáciai vagy konzuli hitelesítésének (felülhitelesítésének) mellőzéséről.

Emellett az Európa Tanács Párizsban, 1967. december 11-én kelt, a konzuli feladatokról szóló Európai Egyezmény, ami 2011. június 9-én, az ötödik ratifikációt követően lépett hatályba.

Magyarországnak európai uniós tagsága révén a konzuli védelem területén is eleget kell tennie az EU által megszabott irányvonalaknak, mely utóbbira vonatkozóan az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés 23. cikke és az Alapjogi Charta 46. cikke tartalmaz előírást a tagállamok felé.

A konzuli egyezmény alkalmazása során a következő kifejezéseket kell érteni:

a) **konzuli képviselet** minden főkonzulátus, konzulátus, alkonzulátus vagy konzuli ügynökség;

b) **konzuli kerület** az a terület, ahol egy konzuli képviselet konzuli feladatok végzésére jogosult;

c) a **konzuli képviselet vezetője** az a személy, akit megbíztak azzal, hogy e minőségben tevékenykedjék;

d) **konzuli tisztviselő** minden olyan személy, ideérve a konzuli képviselet vezetőjét is, akit e minőségben megbíztak konzuli feladatok végzésével;

e) **konzuli alkalmazott** a konzuli képviseleten igazgatási vagy műszaki munkakörben alkalmazott minden személy;

f) a **kisegítő személyzet tagja** a konzuli képviseleten kisegítő munkakörben alkalmazott minden személy;

g) a **konzuli képviselet tagjai** a konzuli tisztviselők, a konzuli alkalmazottak és a kisegítő személyzet tagjai;

h) a **konzuli személyzet tagjai** a konzuli képviselet vezetőjét a konzuli tisztviselők, valamint a konzuli alkalmazottak és a kisegítő személyzet tagjai;

i) a **magánszemélyzet tagja** a konzuli képviselet valamely tagjának kizárólagos magánszolgáltatásra alkalmazott személy;

A konzuli tisztviselőknek két kategóriája van:

- a **hivatásos konzuli tisztviselők** (tényleges konzulok),
- a **tiszteletbeli konzuli** tisztviselők.

Az államok között **konzuli kapcsolatok** felvétele kölcsönös megegyezéssel történik. Két állam között a diplomáciai kapcsolatok felvételében történt megegyezés magában

foglalja a konzuli kapcsolatok felvételét is. A diplomáciai kapcsolatok megszakadása nem vonja maga után ipso facto a konzuli kapcsolatok megszakadását.

Konzuli képviselő létesítése a fogadó állam területén csak annak beleegyezésével történhet. A konzuli képviselő székhelyét, rangját és konzuli kerületét a küldő állam állapítja meg a fogadó állam hozzájárulásával. A konzuli képviselő székhelyét, rangját vagy konzuli kerületét a külső állam csak a fogadó állam beleegyezésével módosíthatja. A fogadó állam beleegyezése szükséges ahhoz, hogy egy főkonzulátus vagy konzulátus a székhelyétől eltérő más helységben alkonzulátust vagy konzuli ügynökséget nyisson. A meglévő konzulátushoz tartozó, de annak székhelyén kívüli hivatal megnyitásához a fogadó állam kifejezett és előzetes hozzájárulása szükséges.

A **konzuli feladatok** a következők:

a) a küldő állam, valamint a küldő állam honosai, természetes és jogi személyei érdekeinek védelme a fogadó államban, a nemzetközi jog által megengedett keretek között;

b) a küldő állam és a fogadó állam közötti kereskedelmi, gazdasági, kulturális és tudományos kapcsolatok fejlesztésének előmozdítása, és baráti kapcsolataik elősegítése minden más módon, az Egyezmény rendelkezéseinek keretei között;

c) tájékoztató minden megengedett módon a fogadó állam kereskedelmi, gazdasági, kulturális és tudományos életének viszonyairól és alakulásáról, ezekről jelentéstétel a küldő állam kormányainak és felvilágosítás adása az érdekelt személyeknek;

d) útlevelek és egyéb úti okmányok kiállítása a küldő állam honosai részére, valamint vízumok és megfelelő iratok kiadása a küldő államba utazó személyek számára;

e) segítség és támogatás nyújtása a küldő állam honosai, természetes és jogi személyei részére;

f) eljárás közjegyzői és anyakönyvvezetői minőségben és ezekhez hasonló, valamint egyéb közigazgatási feladatok végzése, amennyiben ezt a fogadó állam törvényei és más jogszabályai nem tiltják;

g) a küldő állam honosai, természetes és jogi személyei érdekeinek védelme a fogadó állam területén folyó hagyatéki ügyekben, a fogadó állam törvényeinek és más jogszabályainak megfelelően;

h) a fogadó állam törvényei és más jogszabályai által megszabott keretek között a küldő állam kiskorú és cselekvőképtelen állampolgárai érdekeinek védelme, különösen, ha számukra gyámság vagy gondnokság elrendelése szükséges;

i) a fogadó államban hatályban levő gyakorlat és eljárási szabályok figyelembevételével a küldő állam honosainak képviselete vagy megfelelő képviseletük biztosítását szolgáló intézkedések tétele a fogadó állam bíróságai vagy más hatóságai előtt avégből, hogy a fogadó állam törvényeinek és más jogszabályainak megfelelően ideiglenes intézkedések hozatalát kérik ezen állampolgárok jogainak és érdekeinek megóvására, amennyiben azok távollétük vagy bármely más ok miatt jogaikat és érdekeiket nem tudják időben megvédeni;

j) bírósági és peren kívüli iratok továbbítása vagy megkeresésének teljesítése a hatályos nemzetközi megállapodá-

soknak megfelelően vagy ilyen megállapodások hiányában a fogadó állam törvényeivel és más jogszabályaival összeegyeztethető minden más módon;

k) a küldő állam törvényeiben és más jogszabályaiban előírt ellenőrzési és felügyeleti jogok gyakorlása a küldő állam szerinti nemzeti hovatartozással rendelkező tengeri és folyami hajók, a küldő államban lajstromozott repülőgépek, valamint ezek személyzete felett;

l) segítség nyújtása hajóknak és repülőgépeknek, valamint azok személyzetének, a hajók útjáról szóló nyilatkozatok átvétele, a hajóokmányok megvizsgálása és láttamozása, valamint a fogadó állam hatóságai jogkörének csorbitása nélkül vizsgálat folytatása az útközben történt balesetekre vonatkozóan, és amennyiben a küldő állam törvényei és más jogszabályai engedélyezik, a kapitány, a tisztek és a tengerészek közötti mindenfajta vitás ügy rendezése;

m) a küldő állam által a konzuli képviselőre bízott bármely más feladat elvégzése, amelyet a fogadó állam törvényei és más jogszabályai nem tiltanak, illetve amelyeket a fogadó állam nem ellenez vagy amelyeket a küldő állam és a fogadó állam között hatályban levő nemzetközi megállapodások tartalmaznak.

Konzuli feladatok végzése harmadik államban

A küldő állam, miután az érdekelt államokat erről értesítette, megbízhatja az egyik államban létesített konzuli képviselőt azzal, hogy a konzuli feladatokat egy másik

államban ellássa, kivéve, ha ezt valamelyik érdekelt állam kifejezetten ellenzi.

A küldő állam, miután a fogadó államot erről kellőképpen értesítette, a fogadó államban egy **harmadik állam részére** is végezhet konzuli feladatokat feltéve, hogy ezt a fogadó állam nem ellenzi.

A **konzuli képviselő vezetői négy osztályba tartoznak**, nevezetesen:

1. főkonzulok,
2. konzulok,
3. alkonzulok,
4. konzuli ügynökök.

A konzuli képviselő vezetőit a küldő állam nevezi ki, hivatalba lépésükhöz pedig a fogadó állam járul hozzá. A küldő állam a konzuli képviselő vezetője részére minden kinevezés esetén, kinevezési okirat vagy hasonló okmány formájában okiratot állít ki, amely tanúsítja minőségét és rendszerint megadja vezeté- és keresztnévét, a kategóriát és osztályát, amelybe tartozik, valamint a konzuli képviselő konzuli kerületét és székhelyét. A kinevezési okiratot vagy hasonló okmányt a küldő állam diplomáciai vagy más megfelelő úton továbbítja annak az államnak a kormányához, amelynek területén a konzuli képviselő vezetője feladatait végezni fogja.

A konzuli képviselő vezetője hivatalba lépésének elfogadása a fogadó állam **exequatur**nak nevezett felhatalmazás történik, bármilyen is e felhatalmazás formája. Az az állam, amely megtagadja az exequatur kiadását, ennek indokait nem köteles közölni a küldő állammal. A konzuli képviselő

vezetője az exequatur elnyerése előtt nem kezdheti meg működését. A fogadó állam, miután a konzuli képviselet vezetőjének hivatalba lépését – akár ideiglenesen is – elfogadta, haladéktalanul értesíteni tartozik a konzuli kerület illetékes hatóságait.

A konzuli képviselők vezetőit az egyes osztályokban az exequatur megadásának időpontja szerint illeti meg a rangelsőbbség. Két vagy több konzuli képviseletvezető között, akik az exequaturt vagy az ideiglenes elfogadást azonos időpontban kapták meg, a rangsorelsőbbséget az az időpont határozza meg, amikor a kinevezési okiratot vagy hasonló okmányt a fogadó államnak átadták.

Olyan államban, ahol a küldő államnak diplomáciai képvisellete és harmadik állam diplomáciai képvisellete révén sincs képviselve, a konzuli tisztviselő – a fogadó állam beleegyezésével és anélkül, hogy ez konzuli minőségét érintené – megbízható diplomáciai feladatok végzésével. Az ilyen feladatok végzése a konzuli tisztviselőt nem jogosítja diplomáciai kiváltságokra és mentességekre.

A fogadó állam értesítése után a konzuli tisztviselő megbízható azzal, hogy a küldő államot bármely nemzetközi szervezetnél képviselje. Ha a konzuli tisztviselő ilyen minőségben jár el, joga van mindazokra a kiváltságokra és mentességekre, amelyeket a nemzetközi szokásjog vagy a nemzetközi megállapodások a kormányközi szervezetekhez küldött képviselőknek biztosítanak.

A konzuli tisztviselőknek főszabályként a küldő állam honosainak kell lenniük. A konzuli tisztviselőket a fogadó állam honosai közül nem lehet kinevezni, hacsak ahhoz

a fogadó állam kifejezetten hozzá nem járul; e hozzájárulás bármikor visszavonható. A fogadó állam fenntarthatja ugyanezt a jogot harmadik állam olyan honosa tekintetében is, aki egyúttal nem állampolgára a küldő államnak.

A fogadó állam bármikor értesítheti a küldő államot arról, hogy a konzuli tisztviselő **persona non grata**, illetve, hogy a konzuli személyzet bármely más tagja nem elfogadható. Ez esetben a küldő állam az érdekelt személyt a körülményeknek megfelelően vagy visszahívja, vagy működését a konzuli képviseleten megszünteti. A konzuli képviselet tagjává kinevezett személyt nem elfogadhatónak lehet nyilvánítani a fogadó állam területére érkezése előtt, vagy ha már ott tartózkodik, a konzuli képviseleten való hivatalba lépése előtt. Ilyen esetben a küldő államnak a kinevezést vissza kell vonnia.

A fogadó állam Külügyminisztériumát vagy az e minisztérium által kijelölt hatóságot értesíteni kell:

- a konzuli képviselet tagjainak kinevezéséről, kinevezésüket követően a konzuli képviseletre való megérkezésükről, végleges eltávozásukról vagy működésük megszüntetéséről, valamint a jogállásukat érintő mindazokról a változásokról, amelyek a konzuli képviseleten való működésük során bekövetkezhetnek;
- a konzuli képviselet tagjának háztartásában élő családtagok megérkezéséről és végleges eltávozásáról, valamint megfelelő esetben arról, hogy valamely személy családtag lett vagy megszűnt az lenni;
- a magánszemélyzet tagjainak megérkezéséről és végleges eltávozásáról, valamint megfelelő esetben ilyen minőségben teljesített szolgálatuk megszűnéséről;

- a fogadó államban állandó lakóhellyel rendelkező személyeknek a konzuli képviselet tagjaként vagy a magánszemélyzet kiváltságokra és mentességekre jogosított tagjaként való alkalmazásáról és elbocsátásáról.

A konzuli képviselet tagjának működése megszűnik, ha

- a küldő állam értesíti a fogadó államot e működés megszűnéséről;
- az exequaturt visszavonják;
- c) a fogadó állam értesíti a küldő államot, hogy az érintett személyt nem tekinti többé a konzuli személyzet tagjának.

A fogadó állam köteles – még fegyveres összeütközés esetén is – a konzuli képviselet tagjainak és a magánszemélyzet azon tagjainak, akik nem állampolgárai a fogadó államnak, valamint állampolgárságtól függetlenül az említett személyek háztartásában élő családtagoknak biztosítani a szükséges időt és könnyítéseket ahhoz, hogy távozásukat előkészíthessék és működésük megszüntetése után az ország területét mielőbb elhagyhassák. A fogadó államnak, ha ez szükséges, különös kötelessége, hogy az érintett személyek és vagyontárgyaik számára – kivéve a fogadó állam területén szerzett olyan vagyontárgyakat, amelyeknek kivitele a távozás időpontjában tilos – a szükséges szállítóeszközöket rendelkezésre bocsássa.

Kérdések

Melyek a konzuli képviselet fajtái?

Kiket tekintünk konzuli alkalmazottnak?

Kiket tekintünk a konzuli képviselet tagjainak?

Mire jogosítja az exequatur a konzult, és milyen kötelességek kapcsolódnak a fogalomhoz?

Melyek a konzuli képviselet vezetőinek négy osztálya?

Milyen esetben szükséges és kell értesíteni a fogadó állam külügyminisztériumát konzuli ügyekben?

Milyen esetekben szűnik meg a konzuli képviselet tagjának működése?

Olvasmány

Bába Iván – Sáringer János (szerk.): Új diplomáciai lexikon. A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve. Kairosz Kiadó, Budapest, 2021. I–II. kötet *Konzuli jog* fejezet vonatkozó szócikkei.

Hargitai József: *A diplomáciai és konzuli kapcsolatok joga*. Aula Kiadó, Budapest, 2005. *Konzuli kapcsolatok joga* fejezetek

KÉRDÉSEK

- A diplomáciai képviselő családtagjait megilletik-e a diplomáciai mentességek? (XI. lecke)
- A diplomáciai képviselőt megilleti-e a sérthetetlenség átvutazása során a harmadik országban? (XI. lecke)
- A diplomáciai képviselőt milyen mentességek illetik meg a fogadó államban? (XI. lecke)
- A képviselet vezetőjét mikortól tekintjük akkreditáltnak a fogadó országban? (X. lecke)
- A küldő állam a fogadó állam előzetes beleegyezésével és a fogadó államban nem képviselt harmadik állam felkérésére elláthatja-e harmadik állam és állampolgárai érdekeinek időleges védelmét? (XI. lecke)
- Diószegi István tanulmányában melyik három nagy csoportot emeli ki a nemzetközi kapcsolatrendszerben? (I. lecke)
- Hány részből állt a bizánci császár követeinek megbízólevele? (V. lecke)
- Hányadik századig volt a diplomácia nyelve a latin? (III. lecke)
- Henry A. Kissinger Diplomácia című munkája a nemzetközi kapcsolatok melyik elméletét tükrözi? (II. lecke)
- Hogyan alakult ki az apostoli nuncius diplomáciai rang? (IV. lecke)
- Hogyan épül fel a képviseletvezetők rangsora? (X. lecke)
- Hogyan nevezeték a Habsburg Birodalom képviselőjét Konstantinápolyban (Isztambul) az oszmán Portánál? (VII. lecke)

Hogyan nevezik a diplomáciai képviselők három osztályába tartozókat az 1815-ös Bécsi Szerződés szerint? (VIII. lecke)

Hol és mikor említették először az ambassade kifejezést? (VI. lecke)

Hol és mikor fogadták el a dél-amerikai államok a diplomáciai képviselőkre vonatkozó szabályozást? (IX. lecke)

Hová tűzheti ki a képviselet vezetője a küldő állam nemzeti lobogóját és címerét? (XI. lecke)

J. P. Taylor: *Harc a hatalomért* című munkájában mely államokat tartja nagyhatalomnak és milyen megközelítésből? (I. lecke)

Ki a diplomáciai képviselő? (X. lecke)

Ki a képviselet vezetője? (X. lecke)

Ki és milyen okból használta hivatalosan először az angol nyelvet a diplomáciában? (III. lecke)

Ki kaphat agrémentet? (X. lecke)

Kik a diplomáciai személyzet tagjai? (X. lecke)

Kik között volt az első, folyamatos, állandó diplomáciai képviselet Európában? (VI. lecke)

Kiket tekintünk a konzuli képviselet tagjainak? (XII. lecke)

Kiket tekintünk konzuli alkalmazottnak? (XII. lecke)

Melyek a diplomáciai képviselet feladatkörei? (X. lecke)

Melyek a jellemzői a nemzetközi kapcsolatok konstruktivista felfogásának? (II. lecke)

Melyek a jellemzői a nemzetközi kapcsolatok realista, neo-realista felefogásának? (II. lecke)

Melyek a jellemzői a stratégia kifejezésnek a nemzetközi kapcsolatokban? (II. lecke)

- Melyek a jellemzői Kissinger struktúraelméletének? (I. lecke)
- Melyek a konzuli képviselet fajtái? (XII. lecke)
- Melyek a konzuli képviselet vezetőinek négy osztálya? (XII. lecke)
- Melyik zsinat döntött a karrierdiplomaták képzéséről? (IV. lecke)
- Mi a különbség az ideiglenes ügyvivő és az állandó ügyvivő között? (X. lecke)
- Mi a megnevezése a Brit Nemzetközösség tagállamai között akkreditált misszióvezetőknek? (IX. lecke)
- Mi a megnevezése a Francia Közösség tagállamai között akkreditált misszióvezetőknek? (IX. lecke)
- Mi volt a diplomácia nyelve a Bizánci Birodalomban? (V. lecke)
- Mi volt a diplomáciai képviselők rangsora a 17–18. században? (VII. lecke)
- Mi volt a megnevezése 1918 és 1941 között Szovjetunióban a diplomáciai képviselőknek? (IX. lecke)
- Miért küldhetett Magyarország 1920 és 1944 között rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter rangú (második osztályba tartozó diplomatát) a fogadó országba? (VIII. lecke)
- Mikor alakult meg hivatalosan az Egyesült Nemzetek Szervezete? (IX. lecke)
- Mikor szűnt meg hivatalosan a Nemzetek Szövetsége? (IX. lecke)
- Milyen állampolgár lehet a küldő állam képviseletén a diplomáciai személyzet tagja? (X. lecke)

- Milyen esetben korlátozta az oszmán Porta a diplomáciai mentességet? (VII. lecke)
- Milyen esetben szükséges és kell értesíteni a fogadó állam külügyminisztériumát konzuli ügyekben? (XII. lecke)
- Milyen esetekben szükséges értesíteni a fogadó állam külügyminisztériumát, vagy a közös megállapodással kijelölt más minisztériumot? (X. lecke)
- Milyen esetekben szűnik meg a konzuli képviselő tagjának működése? (XII. lecke)
- Milyen kategóriába sorolták az államokat Bizánci Birodalomban a bizánci császárhoz fűződő kapcsolataik függvényében? (V. lecke)
- Milyen kiegészítést tartalmazott az Aachenben aláírt jegyzőkönyv a diplomáciai képviselőkre vonatkozóan? (VIII. lecke)
- Milyen szabályok vonatkoznak a diplomáciai érintkezésre? (XI. lecke)
- Mire jogosítja az exequatur a konzult és milyen kötelezettségek kapcsolódónak a fogalomhoz? (XII. lecke)
- Miről értekezett Hugo Grótiusz A háború és béke jogáról című munkájában? (VI. lecke)
- Mit értünk a képviselő tagjai kifejezésen? (X. lecke)
- Mit jelent a fetalis intézménye? (III. lecke)
- Mit jelent a legatus kifejezés? (IV. lecke)
- Mit jelent a legatus natus kifejezés? (IV. lecke)
- Mit jelent a les lettres de créance kifejezés? (V. lecke)
- Mit jelent a persona non grata kifejezés? (VI. lecke)
- Mit jelent a proxénia intézménye? (III. lecke)
- Mit jelent a regionális biztonságra való törekvés? (I. lecke)

Mit jelent az iszlám menedékjog vagy vendégjog? (VII. lecke)

Mit tartalmaz a Lateráni Egyezmény (konkordátum)? (IV. lecke)

Mitől függött a 20. század közepéig az első osztályba tartozó nagykövet küldése és fogadása? (VIII. lecke)

Taylor szerint mi a feltétele a hatalmi egyensúlynak? (I. lecke)

AJÁNLOTT IRODALOM

Bába Iván – Sáringer János (szerk.): Új diplomáciai lexikon. A nemzetközi kapcsolatok kézikönyve. I–II. Kairosz Kiadó, Budapest, 2021.

Bába Iván – Baller Barbara – Halász Iván – Tóth Norbert: *A magyar külügyi igazgatás alapjai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2016.

Hargitai József: *A diplomáciai és konzuli kapcsolatok joga*. Aula Kiadó, Budapest, 2005

Kincses László: *Diplomáciatörténet*. Orac Kiadó, Budapest, 2005

Kiss J. László: *Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003

Kissinger, Henry A.: *Diplomácia*. Panem-Grafo Kiadó, Budapest, 1996

Sáringer János: *A diplomáciai rangok eredete és használata a középkortól napjainkig*. Külügyi Szemle, 2016. 15. évf. 1. szám 3–33. o.

Shaw, Malcolm N.: *Nemzetközi jog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002

Villehardouin, Geoffroy de: *Bizánc megvétele*. Európa Kiadó, Budapest, 1985

TARTALOM

Bevezetés	5
I.	7
II.	17
III.	27
IV.	35
V.	51
VI.	63
VII.	71
VIII.	81
IX.	97
X.	107
XI.	117
XII.	125
Kérdések	136
Ajánlott irodalom	141

Az Oktatási segédlet a diplomácia történetéhez és elméletéhez című célja, hogy támpontot és segédletet nyújtson a diplomácia történetét és elméletét oktatók és hallgatók számára. A segédlet tizenkét leckét tartalmaz, amely egyrészt lineárisan, azaz a kronológia mentén haladva mutatja be, hogyan változtak a diplomácia fogalmai az ókortól napjainkig. A tananyag a Bibliothèque nationale de France (Párizs) és a Külgazdasági és Külügyminisztérium Bánffy Miklós Szakkönyvtár (Budapest) könyvtári és levéltári állományában végzett alapkutatásaim alapján készült. Módszertani szempontból a felsőoktatásban alkalmazott és tizenkét leckéből álló kurzusokhoz kapcsolódik a tananyag. Minden lecke végén célzott ismétlőkérdések találhatók, amelyek megválaszolásával a felsőoktatásban tanuló hallgató ismétléssel az információ felidézését erősíthesse. A leckék végén található olvasmányok a további információk megszerzésére nyújtanak lehetőséget, illetve egyben arra is, hogy akár az oktató, akár a hallgató problémákat, precedenseket tárgyalhassanak meg. Mindezekkel együtt az egyes leckék lehetőséget biztosítanak az analízis, a problémafelvetés és a szintézis módszertani sorozat megvalósítására is. Az oktatási segédlet végén megtalálhatóak az ismétlőkérdések (nem sorrendben), hogy a hallgató megerősítést kaphasson a leírtakban való jártasságáról. Az oktatási segédlet szorosan kapcsolódik a Bába Iván és Sáringer János szerkesztésében, 2021-ben megjelent *Új diplomáciai lexikon I–II.* kötetéhez.

9 789636 250065 >